

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor,
Szentmártoni János, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely (olvasószerkesztő, próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (Nyitott Műhely)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Falusi Márton (Európai Figyelő)

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)

E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Nagné Nespór Gabriella

(honoráriumok)

E-mail: nngabriella@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

A borító Zách Eszter és Árkossy István munkája

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Internet: **www.magyarnaplo.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Elektronikus formában terjeszti a Digitalbooks.hu Kft. www.digitalbooks.hu Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választórítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:

Az év versei 2011

című antológia hátsó borítója

Kedves Olvasó, előszólítlak!

Nagylányom, Liliom Gyöngyvér második osztályos. Most tanulták a *Himnusz*t és a *Szózatot*, egyelőre két-három strófát. Elolvassuk együtt, s megmagyarázok egyes szavakat: a régi múlt időnket, a „Nyújts feléje...” helyes értelmezését (ti.: föléje). Remek tanító nénije van, órán is megtették ezeket, mondja büszkén: azt is tudja, hogy Bendegúz a honfoglaló magyarok egyike. Megértem a tanítónőt: nem akart belebonyolódni a hun–magyar rokonítás ágas-bogas problémájába, én azonban nem állom meg, hogy pontosítsak: Bendegúz Attila mellett az egyetlen hun, akinek a neve fennmaradt. S utánuk hívnak minket idegen nyelveken *hungároknak*.

Bóklásunk erre-arra az Olvasókönyvben, Lili csillogó szemmel mondja: kedvence az *Itt van az ősz, itt van újra*, abból is e két sor: „S hallgatom a fák lehulló / Levelének lágy nesztét.” Mert – teszi hozzá tanítós hanghordozással – a lágy nesz az olyan hang, amit nem is a fülünkkel, inkább a szívünkkel hallunk.

Gondolatban fejet hajtok a tanító nénije előtt.

Lapozgatjuk tovább, de most már klasszikusaink köteteit. A *Huszonnyolc* évet megkönyvezi: ikertestvérei ugyanazon a napon születtek, mint Radnóti.

Nem tudom, mi száll meg, Petőfitől – hú, milyen vastag kötetet írt, hüledezik, s huszonhat évesen már meghalt a hazájáért!, teszem hozzá – a *Szörnyű időt* olvasom fel, végül Vörösmarty utolsó versét.

„Fogytán van erszényed, / Fogytán van a borod, / Szegény magyar költő, / Mire virradsz te még? / Van-e még reménység, / Lesz-e még hajnalod?” Vajon Vörösmarty panaszában mennyi fakad a szabadságharc bukása utáni gyarmati sorból, s mennyi a belső, személyes megrendülés?

S bennünk, mai költőkben, milyen fájdalom bujkál e sorok olvastán, a befejezetlenséget, befejezhetlenséget jelentő három pontnál elnémulva?

Újabb gyarmati sínylődés évtizedeinek emléke? Az elmúlt nyolc év öncsonkítása („Hányszor támadt tenfiad...”) A művészlét értelmét elzsilbasztó, elnyelő, felőrölő *tömeg-lét-tengődés* tapasztalata?

Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.

A Magyar Napló Kiadó tizedik alkalommal gyűjti kötetbe e bolondok egyikét-másikát. Valójában minden alkalommal soktucatnyi költőt, de ezzel a szerkesztő nemigen hencegphet: mindig maradnak fájó hiányok. A válogatás – melyik ujjamat harapjam meg – sosem zárul elégedettséggel.

De akik szerepelnek *Az év versei 2011*-ben, azok költők: olvasókra vágnak, a versek olvasókat hívnak. Olyanokat, akik szívükkel hallják a levelek nesztét. Mert, kedves olvasó – rejtőzz most bárhol is, előszólítlak! –, ennek az újdонат-modernnek nevezett XXI. századnak a költői is Vörösmarty utolsó versét írják tovább.

Nagy Gábor

Nagy Gábor: <i>Kedves Olvasó, előszóltlak!</i>	1
--	---

LÁTHATÁR

Mezey Katalin: <i>Lábnymok; Ezüsttűz</i>	3
Kiss Benedek: <i>Így volt jó; A halál ellen</i>	4
<i>Meg vagyok verve; Halleluja!</i>	5
Péntek Imre: <i>Kulináris szófőzet</i>	6
<i>nyomod se látja</i>	7
Oláh János: <i>Létigék</i>	8
<i>Türelő ballada; Bolond bohóc</i>	9
Lukács Sándor: <i>Sötét színtér; Egy más nélkül; Érintések; Virradat előtt</i>	10
Nagy Gábor: <i>Gyertya; A kártyás; Fordított jövőndölés</i>	11
Temesi Ferenc: <i>A 48-56-os zongora</i>	12
Ébert Tibor: <i>Ha én most megállok</i>	16
Makkai Ádám: <i>Forr a világ bús tengere</i>	17
Turcsány Péter: <i>Tücsökszó a Hegyfaluban; A Tisztító tűz fényében</i>	18
Serfőző Simon: <i>Én vagyok az; Ki tudja</i>	19
Szabó Tibor Benjámin: <i>Ahogy anyád megjelent az alföldi tájban</i>	20
Tompa Zsófia: <i>Hagyma; Január</i>	22
Faludi Ádám: <i>záporozó; se</i>	23
Kürti László: <i>szívzörej; magad mellé</i>	24
Farkas Gábor: <i>Harmadnapon; Újhold</i>	25
Antal Attila: <i>Egy példázatról</i>	26
Kelebi Kiss István: <i>Látogatás a tanyán</i>	28
Kelemen Lajos: <i>Aphrodité: drága szövetség</i>	30
Oláh Katalin: <i>A fehér sejtés látnoka (Tóth Menyhért, a látomásos festő)</i>	33
Kovács István: <i>Tóth Menyhért utolsó festménye alá</i>	35
Szmadám György: <i>Keresztes János önéletírása</i>	36
Salamon Konrád: <i>Teleki Pálra emlékezve: tragikus halála 70. évfordulóján</i>	42
Tóth Imre: <i>A Mannerheim-vonal</i>	43
Szakály Sándor: <i>Tábornok az Eötvös Collegiumból</i>	44
Balázs K. Attila: <i>Érkezések; Távozások</i>	50
Kovács István: <i>Államférfi vagy dezertőr (Edward Rydz-Śmigły születésének 125. évfordulójára)</i>	51
Kálnay Adél: <i>Hamvadó idő</i>	58

KÖNYVSZEMLE

Alföldy Jenő: <i>Van-e a kornak ihlete? (Csoóri Sándor: A szétzilált nemzet)</i>	59
Tornai Szabolcs: <i>„Énekelem témája nem nagy – mégis a legnagyobb” (Tornai József: A második eljövétel)</i>	61
Soltész Márton: <i>„Uram, tudod, ha akarod, megtisztíthatasz engem” (Turai Laura: Mágnesanyag)</i>	63
Szenti Ernő: <i>Érzelmi tőkefelhalmozás (Lázár Balázs: emlékre restaurátor)</i>	64
Szemes Péter: <i>A pusztulás evangéliuma (Tóth Imre: A lélek nulla foka)</i>	65
Rózsássy Barbara: <i>„Meztelen fény” (Szabó T. Anna: Villany)</i>	66

SZAMÁRFÜL

Csontos János: <i>Szőnyegek, poklok, klottgatyak, angyalok (Kiss Benedekről, Szentmártoni Jánosról, Falusi Mártonról és Turai Lauráról)</i>	67
<i>Szerzőink</i>	70

**Köszönetet mondunk a Vaszary Képtárnak, hogy a lapszámban felhasznált
Tóth Menyhért-képek felvételeit rendelkezésünkre bocsátotta.**

A képtárban rendezett kiállítás anyaga Nagy T. Katalin tanulmányával, és szerkesztésében jelent meg
Tóth Menyhért album, Válogatás az Antal-Lusztig Gyűjteményből címmel.

Kedves Olvasónk!

**Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának 1%-ával támogassa a Magyar Napló folyóiratot
az Írott Szó Alapítványon keresztül! A kedvezményezett adószáma: 18090264-1-43**

Az Írott Szó Alapítvány a nemzeti kultúra megőrzését és megújítását szolgáló irodalmi műhelyeket támogatja.

MEZEY KATALIN

Lábnymok

*A friss hóban mély macskalábnymok,
a tekintetem az ablakig vezették.
Egy fiatal házaspár lakott itt azelőtt,
ezt a vadóc kandúrt is megszerették.
Nyolc éve múlt? És a macska máig
számon tartja, hogy jók voltak hozzá,
simogatták, naponta megetették,
és jön, hogy hátha itt találja őket.
Mi emberek sokszor már napok múlva
sem emlékszünk, hogy ki tett jót velünk.
Talán ezért kuszák lábnymaink:
azt sem tudjuk, hogy mit keresünk.*

Ezüsttűz

(Balatonakarattya, 2011. január 26.)

*A mennybolt közepén fényes látomás a
ragyogó égitest. A tudatod látja:
vakfolt perzselődik az agy filmvásznára.
Szüntelen sugárzó fénymonstranciája
közepén ezüsttűz élő áradása.
Bezárul a szemed, fénytisztás az árnya.
Körül az égbolt kék üvegekupolája,
szikrázva verődik falához a szárnya:*

*ez, az időn túli, diadalmas tájkép,
amit, ha akarnál, sem láthatnál másképp,
amit évtizedek, életvereségek,
kudarok, halálok, bűnök el nem értek,
itt nem futott el az élet sem felettünk,
ti nem haltatok meg, mi nem öregedtünk.
Miért csak most jöttél? Arcodra visszfénye,
visszatér a gyermekkorok fényessége.*

KISS BENEDEK
Így volt a jó

*Utamat végigtántorogtam,
csak ritkán volt a mesgye egyenes.
Mentem, mérföldkőről mit sem tudtam,
mindig sejtéseimben bizakodtam,
s hittem: így helyes.*

*Gyalogos voltam mindig – ha repülő vitt,
akkor is lépteimmel mértem a tájat.
S nem volt még olyan, ki ennyire hitt
– csurgatva öröm s bánat csöppjeit –
a földi csodáknak.*

*S így volt a jó. Kártyáztam, bort vedeltem,
összefirkáltam sok mázsa papírt.
Mindre azt írtam: Istenem! Szerelmem!
Szabadon szolgáltam és föl se vettem,
füttyültem arra, mit a sorsom írt.*

A halál ellen

*Majd eljön az is –
ne várj te a halálra!
Majd eljön az is,
ha nincs már több hátra.*

*Addig egyél, ha lehet, szeress, ha tudsz,
próbálj meg boldog lenni.
Addig tudd, hogy ez a tied,
s nem számít ennyi vagy annyi.*

*Édesem, tudod, hogy te is meghalsz?
Bármilyen okos vagy, meghalsz végül.
Az anyagtalant, amíg anyag vagy,
ne hívd menedékül.*

*Majd eljön az is, de tudd, hogy addig
nedveid illatoznak, csodálatosak.
Vértezd föl az elmúlás ellen
minden szép csecsebecsével magad!*

Meg vagyok verve

Akit a sors meg akar verni,
 újból és újból
 kezébe adja a tollat.
 Az angyal azt szeretné, üdvözljek,
 a sátán, hogy elkárhozzak.

Hányadik fogadalmamat szegem meg,
 józan tudatom ellenére!
 Élhetnék békén, ha nem üldözne
 Krisztus s a létezés vére.

Vérzik a mindenség: emberek, bálnák,
 őzecskék mind vérnyálkában járnak.
 Az utálat láza a 40 fokot veri bennem,
 mindenre van
 vagy semmire nincs bocsánat?

„Mi vagyok én, ha e planéta
 csak egy bevérzett margaréta?”
 Ha tollas nyíl volna is tollam, akkor sem rejthetném el.
 Én Istenem, meg vagyok verve
 föltámadó emberi igékkel!

Halleluja!

Halleluja – élünk és élni fogunk!
 Fog diót törni még gyémánt fogunk!

Utunkat bánat kövel szegték.
 De borulnak még ránk illatos esték.

Megálltunk vitézül vagy gyakran báván.
 S nem aludtunk a királylány ágán.

Tettük a dolgunkat és kibírtuk
 a vesszőt, dézsmát, ávót – a múltunk.

Kibírtunk mi mindent az ég alatt.
 Föl, föl most népem – polgár és mezei had.

Nem sok van hátra és szekerünk
 lakodalmas kocsi lesz, s integetünk

a rohadt világnak – nőjön föl hozzánk!
 Így látom jövőd, te egyetlen ország!

Kóterbe a sok gazemberrel!
 Így köszöntsön ránk a jövő december!

Lesz még itt szőlő és szép lány kenyér!
 Föl, nemzetem, szép holnapodért!

PÉNTEK IMRE
Kulináris szófőzet

A nyári konyhán, télies szerelésben két szegény kobold főzi a társulat ingét. Az üst színültig tele. No, még egy kis juharfalevél,¹ articsóka, miegymás. A kotyvalék (massza) kevélyen dagad. Úgy látszik, ma ez lesz ebédre. A vendégseregek már trombitálják a jelet, hogy éhes a handabanda. Nyalják-falják a szájuk szélét, mintha lakodalom lenne. (Nem volt alapja – sem kalapja – ennek a tévképzetnek.) Az ízletes étkek sületlensége távlatos gondolatokkal áldotta meg a résztvevőket.² A jelmezeket azért kiosztották, s mindenki gondosan elkészítette sminkjét. A hoppmester áldása már – mint a jóféle illatok – ott úszott a levegőben. A felszolgálás rajtra készen állt (ült), volt, aki fél térdre ereszkedett.³ A hangzavarban félreértések keletkeznek. – Hol van a lajtos kocsi? – Ez a kérdés egyre többet hangzik el, mintha süket füleknek szólna a nóta.⁴ A hangulat már-már tetőfokára hág, a manók vadul keverik a kását.⁵ Lehet, hogy a mai programban kásahegy-építés is szerepel,⁶ a fölösleges kilók eltüntetése végett. De lehet jelentkezni a JCB, Komatsu, Poclain és Catepillar munkagépekhez is, segédgépkezelőnek.⁷ Az ebédlőbe halk robogással érkeznek a gyorséttermi fuvarok, hideg-és melegkonyhai fantáziák. A fehér sipkás mesterszakácsok (szakácsnék) elmerülnek (egymásban) a népkonyhai kondérok mélyén, hogy tanulmányozzák az odakozmált Michelin csillagokat. Az ellenőrzés teljes gőzzel folyik. Végre: terítenek! A tavalyi etikettverseny győztesei. A házi faloda hángedlit lenget, fogadásokat kömek az első tányértörőre.⁸ B. Laci bácsi, féltve őrzött receptjeit szalagtesztára írja, hogy így is befolyásolja a gyomornedveket. A becsinált levest tisztába teszik, a malacsült szájából kilopják az újévet. A tökök-mákos rétes hívei (és ellenségei) brutális erőpróbát folytatnak. A desszertbajnokok csatáját a harmadfű krónikák szénsavval dúsított harmatcseppel jegyzi a formatervezett szalvétákra. A feminista fanfárok hangja már eloszlik a mozarellás alkonyban... A kulináris mennyből e szótat hallatszik: Nincs jobb, mint a túrók kávékrém őszi tarackkal!⁹

¹ A juharfalevél olyan fűszer, amelynek két különböző hatása van a nemi életre. A levél mintázata (ha sokáig nézzük) optikai csábítással ér fel. Az íze – megszártva, mozsárban összetörve – hasonlít a kurkumához. Bájitalok nélkülözhetetlen alapanyaga.

² A résztvevők különböző összetételéről a krónikák zavarosan beszélnek. Egyes feljegyzések szerint a IV. Disznó idejében történt mindez, a bőséges makkhullásos években. Más források szerint az éhséglázadások leverése után mindez, a nagy herélések idején.

³ A szokásos rajthelyzet, amelyet az olimpiai kézikönyv rögzít a chicagói értekezlet alapján.

⁴ A nótafák legnagyobb bánatára.

⁵ Valójában a különböző összetételű (alap)anyagok kásaszerű, sűrű péppé álltak össze.

⁶ A mesék nélkülözhetetlen kelléke, melyet különböző módon lehet „legyőzni”. Atrágni – ez a klasszikus módszer. Azonban a különböző manófalvi kézikönyvek számos más megoldásra is felhívják a figyelmet.

⁷ A tanfolyamokra jelentkezni lehet másoddiplomával, másodvetéssel, másodfeleséggel. A szükséges okmánybélyeg – 100 bikmakkért – a helyszínen megvásárolható.

⁸ Az első tányértörő szerencsét hoz. Ennek nagy hagyománya van éttermi körökben. A szerencsétlen ingét-gatyáját levettetik, kis cafatokra tépik, és medalionokban árusítják.

⁹ A meredek röppályájú búzát rendszerint az égbe lövik, majd kikelve, megérve, helikopterrel aratják. Az aratóünnepségre angyalok, pilóták és légi akrobaták érkeznek szép számmal. A tarackból font koszorút – az ünnepség után – a Fradi kapufájára akasztják. (Kis zöld emberkének tilos a belépés!)

nyomod se látja

*állampolgári rémület
(zsír)pecsétés papiruszára
hiába hoznak gyógyfüvet –
felépülésed ki van zárva*

*hideglelős a hivatal
ezért hiánnyal fenyeget
hiába zeng angyali kar
– leszólja családi címered*

*ugorhatsz akár egyenest
a feneketlen tóba
utánad nyúlni mégse rest
álmatlan kommandója*

*elő citálnak légy nyugodt
jegyzik (hűn) vallomásod
ártatlan (megbánt) mondatod
mely néked vermet ásott*

*bulvárlapokban címlapon
vadásznak becsületedre
e civilizált (ál)vadon
megéled minden este*

*de terved máris napra kész
miként oszolhatsz köddé
s nyomulhat a marhavész
nyomod se látja többé*

Macskalány (1956 körül)

OLÁH JÁNOS

Létigék

<i>Átok-lomb, csellengő eső,</i>	<i>Hulltuktól hamukék az ég.</i>	<i>te ölsz meg, s én vagyok az ok.</i>
<i>borzongó, homorú ború.</i>	<i>Bevallom, vallanék, ha még</i>	<i>Seholság börtöne, öle,</i>
<i>Keresne valaki, aki</i>	<i>vallhatnék: fáj, remeg a seb.</i>	<i>fogadj be, légy talán... hazám?</i>
<i>voltam, de nem vagyok. Ragyog</i>	<i>Ne ontsad semmiért a vért!</i>	<i>Villám-kés kaszabol, rabol.</i>
<i>rémálmú hő napom, hagyom.</i>	<i>S ha mégis volna mért, ki ért?</i>	<i>Jaj, minden odalett, mi lett.</i>
<i>Téveteg, vak tudat kutat.</i>	<i>Gyufaláng- semmiség, de ég.</i>	<i>Becsuktam bár fülem, szemem,</i>
<i>Nem értem önmagam, szavam</i>	<i>Távolba kémelek, jöhet,</i>	<i>de mégis megmaradt a vad</i>
<i>elvétem, dadogás aláz.</i>	<i>új ország, új kudarc a harc</i>	<i>tudásvágy, s vágytalan magam.</i>
<i>Mágnesként eltaszít a hit:</i>	<i>nem nyugszik. Vélt szavak alatt</i>	<i>Rémálmú vallatás aláz.</i>
<i>vad, égbe döbbenő erő,</i>	<i>kartácstűz orgonál halált.</i>	<i>Elveszve magam is hamis</i>
<i>halálos, ellopott lobok.</i>	<i>Sejtembe nyilalló való,</i>	<i>mentséget kutatok: vagyok.</i>

Túlélő ballada

Látjuk,
ami láthatatlan:
álmunk
téveszme alakban.

Döbben,
mint szívritmus, a semmi,
csöndben
kell megsemmisülni.

Volt s van
vélt valótlanágunk,
honnan
más világra látunk.

Múltunk
a jövőtlen régmúlt.
Tudjuk,
nincs biztosítékunk.

Értjük,
amit más nem érthet,
éljük
e kigyomlált létet.

Lelkünk
vak, bazári majma
testünk
pórázán acsarog ma.

Énünk
túl sok mindent túlélte,
élünk
elnémult tanúkként.

Lázunk
hűlő formalinban,
fázunk,
sejtjeinkben csönd van.

Volt-hit,
nincs-ablak kitérve:
omlik
Isten kártyavára..

Bolond bohóc

Mögötted vibráló sötét,
vádoló tekintet ég.

Előtted most már semmi sincs,
disznóké lett a kincs.

Bordáid közül lóg a kóc,
bolond, bolond bohóc.

A túlterhelt ín megremeg,
elbuktál, nincs neved.

Té tüntél el, vagy a világ?
Többé senki se lát.

Eredben lüktet még a vér,
de már a semmiért.

Minden, minden csak odaát
mutatja meg magát.

Hová lett a keserű gög,
mely megperzselt előbb?

Csupán a lelkiismeret
maradt: sajgó sebed.

Orvost az operált beteg,
a kést szeretheted?

Tévképzetek terhelte agy,
létezel, s mégse vagy.

LUKÁCS SÁNDOR

Sötét szintér

alszol
 a száj vadító íve mozdulatlan
 a héj alatt a hús rabságban él
 a fölhevült barlang
 elejti olvadó cseppköveit
 sókristály nyújtja ki lustán
 érdes szirmát s a lengő boltívek fölött
 megkapaszkodhat szemed –
 láthatod
 simulnak már a nyugtalan vizek
 a sötét szintér alvó fáklyái
 fellobbannak ha megérkezel –

Egymás nélkül

ma beszélgettem a kerttel
 nyarakra emlékeztünk
 rakoncátlan forró éjszakákra
 simogattak a füvek
 és mindenki mindent felidézett
 nem volt titok közöttünk
 a hamar növő cseresznyefák
 kamasz módra viháncoltak
 a törpefenyők derűvel nyugtázták
 az öreg bokrok szentenciáit
 amikor rám került a sor elcsendesedtek
 érdeklődéssel lesve szavaimat
 s én próbáltam velük megértetni
 hogy egymás nélkül
 nem jutunk semmire –

Érintések

ha ittál a harmatból
 lenyelheted a lángokat is már –
 nincs az a tüskéssel rácsozott bozót
 amelyen ne vágnál ösvényt magadnak –
 ha megérint egy kíváncsi kéz
 ne úzd el a közeledését
 de azt se feledd
 hogy léteznek halálos érintések is
 ilyenkor tárd föl mindig a tested
 hadd gyönyörködjének benne
 a gonosztevők –

Virradat előtt

a növények földjükből kilépve
 éjszaka indultak útnak –
 egy soha nem látott madár
 vezette őket a magasban
 amerre szállt arra vonultak
 később csatlakoztak hozzájuk
 az erdők és a hegyek is
 ment ki-ki a maga módján
 a virágok kecsesen
 hajlongva a cédrusok
 döngő léptekkel
 mint ártalmatlan ragadozók
 a tölgyek
 a madár néha
 lenézett rájuk hogy követik-e
 ő tudta csak hogy virradat előtt
 még célhoz kell érniük –

NAGY GÁBOR

Gyertya

Ülsz egy kerek kisasztalnál,
 ujjaid közt elfeledett csikk
 kihunyóban. Egy szál gyertya a világ.
 Az utolsó füstgomolyokban
 szeretnéd az arcukat látni.
 A lányod, a kisfiad, a kislányod.
 A lányod a kisfiad a kislányod.
 Üveges tekintettel meredsz magad elé,
 mormolnád a szavakat, amelyek egyszer
 választ adnak kimondatlan kérdéseikre,
 de olyan, olyan cserepes a szád!
 És nincsenek szavaid. Csak ez a szál
 gyertya van, az egy szál gyertya
 nyújtózó lángja. Van még idő,
 amíg végső nekibuzdulásod
 csonkig ég.

A kártyás

Tedd föl bár hited maradékát, Isten
 mindig tartja a licitet.
 Nem a veszteség-minimalizálás
 kényszeríti, mint rossz napokon
 a megrögzött kártyást, nem a
 „ha lúd, legyen kövér...” önpusztító
 szenvedélye; nyugodt, mint a virtuóz
 játékos, aki nem néz kicsire-nagyra,
 nem akar mindenedből kiforgatni,
 csak a rafinált kombináció érdekli,
 amely minden körülmények között
 nyer, vesztes leosztásnál is megfordítja
 a játszma menetét.
 Ráfizetsz, egész életeddel fizetsz,
 mire megtanulod: nem játékos –
 ő maga a játék.

Fordított jövődölés

És jönnek majd herdáló nyarak is
 lelkekkel labdázó nyarak
 bőségszaru-nyarak
 felmetszett hasúak
 s mint sárban megforgatott aranypénzek
 gurulnak szét a szorongások vérrögei
 titkolt irigykedések epekövei
 és a visszanyelt könnyek
 kiszáradt zajtalan gurigái
 és ott lesznek akkor a nagy gyűjtögetők is
 meg a hulladékon s más égből hullott
 ezen-azon tengődők rongyosai
 végetlen hosszú télből itt maradt
 megtépázott sánta varjak
 sanda tekintetű dögre szokott kutyák
 és ez a nyár se lesz forróbb
 más üveghangú nyaragnál
 se gyűlöletesebb se szerethetőbb
 éppoly tékozlón fogja elcsorgatni
 megerjedt színeit
 s kondítja majd esték ürébe
 hold-harangját
 ugyanolyan részvételenül

TEMESI FERENC
A 48-56-os zongora

Kop-kop. Kop-kop-kop-kop. A fiúcska rémülten nézte, hogyan teszik koporsóba a zongorát. Ezt se láthatja soha többé? Sírva fakadt, amint a munkások a szöveget verték a ládába, külön a lábaknak, külön a zongorának, de nem tudott megszólalni.

A kőkapun kinn volt a felirat: A TANÍTÁS ÁTMENETILEG SZÜNETEL. A diálok örültek persze, ezért nem szabad haragudni rájuk.

Ne sírj, kisfiam, mondta az anyja. A zongora sem más, mint ládába zárt hárfá.

Egy ideig mégsem vehették elő, csönddel gyászoltak. Az a kis kompozíció sem szólalhatott meg, amelyet Béluska az édesapjának szerzett. Nagyszöllősre mentek, mert máshol nem kapott a mama tanítónői állást.

A költözés váratlanul nehezen ment. Két hétig tartott, egy kis kocsi, amelyet egy szamár húzott. Képzeltetni, a nagyszekrények, a zongora, a nagy rézagy... Pedig csak a bútoroknak a fele fért be az új lakásba. A kis Béla mókásnak tartotta az egészet, csak ne esett volna két hétig egyfolytában.

Bácsi, kérem, hogy hívják a szamarat?

Hát úgy, hogy gyere ide, incselkedett a fiúval a hajtó.

Hát csak van neve?

Van annak. Csak, minek. A szamár az szamár, ha Bécsbe viszik is.

Na, de mégis...

Döncő a neve.

Megérkezett az első fuvar a 106-os portához. A kis lakásnak se ajtaja, se ablaka, de még kályhája se volt.

Legalább nem törik be az ablak, mondta a fiú édesanyja, Paula. Aki a következő verset hordozta a kisbúcszájában, január óta.

„Kedves Mamám!

Nénapodnak reggelén

Mit tehetnék érted én?

Összeteszem két kezem

És kérem jó Istenem,

Hogy tartson meg tégedet

S akik néked kedvesek,

Egészségben, jólétben,

Folytonos kegyelmében.

Szerető fiad, Béla”

A szegények ajtaját nem őrzi a manó, mondta a hajtó, és kezdte leszedni a kocsirol a komódot.

Viszont elkerültük a szelet, mondta az asszony.

Az jó, mert még elfújta volna a fiatal urat, mondta a hajtó, akiből, úgy látszik, nem jó szél fútt, és mindig az övé volt az utolsó szó.

Egy nap megérkezett a zongora is.

Még a költözés előtt, nyolcévesen újra himlőoltást kapott a Béla fiú. Nem akármilyen volt az az oltás, amit háromhónaposan kapott. Olyan kiütések lettek tőle az egész testén, hogy öt évig, míg el nem múlt, félt az emberek között megjelenni. Ennél kevesebért is emberkerülő lesz az ilyen gyerekből. Egy-két hét kórház, néhány hónapos betegség is megváltoztatja, és érzékenyebbé teszi a csemetét. Azt lehet mondani, mindenki körül egyszer ott bujkál a halál gyermekkorában.

De hát öt év, az más. Ezért lesz a tornaórán az utolsó, a vézna, csenevész fiúcska, ezért tudják ki a játékból az erősebb, merészebb fiúk. Bántani nem bántják, nem is gúnyolják. Jeles tanuló, de nem stréber. Segít a gyöngébb tanulóknak. Eltűrik, hogy ő más. Az anyja újból a negyedik elemibe iratja, hogy ne erőltesse meg magát a gyerek.

1890-ben az egyik első bejegyzés Bélus füzetében az, hogy: „Magyarország, Ugocsa m. Nagyszöllős, 106-ik házszám, délután 3 negyed 4 órakor a mama és Irma néni betegek voltak az orosz náthában.”

(Eb ura fakó, Ugocsa non coronat, írta a lefordíthatatlanul magyar Ady, az örök magyar dacról. Kutyának kutya az ura, Ugocsa nem koronáz. Tudniillik a legkisebb, Ugocsa vármegye volt az egyetlen, amelyik nem fogadta el királynőnek Mária Teréziát.)

Júliusban a bizonyítvány: 8 kitűnő és 2 jeles (testgyakorlat és ének).

Karácsonykor betegen olvassa az ajándékát, Verne *Rejtelmes szigetét*. Verne már-már magyar írónak számított. A régi szokás szerint a magyarok még a vezetéknév is lefordították. Pierre Corbeille az Várjú Péter, Jean Racine az Gyökér János volt. De Vernének már csak a keresztnévét fordították Gyulára, mint Karl Maynak May Károlyra.

Közben Nagyszöllősön járt a gyönyörűséges keresztnévű Altdörfer Keresztély, soproni zeneszerző, aki nagy jövőt jósol a tízéves fiúnak.

Großartig, mondta az öreg. Ez a gyerek fog művelni nagy dolog in der Musik, das kann ich Ihnen sagen.

Édesanyja Budapestre viszi a fiát, Aggházi Károlyhoz, aki azonnal felvinné a konzervatóriumba a Bartók csimotát, de a Mama még korainak tartja. Később majd Bécsben is így jár el.

Év végén minden jegye kitűnő, de a betegségek száz óra mulasztást tesznek ki.

A következő évben Nagyváradra kerül, mert ott van a premontrei gimnázium. A polgári iskola első osztályának eredményeit a magán latinórákkal együtt beszámítják, és a második osztályba veszik föl. Nagyváradon nagybátyja özvegyénél kap szeretetet és minden egyebet: unokatestvérei nagyjából gyakorúak vele.

Ekkor kezdődik a több évtizeden át tartó, gigantikus levelezőversenyük a Mamával. Azt írja egy helyütt:

„Ismét kitaláltam egy darabot, és azt gondolom, jó lesz Gabinak (Lator Gabriella, gyermeki játszópajtás), az Emma valcerhoz is kitaláltam egy kis részt.”

A sok külön német és önművelés mellett volt azért más is. Voit Emma születésnapján elszívott egy egész cigarettát, és nem utálta meg, mint a legtöbb fiúgyerek. Ellenkezőleg, levélben kéri édesanyját, hogy évente négy cigarettát szívhasson, jeles napokon. Hallatlan merészség! És a gyöngye tudód stb. De ez már így marad. Meg az is, hogy minden évben felsorolja kompozícióit – évente tíz-tizenöt-ötven darabot jegyez be.

Különből is rendkívül pedáns fiú, amit szintén az édesanyjától örökölt. Magát is szigorú szemmel nézi: „Azt én már rég tudtam, hogy a zongorázás nem elég a műveltségre (így!) és különben is baj történhet a kezemmel, és így mi lenne belőlem.”

Ennek a gyerekeknek adtak négy elégségest a premontreiek! Anyja nem írja alá a bizonyítványt, azonnal kiveszi a gyereket az iskolából, és visszamennek Szöllősrre. A főjét vesztett családhoz itt csatlakozott a Mama nővére, Irma néni, aki varrásból élt varázslatosan szegényen. Annál nagyobb segítség volt odahaza, míg húga, Paula miként egy férfi küzdött, hogy elartsa a családot. Huszonhét forintért nyolcvannégy gyereket tanított. Zongoraleckéket is adott, de nem odahaza. Így Bélus kiélhette magát a hangszeren.

Meghálálta ezt a fiú. Kilencévesen egy délután eszébe jutott egy dallam, de mivel édesanyja aludt, nem akarta felébreszteni. Elzongorázta azután, hogy a Mama felébredt.

Nagyszöllősen esett az is, hogy először lépett a nyilvánosság elé mint pianista (Beethoven *Waldstein* szonátájának egyik tételével többek között), s a *Duna folyásával* mint zeneszerző. Óriási sikert aratott, csodagyerekeknek tartották.

Változást hozott életükben ez a koncert. A tanfelügyelő egy évi szabadságot engedélyezett az anyának a gyermek továbbképzésére. Ez persze azt jelentette, hogy Voit Paula Pozsonyba ment, ahol a tanítóképzőt végezte, s ahol jól megtanult magyarul. Ahol nem más, mint Erkel Ferenc fia, László avatta be az apja és Liszt Ferenc körüli titkokba Bélát.

*

Két út van, két lehetőség, mindig. Az egyik könnyű. Minden, amit tőle kaphatsz, (átmeneti) megkönnyebbül-

lés. Ezen az úton csak veszíthetsz – lazán, könnyedén. Ha győzni akarsz, meg kell változnod. Ezt a kettőt kínálja a világ.

Életrajzoló mit tudott ezekről? Mondjuk úgy, sejtett valamit. Jóvátehetetlenül be volt zárva a saját meséjébe, mint mindannyian. Ezt a legtöbb életnek hívják. Egész életében, mondjuk, ha magunkról szólunk. De csak mondjuk. Mert hát kinek egész az élete? Még egy halottnak sem.

Él zavarban volt, mint amikor kezdő korában nem tudta, melyik írásából csináljon stílust, vagy melyik stílusából írást. Azt már eldöntötte, hogy úgy ír az újságba is, ahogy eddig.

A szomszédjában akkoriban egy fingós öregúr lakott, aki ha bezabált babkonzervből, vagy sok olcsó édességet evett, már reggel hatkor akkorákat eresztett, hogy a (különből téglá) falon át jobban hallatszott, mint Él nyavalyás kis ébresztőórás rádiója, amit a vietnámi szemközti boltjában vett, ahol a zenélő vécékefétől a világító vízesésig minden lehetett kapni, szarért-húgyért. Csak használható árut nem. De ez a magyarokat nem zavarta. Szegények voltak, de ők is vásárolni akartak, mert ez lett a népek új betegsége.

Élt (mondjuk így, mert rövidebb) szorongatta a lapzárta, ami új érzés volt, mert regényeknél évente, kétháromévente csak egyszer van ilyen – szerencsés esetben –, és nem hetenként, mint neki itt, a Magyar Szívtestőr hétvégi, meglehetősen szellemes, „Szíverősítő” című mellékletében. Mindenki csak „Szíven Szúrt Gatyamadzag”-nak hívta, mert túltengett benne a lapírók által megvetett, mert elérhetetlenül fölöttük tornyosuló irodalom. A lapzárta meg „deadline”-nak (halálvonat) hívták. Ami az amerikai börtönszlangból jött át az óságitó nyelvbe. Eredetileg egy sárga vonal volt csupán a börtön udvarán. Aki átlépte, azt a börtönőr (a pus-kás rab) lelőtte, mint egy kutyát.

(Ezért volt nehéz kezdeni. Él egyszerre magának és a lapnak is meg akart felelni. A cím még gyorsan ment. Hanem aztán! Nem volt kezdőmondata, de belevágott, kissé ügyetlenül. A több ismeretlen dologgal megvilágított valami sötét marad az olvasó előtt. Még nyomokban vannak ilyen, úgynevezett olvasók. Nem olvasnak, de vannak.)

Kamaszkorom bálványja

Mármint az egyik. Szimbolista korszakomból ő váltott ki, vagy meg engem. Pedig benne is volt belőle, de még több az expresszionizmusból. Wolfgang Borchertnek hívták. Kevesen ismerik ma is. Akkor, szinte senki.

1964-ben került a kezembe *Az ajtón kívül* című könyve (Európa, 1960). Sárga és néhol barna, kemény borítójára emlékszem; a könyv alakja is szokatlan volt: a négyzethez közelített. Azóta se adták ki újra. Ez egy válogatás volt novellákból, tán versekből is. Nem tudom felidézni pontosan. Az író élete és művei alig váltak el egymástól. Ezt is Borchertől tanultam. Stílus? Mi az? Ő mondatai lecsupált egyszerűségével tanított. Legyen mondandó, és meséld el, amilyen tisztán csak tudod. Ez a stílus egyetlen titka. A szóismétlés nem hiba. Meg hogy több van a tollunkban, mint az úgynevezett lelkünkben. Szóval annak a jó kis kopogós stílusnak a képviselője volt, mint Hemingway. Még a „vessző, mondta” beszédjelzést is tőle tanultam. Nincs ennél egyszerűbb.

(Ez sok, mit tudnak ezek erről, és mit lehet elmondani a dísztelenség, természetesség dicséretére egy lapban. Ahol a nemzetnek kéne társalkodnia önmagával. Életrajz? Ezt is ki kéne hagyni. Vagy az egészet. Na.)

Wolfgang Borchert Hamburgban született, 1921-ben. Versekkel kezdte. Stílusára Rilke, Morgenstern és a Gestapo volt a legnagyobb hatással. Utálta a kötelező Hitlerjugendot, és ennek hangot is adott. Le is csukták. Húszévesen már a keleti fronton találta magát. Éhség, rossz főszerelés, csontvágó szél és halál. Ezt látta maga körül. Egy vágás a kezén elfertőződött: hepatitiszes lett. A sárgaságot nem tudták gyógyítani, nem tudják ma sem. Viszont el tudták olvasni a leveleit. Újra a Gestapo vette kezelésbe. Halálra ítélték. Hat hétig várta a halált magánzárkában. Ám a Gestapo az ítélet végrehajtását a ruszókra bízta. Meglepetésére a nyugati frontra vezényelték. Fogságba esett, de megszökött. Hazagyalogolt Hamburgba. Hatszáz kilométeren át. (Édesapám – hiába, kisebb az ország – a Zemplénből gyalogolt haza Szegedre.)

Az orvosok egy évet jósoltak neki májbetegsége miatt. Borchert nekifogott az írásnak, hiszen saját elmondása szerint csak ezért volt képes megtenni ezt az utat. Be akarta pótolni azt az időt, amit a háború vett el tőle.

(Megy ez! Hát nem?)

Barátai svájci szanatóriumi ellátást szereztek neki, Bazelban, ahol volt gyógyszer, élelmiszer, fűtés. De már késő volt. Az utolsó évét ágyban kellett töltenie. Már sosem láthatom többé az Elbát, mondta egy barátjának. Ő a folyót imádta, nem a tengert. Ez sok mindent elmond egy emberről, különösen egy íróról. A tenger végtelen, szemben a porszemnyi individuummal. A folyó ott van melletted, szinte a társad, mégis folyton szökik. Pont a tengerbe.

Borchert 1947. november 20-án, huszonhat évesen meghalt. Egy nappal a színműve (legnagyobb műve) bemutatója előtt. Így csak előfutára lehetett a Gruppe '47 irodalmi csoportnak, amelynek olyan tagjai voltak, mint Heinrich Böll, Günther Grass, Erich Kästner, Paul Celan vagy Peter Handke.

A *Radi* című novellát taláломra választottam fordításra.

„Na, ne ne vess. Nincs semmi jó abban, ha az ember halott Oroszországban. Minden olyan idegen nekem. És éjjel az erdők sikoltoznak. Mert orosz erdőkké kellett válniok. És a hó visít. Csak azért, mert orosz hóvá kellett lennie. Minden olyan furcsa. Minden olyan idegen.”

(Na, itt most kihagyom, ami a pontosvessző-paripám mániája, vagy nem.)

Hát van ennél egyszerűbb stílus? Egy dolgot nem szeretek benne. Azt a szót, hogy „furcsa”. Az üres szó. Úgy, mint a sajátos, különös, szokatlan, érdekes, meglepő, visszás vagy bizarr és társaik. Mindenkinek más és más jelent. Lustaságból írunk le ilyen szavakat, holott meg kell jelenítenünk, vagy körül kellene írunk, amiről vagy akiről szó van. De az én bálványom csak a húszas évei közepén járt, mikor eltávozott. Változott, és tanult volna még sokat, bár az emberi lélek mélységeiről és magasságáról körülbelül már mindent tudott, igen korán. Más írók azt szokták mondani, hogy harminc alatt prózába kezdeni istenkísértés, vagy még rosszabb: fölösleges.

De hát mi ez az apró nyelvi hiba ahhoz képest, ahogy Borchert néhány mondatban megfogalmazta egész ifjúságának életérzését: „Mi vagyunk a kötöttség és mélység nélküli nemzedék. A nemzedékünk nem ismeri a boldogságot, nem ismeri a hazát, nem tud elbúcsúzni. A mi napunk csak egy rés, a szerelmünk kegyetlen, fiatalságunk nem is volt. Nemzedékünknek nincsenek határai, nincsenek gátlásai, minket nem véd meg senki.”

Na, ez a valaki.

(Itt kéne abbahagyni, de szerintem nincs meg még a normám. Hány flekk ez?)

Volt több ragyogó novellája és sok irigylésre méltó verse. De a legnagyobb mind közül kétségkívül a *Májusban, májusban szól a kakukk* című írása volt. Egy másik novellában, ahol egy szelet kenyérért lefekszik egy asszonnyal a fiatal férfi, Borchert két kézzel irtotta a jelzőket, és egy kézzel a határozókat. A módosító szavakat is. Ha azt írta le: Egy férfi ült a fűvön, akkor ezzel többet mondott el, mintha azt írta volna: Egy beesett

mellú, közepmagas, vörös szakállas férfi ült le a haragoszöld, tengerzöld füre, amelyet itt-ott már letapostak a sétálóknak, de majd fölemelik a fejüket, ha elmentek; de a férfi most leült, csöndben, félénken körülpillantva, szerényen. Írta Csehov.

Hát mire jó ez? Az agy nem tudja egyszerre megragadni a szavak ünneplőjébe öltöztetett lényeket. Pedig épp erről van szó. Megragadni és föntartani a figyelmet. Ha valaki zeneszerzőnek született, ne írjon indulókat, ha lehet. A katonazene és a zene közt az a különbség, ami a katonai bíróság és egy polgári bíróság között. Ha író vagy, különösen, ha verseket is írsz, és a szavakat már zenéjükért is szereted, ne írd rendeleteket.

Amikor egy munkába belekezdünk, és Borchert (na meg Bartók) tudta ezt, először könnyűnek, szinte játéknak tűnik minden. Aztán olyan lesz, mint egy szerető, még később, mint egy gazda, míg végül meg nem mutatja zsarnoki arcát. És akkor megölnöd a gazembert, és odadobod a közönségnek. Mennyi írnivalója volt még ennek a magányos fiatalembernek!

(Ide még kéne valami, befejezésnek!)

Még a halálos ágyán is írt, afféle irodalmi végrendeletet:

„Mi tagadók vagyunk. A tagadás után cselekvésnek kell következnie. Házakat kell építenünk fából és értelemből, kőből és gondolatból.”

„Quod scripsi scripsi”, amit leírtam, leírtam, mondá Pontius Pilátus. Kegyetlen volt, mint minden író. Végül egy titok. A gimnáziumi harmadikos (?) ellenőrzőmön ez a három sor volt olvasható: „A holnapot, / ha hoz is bánatot; / Én vállalom.” Na, ki írta, hm?

A befejezés könnyű volt, de Él közben háromszor is elakadt. A nagyobb idézeteket kihúzta, jobb meggyőződése ellenére.

Aztán újra végigolvasta, a géphibákat fehér átütőpapírral javította, (egyből írógéphez írt), az átiXXXeléseket átmeszelte fehér festékkel, kis ecsettel. Megszárította a leheletével, ráírt, vagy gépelt. Volt, hogy egy egész sort kellett kihúzni, ekkor fehér hátú ragasztószalagot használt, erre írta rá nyomtatott betűkkel a helyes szöveget.

Aztán a még meleg kéziratot beletette egy mellelőtt mappába, melyen egy szintén kihálásra ítélt lény, egy koala maci néz számonkérő szomorúsággal, mellette, filccel ráfirkálva ez volt: FÉLSZ, MI? TE IS KIHALSZ, TE BETŰFÉTISISZTA!

Felöltözött, de a papucsot magán hagyta. Mustárbarban pólóján óriási, fekete zöld betűkkel ez volt ráírva:

B I G
trouble
Big Daddy & Co.

Hát baja, az volt nagy. Nem a huszonkét éves korában történt autóbaleset után, ahol már kiterítették az út mentén, mint halottat, az amerikai útján szedte össze az általa a „félelem a félelemtől” nevezett idegbetegséget. Amikor elarulták a társai, akikről azt hitte, barátai. És rajta volt az FBI.

Errefelé nem is ismerték az orvosok még a betegség nevét sem, nemhogy a gyógymódjait. Amerikában is épp hogy csak nevet adtak neki, és pánikszerűen foglalkozni kezdtek a pánikbetegséggel. Amit itthon összekevertek a szimpla depresszióval, mert azt már ismerni vélték. Ez már – amiben Él szenvedett, mint kutya kútban – különben se pánik volt, hanem ennek folyamánya, az agorafóbia: nyílt tértől, utcától, sok embertől, áruházaktól, tömegközlekedéstől való félelem, a tériszonyhoz csak hasonlító szörnyűség, amely szapora szívveréssel, levegő utáni kapkodással, végtagok, ajkak zsibbadásával, mellkasi szorító fájdalommal, a talpak égésével, szédüléssel, ájuláshoz közeli érzéssel, bizonytalan járással járt. Ez utóbbi miatt hitték részegnek Élt, pedig ha itallal kezelte magát (mert mással nem tudta feloldani ezt az ő szakmájában iszonyúan hátráltató, a névtelentől való szorongást), akkor nyílegyenesen lépkedett, szinte táncolt.

Most ment, izzadt, már a lakás elhagyása is rettenetes félelmet keltett benne, még szerencse, hogy a liftben nem jött elő a klausztofóbiája. Kilépett a túl fényes, zajos, mozgalmas utcára. Mindentől félt. Hol volt, hol nem volt, mint a mesében. Valahogy a földön kívül érezte magát, más térben, időben. Nekiment másnak. Egy öregember kést rántott, mert a lábára lépett. Önvédelemből kicsavarta a kezéből, és már gyöngén, de egy kapualjba lökte. Tovább támolygott. Tulajdonképpen már a postára menés is egy még rosszabbat elkerülő módszernek számított: nem kell a szerkesztőségbe menni, ha faxolni is lehet az írást.

Fax a postán volt. A merő izzadtság Élnek a sorban állás volt csak az igazi megpróbáltatás, a kín: émeleggett, fingott, hányinger kerülgette, reszketett, alig tudta eldadogni, mit akar. Ennél rosszabbul csak a bankban érezte magát, pedig ez is még az általa biztonságosnak nevezett körön belül volt. Mikor végre sorra került, akkor jött a pokoljárás mélypontja: mivel a faxot nem nagyon ismerő alkalmazottak nehezen helyezték üzembe a készüléket, még nehezebben kaptak vonalat, és az öreg gép is lassú volt, a többi sorálló hangosan fenyegette Élt, és az anyjába küldte irományával.

Miért nem levelet írsz, te állat? Arról írsz, köcsög, milyen a hangulat? Hát kurva jó!

Él örült, ha eliszkolhatott innen. És az utcán kezdődött az egész előlről. De hát mi volt ez Borchert szenvedéseire képest? Azt mindenesetre szegénynek már nem kellett megélnie, hogy a cikkére csak annyit mondjon Török Méz nevű, tokája-pofája tiszta egy borosta, sörtehajú, vörösboros orrú, rekedtes hangú, mindazo-

náltal kedves, szintén zenész, de mégiscsak rovatvezető a telefonban:

Túl irodalmi, öreg. Éccerű dógokat tessék írni, földönjárókról, jó?

Még hogy két út?! Egy út sincs.

Egy se.

ÉBERT TIBOR

Ha én most megállok

*Ha én most megállok,
belém kapaszkodnak
a hétszer eltűnt hidak és szivárványok,
meg a bedöngölt folyó.
Ha én most megállok,
a fűrészporba fulladt reggelek
megmarkolják lábamat
s újra elindulva
leszakítom ujjaim, lábfejemet.
Ha én most megállok,
a túlvilági verklek,
iskolacsengők jeleznek,
kinyúlnak értem fentről és alulról,
húznak, gyömöszölnek-,
bokám, térdem után
már-már altestem is merül...
Ha van ötletem kiszakítani magam
az erők, feliratok hatalmából,
súlyos zongorák gurulnak
hátamon, nyakamon oktávjaikkal-,
térdemen kúszhatom tovább,
mint az a körüti cipőtisztító,
aki a háborúkba
vonszolta magát vissza
rongypárnás csónakon.
Ha én most megállok,
megragadnak jobb és bal
oldalamon a járdák,
orsós karokkal,
csipesz-csőrökacajokkal vájódnak
kabátszöveten keresztül a húsonba,
izmaimba horgonyoznak
tetoválások
belenyomkodnak mint tépett masszát
a mélybe
s a kanálisrostély mögött
megdarálják testem, tudatom.
Ha én most megállok,
egyenként tépik le rólam
házak cserepek tagjaimat,
ajtók, ablakok, emeletetek
osztognak rajtam,*

*mint gyorsvonatok siklanak át
bordáimon a tornyok,
tyrannosaurus mosolya
kihullott protézisem,
szememet, lágy részeimet
kikotorja az alkonyat,
testem középső harmada
csípő-, vállcsontom, gerincem
még ellenáll
dőlt vastraverzek ájtatosságával.
Fejem elgurul
póznák, erkélyek nyaktilója alatt,
csakhamar eltűnök,
mint reggeli ürülék.
Igy hát megyek:
a dombok hengerei készenlétben,
a vizek örvényeitől tapogatva,
a felhőktől bepólyálva,
az ég a szél belelökne
pingált jelekkel
kijelölt helyemre.
Mert univerzális a cél.
Ha én most megállok,
pillanatmadár számomra az idő
az emlékezéssel: átsuhan
a képzelet fehér mozivásznán
láthatatlan csont koponyák
előrelendítenek.
Ha én most megállok,
apámat, anyámat hallgatom,
kik lesben állnak
az almafák alatti kerítésnél.
Az angyalok, a szobraim
mind azt akarják, hogy megálljak,
meg a rend, a bőröndök,
a harangok...
De süketen, némán és hangtalan
megyek körbe, egyenesen,
olykor visszatérve ahhoz,
amit elhagytam... ..
Egyetlen gondolatom:
ha én most megállok.....*

MAKKAI ÁDÁM

Forr a világ bús tengere

*Forr a világ bús tengere, oh magyar,
 Ádáz Erynnis lelke uralkodik,
 S a föld lakóit vérbe mártott
 Tőre dühös viadalra készti.*

*Hervad már ligetünk s diszei hullanak,
 Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
 Nincs rózsás labyrinth, s balzsamos illatok
 Közt nem lengedez a Zephyr.*

(Berzsenyi)

I.

*Bankárkezekről vérzik a fél világ –
 az értelem csak kompjuter: így kihág,
 s az „Egyesült Európa” lelkét
 többezer évre bilincsbe verték.
 Ez hát a sorsunk... Berzsenyi, Berzsenyi,
 nem csak minket kell etetni, menteni,
 vonyítva sír a földkerekség:
 nincs szemetét hova eltemessék.
 Hervad már a világ, rothad a tenger is –
 újfent győz a majom, fán ül az ember is,
 szívünk nedve a nyersolaj.
 Immár hétmilliárd rabnak a lelke dúl
 nyelvünk rongyra szakadt gyógyíthatatlanul,
 szónk csak egy, a lenyelt sohaj.*

II.

*Hogy szónk csak egy van – s az a lenyelt sohaj –
 ha zúgni tudnánk tán nem is volna baj,
 de lásd, kik egykor síkra szálltunk
 nyugdíjasok vagyunk, bekakáltunk.
 Álmodtunk egykor szép demokráciát,
 most készek volnánk átkaink szórni rád
 te elpocsékolt, régi eszmény:
 kapitalista vagy s álkeresztény.
 Ám ha ég a parázs még a gödörbe' lent,
 hosszas várakozás kínja mit is jelent?
 Fából vaskarikát netán?
 Szótlan szóra fakad mind ami bent akad,
 míg porrá nem esik mind, ami fennmarad:
 mindent elnyel a Föld s kihány.*

III.

*Hogy mindig mindent elnyel a Föld s kihány?
 Hány százmillió iszonyat-év után
 lett kőolaj és szén a fertők
 és dinoszauruszi pálma-erdők –
 más kontinensek – eltűnt öbleiből?
 Itt minden élő „eszik” s így: ölni öl,
 s bár nincs „gonoszság” csepp se benne
 kihalna miután tönkre menne
 mások húsa híján. Ám ha az almafát
 hozzászámítod és – ott volt az Ararát
 zátonyán, biz' a vén Noé
 nemcsak sült gödölyét, gyümölcsöt is evett –
 világ-minden-evő lesz, ember, a neved,
 s mégis szebb, mint a gyilkosé.*

IV.

*Mégis szebb volna tán, mint a gyilkosé
 ha „gellert” lőtt neved – ez a ricochet! –
 úgy ütne vissza, hogy ne kelljen
 szembepisilni a számum ellen?
 Mert jaj csak így jár minden az ég alatt:
 ettél, tehát gyilkos vagy. Minden falat
 mi szádon átmegy egy más élet
 – vak beleid – temetőjévé lett.
 Ember, ám ne búsulj! Élnek az angyalok,
 vad Erynnis után szólít az „ÉN VAGYOK”
 Krisztus mondja: „Ne féljetek!”
 S bár elpusztul a Föld, s vele hal Nap s a Hold,
 újabb létre virrad mind, ami halva volt:
 hit-reményünk a fényjelek.*

TURCSÁNY PÉTER
Tücsökszóló a Hegyfaluban

(Egy nyár emléke)

*tücsökszóló
 kékfestő égi boltozat
 gótikus felhő-párlat*

*pincesor
 fehér fogsorán
 villan még az alkonyat*

*asszonyra tűz
 a fény
 a templom ablakánál*

*s lent a völgyben
 patakparton
 venyigetűzben piroslanak
 érzékeink*

*nyitott ablak
 nyitott ajtó
 tiszta szoba
 vetett ágy*

*minden annyira
 távol
 egy asszony egy férfi
 álmodt lát*

*és a város a város fényeire
 egy új civilizáció
 eszelősen fordul
 át*

A Tisztító tűz fényében

*Felejthetetlen minden.
 És megfordíthatatlan.*

*A vers nem ott kezdődik,
 ahol abbahagytam.*

*A vers az, amit el sose
 kezdtem.*

*Amit egy mély lélegzettel
 magamhoz vettem,*

*amit rátok testálok
 megnevezetlen,*

*mert magamban megtisztítván
 mégis, mégis
 kilélegeztem.*

*A Lét purgatóriuma:
 ennyi és nem több
 minden vers, és
 minden ima.*

SERFŐZŐ SIMON
Én vagyok az

*A gátoldalt eső veri,
én paskolom napok óta,
s zuhogok odakint.
Én csendesedek el aztán,
s májusfává én szalagozom fel
szivárvánnyal a növendék fűzfát.*

*Én pörgetem a forgószelet.
A szomjúságot, mint a lovat,
én itatom meg.
Ha öröm nevet, én vagyok az.
Én a magasság,
s a földig lecsüngő gally is.
Sietős út hazafelé:
mindjárt rám esteledik.*

*Vagyok konok erő,
a Tiszát lehozom a hegyekből.
Láthatár vagyok – távolodóban,
eloldozva magam a földtől.
S én, aki felhúzza az időt,
hogy reggel felébresszen.
Idejében feljöjjön a Nap:
megjelenjek az égen.*

Ki tudja

*Ki tudja, hol jártam,
a földön, égen túl.
Menekült előlem
minden néglábú nyúl.*

*Szelet hajkurásztam
át az úton, árkon,
kiabáltam is rá,
szeleskedjen máshol.*

*Amíg jöttem-mentem,
vén öreg este lett,
útban hazafelé
már szaladnom kellett.*

*Holdnak integettem,
felém világoljon:
két nagy kosár dolog
vár még engem otthon.*

SZABÓ TIBOR BENJÁMIN
**Ahogy anyád megjelent
 az alföldi tájban**

Apád rendes parasztgyerek volt. Olyan hegyeset tudott köpni, hogy megolvadt tőle a bitumen. Leharapta a trágyagiliszta farkát kint a Körös-parton, mielőtt rátűzte a horogra. Úgy fogósabb. Reggelente odabaszott a disznó orrára a keverőkanállal, hogy ne legyen olyan pofátlan az etetésnél. Apád arca földszínű volt, és messzire pöckölte a csikket a szoborkert előtt egy nap, hetedikes korában, aztán fellépett a Csepel platójára – cukorrépát tallózni vitték őket. És nem lázadt a sorsa ellen apád, jó volt minden úgy, ahogy, értette, tudta az összes fontos dolgot a világról. Például, hogy a gépállomáson kell majd dolgozni, nem a silózóban. Mert a műhelyt fűtik, meleg van télen is, meg nem kell folyton azt a dögletes büzt szagolni, amit a silómedencéknél. Meg hogy a német vadászoktól dobozos Fantát lehet kérni télen, kulcstartót, sőt, ha már nagyon részegek, az Ottakinger sörből is adnak. Meg hogy, ha a Steigerből folyik az olaj, akkor nyilván *szimeringes*. Állt apád az öreg Zsótér mellett, a téesz kapujában, a munkagép bánatosan pöfögött előttük, és ritmusosan tolt ki magából fáradt, mélykék szutykot, mintha a nyakát vágták volna át. *Szimeringes*, mondta apád bölcsen, megszívta az orrát, elnézett a fácánnevelde irányába. Az öreg Zsótér meg morgott, hogy *Basznád ki anyádbul a vippon-belsőt!* Belerúgott a Steiger hatalmas kerekébe, aztán ott hagyta apádat is, a gépet is a kiállóban, átment a Tessler-kocsmába, a sáros csizmája cuppogó hangot adott minden lépésnél. Apád tizenhárom éves volt akkor, és egy rossz szava nem lett volna, ha így marad körötte a világ. Helye volt a Nap alatt. Izmok dagadtak a karjában, le tudott darálni egy mázsa húst, és nem motorral, ez korábban történt, fél napokig tekerte azt a szart, amikor vágtak. Jobb kedvében megmarkolászta Zsilka Pötyi bugyiját nagyszünetben, irtózatos pofonokat kapott érte. Minden adott volt a boldog élethez.

Aztán furcsa, érthetetlen dolgok kezdtek történni. Apró akadások, megtorpanás, a kínos csendek. Jeleket küldött a világtörvény, hogy valami nincs rendben. Amikor nagyapád ötméteres, orosz teleszkópját vitte ki horgászni apád, például. Az első dobásnál akadt le a cájg, apád húzogatta, rángatta. A mederbe rözseágyat fektettek a régi mederásók, biztos abba fordult bele a horog. Apád kezében meg elpattant az ötös telő, miközben próbálta kiszabadítani. Nagyapád nézte, forgatta este a horognyelet, nem hitt a szemének. *Ebbe a botba acélbetét van*

fűzve, mit csináltál vele?, kérdezte. Apád megvonta a vállát. Nem csinált semmi különöset. És nem sokkal később elektromos dudát kellett szerelni a Camping biciklire. Balogh Imitől kapott apád tranzisztorokat, ellenállást, apró led-diodákat. Billenőt, huzalokat talált otthon, a menzán Imi egy szalvétára rajzolta fel sebtiben a kapcsolási rajzot. Közeledett az újabb jel. Fél napig szőrözött apád a csengővel, a nyákot fúrta, maratta, az apró, színes műtűröket forrasztotta rá a textilbakelit-lemezre. Feszültséget mért, pólusokat ellenőrzött. A végén szépen kitakarított maga után, mindent elpakolt a műhelyben. A pákát is. Rácsavarta a zsinórját, visszatette a szekrénybe. Zsebtelep épp nem volt otthon, úgyhogy a készülék kipróbálása másnapra maradt. Apád a bundás kenyeret falta a munka után, elégedett volt, izgatott, már tervezte, hogyan dudál rá iskolába menet Matild néniére a sarkon. Nagyot kortyolt a kakaóból, vigyorgott, tetszett neki az elgondolás, a sikongató öregasszony képe. Ahogy nagyapád viszont nem örült egyáltalán. Remegő szájjal rontott be a konyhába akkor este, megállt, a kezében a forrasztó, fújtatt az idegtől. Apád elsápadt, amikor meglátta a szétolvadt, szétégett vezetékét. Az egész páka megfeketedett, ráflandírozta magára a műanyagot. Teljesen tönkrement, világos, nagyapád pedig beszélni kezdett, fojtottan, látszott rajta, hogy nehezen uralkodik a dühén. *Beraktad ezt a forró szart a nitró mellé*, mondta. Szuszogott valameddig, mielőtt folytatta. *Ha csak egy kicsit több van az üvegben, felrobban. A kocsi begyullad, a ház is leég estére, itt döglünk meg mindannyian.* Nem mondott többet, a forrasztót belevágta a kukába, aztán átvonult a szobájukba, nem is jött elő már aznap. Apád pislogott egykedvűen, nem kívánta már a kakaót. A vasműszaki meg délelőtt kilenckor nyitott, vagyis még tíz se volt másnap, mire kiderült, hogy feleslegesen égett szét a páka. A csengő nem működött. A tranzisztorból lila füstök szálltak fel, valamit nyilván zárlatosra kötött be apád. Nézte a kiégett szerkezetet, a rengeteg beleölt időre gondolt, nem értette, miért történnek vele ilyenek. Egyébként nagyapád megbékélt akkor még, de látszott rajta azért, hogy mindig szomorúbb, ha apád munkáival találkozik. Nem lehetett vele mit tenni. Pedig apád nagyon igyekezett. Hiába. És a motoros túrával telt be aztán a pohár, jött az elkerülhetetlen szakadás. Apád Balogh Imivel meg Oláh Szabival akart kimotorozni a szemétteléhez egy keddi napon, mindenki a saját motorjával, apád is kitolta a garázsból nagyapád régi Verhovina mopedjét, a Szimóhoz nem mert volna hozzányúlni. Rég nem használta már nagyapád a mopedet, biztos beszáradt, vagy fene tudja, nem indult. Rúgta apád, nem is köhögött. Rúgta, szívató, rúgta, semmi. Tologatta az udvaron, ráugrott, meg se mozdult. Csorgott

apád hátán a víz, fél három volt már, kettőre beszéltek meg a fiúkkal, rég elkésett. Pedig így beégni nem lehet. A végén még nem hiszik el, hogy van motorja. Mint ahogy tényleg nem is volt, de ez nem számított. A szten-derre állított moped blokkját kezdte babrálni, kapcsolgatott, tekergetett. A karburátort is megtisztogatta, nem segített. Minden határon túl ment már a tökölés, erőteljesebb, forradalmibb megoldás kellett. Ideges volt apád, berohant a garázsba, kihozta a lemezkannát meg egy féldecis mérőkupakot. Leszedte, félretolta a gyújtás-csatlakozót, a gyertyát ki, aztán a hengerbe öntött fél deci benzint. Gondolkodott kicsit, majd rátöltött még fél decit. Csak, hogy beinduljon, melegedjen, utána már úgys szívja magától a naftát a blokk. Visszacsavarta a gyertyát, az első féket lefogta, ráillesztette a lábát a berúgó karra – most vagy soha. A Verhovina pedig valami mély csobbantást hallatott a szokásos nyikorgás mellé, más nem történt. Újra ráugrott a karra, megint semmi. Aztán újra, és újra, és újra. Az ötödik kísérletnél fordult ki a világ a négy sarkából. A szikra begyújtotta a nyomástól felmelegedett benzint egy részét, a blokk irtózatossá üvöltött, apád hátraesett, a kipufogóból kékes láng csapott ki, forgott a motor, mint az ítélet. És két másodperc múlva már elégetett annyi benzint a beletöltöttből az a szerencsétlen járgány, hogy a maradék a beszívott levegővel begyuladhaszon egészen. Irtózatossá robbanás volt, levágta a blokkot a vaskos szovjet vázról, olyan erővel, hogy a kocsibejáró kövér betonlapja azonnal megadta magát, sugarasan repedt ezerfelé. A moped segge felágaskodott a levegőbe, aztán visszazuhant, elborult. Csend lett. A Verhovina nem is szólalt meg soha többé. Összeszaladtak a szomszédok, az egyik hozott tűzoltószifont, telefújta szürkés-fehér porral az udvart. Nagyapád aznap este nagyon megverte apádat. És néhány hét múlva apád osztályfőnöke jelent meg náluk egy délután, a gyerekszobába ültek be, nagyapád szabadságot kért aznapra. Nagyanyád se kezdett vacsorát főzni, hogy ott tudjon lenni, amikor Erika néni, az osztályfőnök türelmesen, kedvesen azt tanácsolja apádnak, hogy talán mégis inkább gimnáziumba kéne menni. Nem való apádnak a szakmunkásképző. A jelentkezések már lezárultak, de szokott lenni pótfelvételi. Az nagyon rossz volt. Ott ült apád megszegyenülve, megalázva. Gimnáziumba. A tápos genyók közé. Oda azok járnak, akik semmire másra nem jók, a selejtek, a gyenge szarok. Apád gépszereelő akart lenni, a gimnáziumban abból semmit se tanítanak, nem fogják így felvenni az állomásra. Nagyapád bólintott akkor, és ellentmondást nem tűrve mondta, hogy *Maradsz iskolában, amíg lehet, mese nincs.* Apád látta a csalódást a szülei arcán. Hogy hiába fiú, mégse lesz belőle más, csak irodista. Így nem lett apádból békési paraszt.

Egy kocka gimnáziumba dugták be, mint megesett lányt az apácák közé régen, titkolva is kicsit, szégyellve is kicsit, hogy ilyen a gyerek, de nem baj, majd kinövi. És kukoricát egyelni csak megtanították.

Két év telt el így, a könyvtár meg a trágyázás között ingázva, amikor egy nyári délután Isten végképp fordított apád sorsán. 1992-ben történt, hajnalról szedték a krumpelit azon a szombaton. Megállás nélkül egész ebédig, apád a végén minden vágásnál úgy érezte, kiszakad a válla a helyéből. Sokszor hordott fát, a kukoricatörést is végigcsinálta minden évben, de a krumpelifészkek felvágása olyan nagyon összetörte, mint semmi más, járni alig tudott. Szerencsére nem csinálták estig. Ebéd után bezuhant apád a fürdőkádba, majd a nappaliban, a tévé előtt ülve aludt el azonnal, kiájulva, mint a lőtt kutya. Amikor kinyitotta a szemét, az egyik osztálytársa állt előtte. Szoknyában, blúzban, egy apró táskát szorongatott. Anyád volt. Csodálkozott apád, pislogott kómásan. Nem értette. Néha beszélgettek a lánnyal a gimnáziumban, az igaz, egyszer a biciklijét is felpumpálta, de apád egyébként nem ismerte, nem is egy társaságba jártak. Most meg ott állt a szobában, kiöltözve. *Kísérj el a koncertre, légy szíves!*, mondta anyád. Mosolygott. Apád pedig erős kávéval főzött akkor, összekapta magát, *Ne azt az inget, inkább a világosat*, mondta anyád, miközben apád készülődött. Segített kivasalni a nadrágot. Ellenőrizte, jól borotválkozott-e meg apád. Autó jött értük.

A város régi zsinagógájában pazar hangversenyterem, olyan akusztikája volt, mint egy kristálygömbnek. Oda ment be apád öltönyben, nyakkendőben, anyád belekarolt, mielőtt a terembe léptek. Telt ház volt, tekintetek kísérték őket, ahogy vonultak, anyád vállán finom selyemkendő, apádnak gyöngyözött a homloka. A harmadik sorba szólt a jegyük, középre, az egyik oldalon anyád ült mellette, a másikon az akkori polgármester, nagyapád. Apádat bemutatták. *Maga is rajong a bécsiért?*, kérdezte nagyapád, miközben bejöttek a zenészek. *Azokért nagyon*, bólintott apád. Szorította össze a száját, el ne röhögje magát. Aztán a művészek a pódiumon sokáig hangoltak, apád pedig anyáéhoz hajolt. *Most már késő, hiába próbálják megtanulni*, súgta a fülébe. Anyád nevetett, apád megsimogatta a karját. Haydnt játszottak különben, az *Órát*, nem kezdőknek való, a menüett meg is feküdt apád gyomrát, de aztán a negyedik tételben a könnyed tánc úgy csapott át feneketlen mélységű drámába, felkavaró erőbe, hogy attól tátva maradt a szája. *Jobb, mint a Korál*, gondolta apád. A koncert utáni fogadáson a karmester mellé ültették őket, anyád elnéző mosollyal gratulált a dirigensnek, megemlítve, hogy most azért fáradtabbak, tompábbak voltak a szokásosnál. Beszéd közben megmutatta apádnak, hogyan kell használni a

halkést. *A kisasszony fülét nem tudjuk becsapni*, hajtott fejet a karmester bocsánatkérően, majd kezét csókolt anyádnak. A pizstráng folyton félrecsúszott apád tányérjén, a nikkeles kés csúnya hangot adva koccant a porcelánon. *Menjünk innen*, kérte anyádat, aki megtörölte a száját, körkörösén billegtetta a borospoharat, beleszagolt, ivott is egy kortyot. *Társalgunk még egy kicsit, aztán mehetünk, megmutatom a szobámat*, mondta anyád.

A legilletlenebb vágyait is úgy tudta elmondani, olyan magától értetődő nyugalommal, magabiztossággal, társaságban akár, mintha csak a városi hímezőkör kiállításáról beszélne. Nem voltak kétségei, se gátlásai, se félelmei. A nagy polgári ház emeletén pedig, az édeskés szagú lányszobában apád azt is megtapasztalta akkor délután, hogy vannak az emberi testen alkatrészek, amikkel legalább olyan nehéz bánni, mint a halkéssel.

TOMPA ZSÓFIA

Hagyma

*Az elszáradt, külső rétegekkel kezdte.
A pengét könnyedén beléakasztva
húzta a pusztult, száradt oltalmat
az élő test üvegfehérjéről.
És mikor már majdnem a tett végére ért
a hervadt barnából egyszerre könnyű-zöld lett,
az ujjá és a kés közötti rés nyűtte magával,
nyűtte a zsenge zöldet.
A pórusokon át szivárgott a tej,
a sós víz arca gyűrt medreiben, mosta,
mintha rozsdá mállott volna el
a palástoló porrétegeket.
Egymásba kapaszkodva minden ív,
egymásba törve együtt váltak le
a héjak a kisebb héjak lepleiről
mint egymást szorító, óvó bűneink.
S hogy magával húztak minden réteget
a kapaszkodó rostok, a sós víz itta por,
lemállott minden külső burka róla –
s hogy miről mállott le, a miről
nincs sehol.*

Január

T.-nek

*Most arcodat gondolom
és érzem közeled
az emlékek szöveteinkből szőtt,
keringő végtelenjében,
és gondolom,
ahogy a szűrt fényű, éjjeli konyhában
kopott bútorok között
hallgatjuk a gázláng pattogását,
és öledben ülök,
és mindketten tudjuk, hogy vége lesz,
mégis, a kinti hóesés benti melegében
úgy bújunk egymásba,
ahogy szorongó öröklét bújik el
a valóság kövei mögé,
most illatod érzem,
a fehér fényű éjszakában a gázláng melegét,
kint hóesés, bent néma pelyhekben hull alá a múlt,
hogy egyszer majd, hosszú évek hulltán
megérintse halkán
életem kemény földdé fagyott,
árkokkal erezett talaját.*

FALUDI ÁDÁM
záporozó

*azt hallom az út közeléből
 ez egy köves út
 a hegyoldalból ereszkedik lefelé a faluba
 azt hallom hogy biborkasvirág*

*a szomszéd faházból meg egy nő
 nem engedhetem meg magamnak hogy
 megöregedjek
 ismételteti
 választ nem kap vagy nem hallani azt
 amit erre válaszolni lehetne*

és én itt megyek lefele

*két hang között csapdába került
 csapattestként*

*megpróbálhatnánk átugrani a füstkarikán
 javaslat ez vagy válasz arra
 amit tenni lehetne*

*a prófécia eltrappol mellettem
 magasra költözzetek ár jön nagy iszap
 millió és millió gyűjtáskulcs készíti elő
 és mutatja is a fickó hogy ezt neked
 ezt neked
 megkésített protest egy ifjúsági menetből*

*és közben hang nélkül beér félúton
 az énekelt eső*

se

*a bohócok is romlottak és mit lehet kezdeni romlott bohócokkal
 a lángoló kerék billegve nekilódul a lejtőnek és megállni nem tud
 nincs rá mód nincs rá ok
 lángol a kerék a csésze kis tányérkája az asztalon köröz
 királyok hercegek pókok
 ugrik be egy talált mondattal a múltkori évtizedek egyike
 az árnyéka a terítéket elviszi
 akkor még hozzáértők vitték el a terítéket ha beültél a kozmoszba
 és úgy rendelkezteél hogy nem fogyasztasz már több csillagport*

*tele a környék használt királyokkal és alvállalkozókkal
 bemész az éjjel-nappaliba veszel egy üveg bármit
 kifizeted és otthagysz mondvacsinált ürüggyel a pénztárnál
 mintha egy jegyzéket adnál át az egész ellentábornak
 egy listát azokkal a kérdésekkel amelyeket nem tehetnek fel neked
 az ellentábor kívüled mindenki más akire úgy illik a világ
 mintha rádöntötték volna*

*elzáród inkább az arcodat
 ez itt a dacvitrin
 pedig csak nincs kedved hazamenni és nincs kedved maradni
 se ott ahol vagy se ott ahol voltál*

KÜRTI LÁSZLÓ
szívzörej

*egy ideje felismerlek a mozdulataimban,
beleborzongok egy-egy tipikus kéztartásba,
karemelésbe. olyankor óvatosan simítok
hajamba, a kusza, kibogozhatatlan
tincsek közé. úgy teszek, mint aki saját
tükrében otthonosan él, nem tévedhet el.
sírgödrök feketednek a mellkasomban,
eső- és földszagúak a legmélyebb álmaim.
többet értek belőled, így mintha vallanál.
elém ömlik arcod nappali fényzuhataga,
karod, lábad helyes, szabálytalan rendje
újrabont, mint rosszul gombolt ingeket szokás.*

*vulkánkitörés a balkamrámban.
lángolsz, értetlen szerelemmel. a pitvarok
ütemeket tévesztenek, az ütemek új ritmust
dadognak, visszafelé kering a láva.
ereket perzsel tekintetem. fűsz szapora
földutakon. ömlik a lábam előre. elkerül, akibe
beleszeretnék. meghallom, akibe hűlni kezd a szívem.*

magad mellé

*hagyom a bort, engedem levegőhöz jutni.
mégis, csak te vagy a legelső korty az
elfojtott hónapok után. amire figyelsz,
valahogy kilöttyen előlünk. a szám érintése
csersavakba halkul, pezseg a fehér csontokon.
eltompult vágyakozásom forgat még, avat
újabb poklokat bennem. köréd szisszentek
csendesebb téli hónapot. emlékbeli tájakat
festek a falakra, nyugtalan orgonaillattal.
izzaszt a lámpafény. ígéretnek jó még
a palackokból kirántott nedves dugók szele.
ki találna ránk, itt a lüktető agyam elhajlott
tekervényei között?
kiégetett belőlünk minden gyalogutat
a húsba fűródott repeszek sistergése.
friss vizekbe csobbanni, csak magadat
kivérezve lehet. metszem, csak
vágom az elnyúló édeskés cseppeket.
hagyom a homlokod levegőhöz jutni,
hagyom ízünket beleműlni a szilánkos
emlékekbe. igényelj magad mellé,
ahogyan a holtakat sem illene sosem.*

FARKAS GÁBOR
Harmadnapon

*a tér szükséges alkalmatlansága
magukra hagyott szögek a kereszten
a folyosón égve felejtett lámpa
fénye penge-éles, fénye kegyetlen*

*ahogy meg van írva, bevégeztetett
a folyosón éjjel magányát őrző fény
ahogy ő leírta, ma ontják véremet
ma töviskorona szögesdrót önkény*

*a fény betekint a véres akolba
a szűz mellén nyugtatja a kiseddet
állatok között ahogy meg van írva*

*a Golgotán krisztustalan fakereszt
a feltámadás biblikus magánya
mert megadatott és Mennybe vétetett*

Újhold

*Nem kezdekem azzal: mindenre emlékezem –
alku csak bennem az ihlet s írni engedem.
Visszafelé minden ugyanazt jelenti:
múltat idézni reménytelen.*

*A jelszavak, a tervek, az üres szólamok,
a hajlongó ünnepek, álinformációk,
a beletörődés sávja: egyetértés –
mindenki része a semminek.*

*Összegyűrt lap bennünk a hanyatlás bánata,
hitélet vesztett, visszafojtott ámulat:
itt élünk és nem lehetünk próféták,
a senkik is elveszthetik arcukat.*

*Nem kezdekem azzal: mindenre emlékezem –
enyészet, teremtés, bizonyosság – válasz
lehetsz-e: miért nehéz a kráter peremén
itt, most – nem akkor – jól szólni s persze igazat.*

ANTAL ATTILA
Egy példázatról

Rónay György nevével családi és baráti körökben találkoztam először életemnek abban az időszakában, amikor komolyan érdeklődni kezdtem vallási-filozófiai és irodalmi kérdések iránt. Ez az életszakasz nálam az utolsó középiskolás évekre esett. Ekkor vettem kézbe a Vigiliát, amelyről apámtól, papoktól már hallottam. Nézegettem a lapban Rónay írásait is, ám, bevallom, ekkor még nem ragadott meg egyik sem. Az idősebbektől többször megkérdeztem, milyen író Rónay György. Komoly, jó – mondták. Esetleg hozzátették: nem adta el magát, tisztességes maradt. Aztán egy regénye, *A párdúc és a gödölye* kézről kézre járt köreinkben. Én is megkaptam rövid időre azzal a megjegyzéssel, hogy: lám, talán mégsem fog ez a kommunista rendszer örökké tartani. Izgalmas írásra számítottam, s olyan odamondogatásokra, amelyekkel barátainak titokban eldicsekedhettek. (Persze, naiv voltam, hisz akkoriban ilyesmi hivatalos úton nem jelenhetett meg.) A rendszert kiszolgáló, bűnbe esett bíró lelki vívódásának-bűnhődésének és megtisztulásának története kisebbfajta csalódás volt számomra, ám Rónay írásművészetének erejére mégis ráéreztem, s ettől kezdve úgy tekintettem rá, mint aki tehetségével, nevével hitelesíti mindazt, amiben hiszek.

Költeményei után, mivel közben versrajongóvá váltam, már szisztematikusan kezdtem el kutatni, versgyűjteményeit sorra kivettem a könyvtárból, új köteteit pedig – ezek, sajnos, már posztumusz kiadások voltak –, ha tettem, megvásároltam. Tetszettek elégikus hangú verses munkái, úgy láttam, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Áprily Lajos, Jékely Zoltán lélekrokonával van dolgom. Csak később vettem észre Babits, Füst Milán s a klasszicizálódott Kassák ihlető hatását, s azokat az egyéb, sajátos jegyeket, melyek együttesen líráját oly gazdaggá és egyedivé teszik.

A törzsfőnök halála az öregkor küszöbéhez érkezett érett költő alkotása. Egy halálesetről s az azt követő eseménysorról számol be. A helyszín a trópusok szigetvilága – a kókuszhéj említése legalábbis erre enged következtetni –, ám pontosan nem meghatározott. A történeti időre nincs utalás a szövegben. Bizonytalan, bárnikori. A vers minden szakasza egy mondat, kivéve az utolsót, a negyediket, mely két kijelentést foglal magába.

RÓNAY GYÖRGY

A törzsfőnök halála

*Mikor a törzsfőnök meghal,
gyászfüst jelzi,
s egy magányos kürt, benzó vagy dob zokogása.*

*Akik a szomszéd szigetekre szakadtak,
hallják a tompa lüktetést,
holdkeltével csónakba szállnak,
de mire partot érnek,
a törzsfőnököt már eltemették.*

*Hát körülülük a hamvadó tüzet,
kortyolnak az emlék kókuszhéj poharából,
furcsa tetteiről beszélnek,
meg hogy főnök se volt már; csak ő hitte, hogy az,
de tapintatból elhallgatták előtte,
hogy régen vége az egésznek.*

*Így múlik el az éj.
Virradatkor fogják az evezőt,
visszatérnek szigeteikre,
és nem látják egymást soha többet.*

1967. november

Az előadás szűkszavú, tömör. Olyannyira, hogy nem kifejtett az események mindegyikének oka, háttere sem. Nem tudni például, hogy a szomszéd szigetekről érkezők miért késik le az utolsó közös főnök temetését. Nem várták meg őket? Vagy nem igyekeztek eléggé? A főnök furcsa tetteiről s ezek okairól se tudunk meg sokat. Ám a költeményt épp e részleteiben is olvasói aktivitást kívánó jellege teszi vonzóvá.

A vers által megidézett közösség, sorsát tekintve, a még és már határhelyzetében van. A központi sziget lakói még jelzik a főnök halálát, s a szomszéd szigetekre élők még reagálnak a jelzésre, de a temetésen már nincsenek maradéktalanul együtt. Amikor egybegyűlnek, megemlékeznek ugyan egykori vezetőjükéről, de nem érényeiről, jó tulajdonságairól beszélnek, ahogy az a torhoz hasonlatos szertartáson illendő volna, hanem hibáiról, rögeszmés viselkedéséről. Nyoma sincs már bennük a korábbi tapintatnak, magatartásuk fölényes, kritikus.

A költemény záró sora fordulatot hoz a történetbe, s arra indítja az olvasót, hogy átértékelje az addigiak alapján kialakított véleményét. A közösség végleges szétszakadását tényként közlő, közömbös hangú, ám épp ezért (is) erőteljesen, végzetes kinyilatkoztatásként hangzó zárlat sejtetni engedi a főnök emlegetett magatartásának hátterét. Azért ragaszkodott méltóságához, s azért viselkedett furcsán, mert előre látta népe szét hullását, s ebbe nem tudott belenyugodni – sugallja a befejezés. Alakja így az öt lekicsinylők fölé emelkedik.

Az idősödő Rónay sok költeményében elmélkedik az öregségről és az elmúlásról. Olykor vallomásos közvet-

lenséggel, többnyire azonban mítosz-parafrázisok és maga alkotta mítoszi történetek felhasználásával. E parabolisztikus, kései verseinek sorába illeszkedik *A törzsfőnök halála*, mely 1969-ben látott napvilágot *A tenger pántlikái* című kötetben. A vers túllép az egyéni elmúlás problematikáján, s az egyéni és közösségi létezés és halál összefüggéseit is boncolja.

A példázat értelmezése során az olvasók többségében elsőként valószínűleg a magyarságra vonatkoztatás lehetősége merül fel. Ebben az esetben Rónay költeménye a nemzethalált vizionáló, a megosztottságot és szét húzást panaszló XIX. és XX. századi művek rokona-ként tartható számon. (A költemény első olvasásakor bennem például azonnal megszólalt *A szétszóródás előtt* című Ady-vers.) A nemzeti sorsproblémák közül egyébként külön is felidézi (felidézheti) *A törzsfőnök halála* a Trianon következtében előállt helyzetet, s így kapcsolatba hozható mindazon költői művekkel, melyek e történeti eseményre reagálnak.

Eszünkbe juttathatja a vers irodalmunk szétagoltsá-gát, ellentétek szabdalta kulturális életünket is. Keletkezésének évében halt meg Kassák Lajos, Füst Milán, Áprily Lajos. Kassák és Füst halálára költemény-nyel is reagált Rónay, utóbbiról megemlékező műve, *A varázsló halála* tárgyalt költeményünk ikerversének tekinthető. Még egyező mondatot is találunk a két alkotásban. Nem elképzelhetetlen, hogy valamelyik nagy öreg temetése vagy a róla szóló nekrológok sorjázása adta az indító élményt *A törzsfőnök halála* megírására. Rónay láthatta összejönni – valóságosan vagy szellemi értelemben – a különböző elkötelezettségű pályatársakat, majd tapasztalhatta külön világukba való visszailleszke-désüket a szomorú eseményt követően. A költeménynek

ez az irodalmi étellel kapcsolatos jelentéslehetősége manapság izgalmasabb, mint születésének idején.

Életkörülményeitől, tapasztalataitól függően ezeken túl az olvasó még számos jelentést tulajdoníthat a műnek. Nekem például apám halálát, családjunk ezt követő helyzetét s egy régebbi munkahelyem viszonya-it is mindig emlékezetembe idézi.

Elgondolkodtató, amit a vers vezetőik és vezetettek viszonyával kapcsolatban sugall. Egy nép addig őrzi meg egységét, szólhat a tanulság, míg van értékeket megtestesítő, tisztelhető vezetője. Sőt, a tekintélynek még az emléke is összetartó erő, sejteti a történetet. Mert igaz ugyan, hogy a halála előtti években a főnök tiszte-lete már csak formális volt, ám az, hogy közösségi tudat-tát vesztett népe mégiscsak összejön miatta utoljára, egykori jelentős presztízsére utal. A vezetői egyéniség szerepének e kiemelése egyébként szemben áll a mar-xista tanítással, mely a történelemben a tömegek szere-pét hangsúlyozza.

A vers felületes tanulmányozása hamis olvasathoz is vezethet. Ilyen lehet például a következő. „Az élet ter-mészetes velejárája, hogy közösségek felbomlanak, és új közösségek alakulnak. A történetben emlegetett főnök nem értette meg az új idők szavát, elszakadt a realitástól. Népének viszonya hozzá s az általa képviseltekhez természetes, helyeselhető.” Ez az értelmezés azért téves, mert a költemény a közösség pusztulásáról szólva egyértelműen értékvesztést sejtet. Atmoszférája – melynek megteremtésében nagy szerepe van a törté-netmondás feszességének, kihagyásosságának – sűrű, erőteljes. Olyan a szöveg, mintha egy dráma vagy bal-lada rezüméje lenne. Mindez kizárja a rejtett tragikumot figyelmen kívül hagyó olvasatot.

Pihenés (1961)

KELEBI KISS ISTVÁN
Látogatás a tanyán

tanyám viharok bontják
ablakszemét kivájta szél
a padlásajtón
mint balcsapott után
a bokszoló foga
lötyög a zsanér

bedőlt a kút
a jellemtelen csönd
többé már nem fecseg

ki hinné el e vályoghalom
kacsalábon forgott

itt voltam gyerek

fakarddal mentem
esti árnyak ellen
kaszaboltam
mákok gubófejét
elmerészkedtem a tóig
s haluszonyok-karcolta
hieroglifákkal szőttem
magamnak mindig új mesét

most ismét itt vagyok
de nincs erőm e létrát
a Holdnak támasztani
kinézni a kerek ablakon
s mint egykor
a szomszéd tanyára
átkiabálni Istennek

hogy nemsokára
végleg átjövök

*

a táj műszerei már
az útkanyar kukoricásainál
bemértek és ágak drótjain
levélreléken át terjedt a hír
a Skoda volánja mögött
visszatért a klottgatyás
kölyök

s mint vizes zöld kutyák
akácok rázták lombjukat

a földből kibújt
egy régvolt bicikllyom
az enyém
fölötte
megrakott lovasszekér röpült
a bakon Bánócki Béla bácsival

láttam a szétolvadt tanyákat
ismét lábra állni
s Katót amint dúdolva tereget
és kiakasztja az eget
a tó fölé
mely emlékeimből
bugyogva újraéledt

s mint gyémántot arany veret
úgy ölelte körbe a nád a sás
hegyes leveleken ugrált
egy késő délután
minden nyugodt volt lusta
csupán
a fűz lombjában bizsergett
egy apró mozdulás

*

látod
kérdeztem

MIT
kérdzte ő

hát a
szárcsa-húzta ívet
s ezer megriadt
apró halat
a víz alatt

HOL
kérdzte ő

a fűzestől balra
a tótükrben fészülködő
kócos tanyák mellett
mondtam
de nem hallotta már

utána néztem
s láttam amint futok
egy pillangó után

*

próbálom összerakni a tájat
ráforgatni (amíg lehet)
a bennem-élőt
ugyanarra-a-másra
hogy létrejöjjön
két azonos találkozása
mely mégsem Egy

*

a felnőtt érti már az éjszakát
de retteg benne a gyerek
(hasonlót írtam már valahol)
s most érzem ismét
pedig nyár van dél
felhőkön harangszó hempereg

de szebb volt a csönd
egy-két perc még
kivárom

a fűszál hegyén hangya
nyújtózik hogy égre másszon
próbálgatja majd földjára
(apró megvalósulatlan álmom)

*

tarkón lőtt örök
kerítéslécek hevernek
az eddig fogoly diófa
mehetne már amerre lát
de itt maradt

párducfoltos árnyéka alatt
állok s nézem a maradék kert
pergamenjére égett
kútfedélpecsétet

titkok őrizője
megbonthatnám
hagyom

mellette vakondoktúrás
csöppnyi kunhalom

s ahol kicsit dúsabb a gaz
ott állt az ól

anyám rettegett
nehogy a kocák megegyenek
(hallott ilyesmit valahol)
apám nevetett

s az akáclomb résein át
látom
anyámon
tarka héthatár-kötény
apám bajszán gurul a Nap
kicsit vár még
majd tenyerébe huppan

és ettől minden délután
nyurgább lesz az árnyék

*

meszelt falba égett
emlékek alatt
vályogtetoválások

a ritka nádok át
látni a tető bordázatát

akár egy röntgenlelet

a padláson maradt
duplágy-daganat alatt
beszűrődésszerűen
foszló vászoncipőben
egér lakik
fölköttek kuszán akár belek
szárítózsinegek
ám
nem csupán e ház
a táj is gyógyíthatatlan
a szőlőskert egy őszen
szétgurult akár a kláris
egész gyümölcsös
dörömböl az almamagban
s akácok váll-lapjáról is
lepergett a gerlefészkek rangjele

és csönd van
akkora csönd van
hogyan megroppanok bele
Mama segíts
üvölném
de már a hang se száll
belém ragadt

olajba égjárom madár

KELEMEN LAJOS

Aphrodité: drága szövetség

Hogy az ember folyton-folyvást gyűjti és koptatja lelke összetevőit, nem lehet vitatni; az elmélkedő alany akár egy parányi tárgy előtt is megsokszorozva érezheti magát. Mint a természetben, ahol színek születnek és elenyésznek: ugyanaz a helyzet az emberrel.

Épp ezért meglepésztő kitalálás, hogy az ember műve minél sokrétűbb, minél őszintébb rácsodálkozásból ered; végül is minél pontosabban szervezett, annál könnyebb (s némelyek szemében annál kevésbé léha cselekedet) lényeginek vélt fogalmakra zsugorítani. Több mint banalitás, ellenben könnyen félreérthető, hogy a jelentős művek érdemben mind ugyanazt mondják. Megtorpanni azonban e konvencionál, szív és ész összetett munkáját kategóriák áldozatául dobni, nem a hősiesség teteje. Pedig klasszifikációkból nincs hiány. Ismerjük a parancsszerű tételezést: igen-nem, jó-rossz, fehér-fekete. Az anyag: vagy tűzben, vagy jégben. Jó! Amit nem érdemes kibontani, s talán megtartani se, azt legyen merszünk csökkenteni. Ez a tárgyilagosság. Ámbár akadnak hidegvérű elemzők és alkotók, akik egyúttal minimalisták is – de csak azért minimalisták, mert másra nem képesek. Ismerik a szigort, az egyszeregyet, lényükben rögzítettek, viszont fogalmuk sincs, hogyan kell a sarkosságot elviselni tudni – ami nem baj, csak ne volna annyi belenyugvó műélvező, s ne bánná el irgalmatlanul annyi művel a hebehurgya kategorizálás.

A valóban nagy alkotásokból egy-egy rész, épp a nagyság és az összetettség folyamányaként, mindig félhomályban rejtőzik. Van azonban némi esélye annak, hogy egyszer-egyszer e titkos szegletek is feltáruljanak, bár az érzékiben és a meghittben mindig marad valami megfejthetetlen. A misztérium az árnyalatok misztériumában diadalmaskodik.

Az ókori gondolkodás az utolsó pillanatáig a fokozatokban hisz, jellemző, hogy a végzetet is mint a természet egyik sajátos kifejeződését fogadja, és e gondolkodásban nem kérdőjeleződik meg sem a végzet, sem a természet; ez ugyanis egyenlő volna az önmegtágadással.

Az ember első műve, amely kifinomultan, eredeti módon ragadja meg a tárgyát, a mitológia. A mitológiai gondolkodáson túl a közös mérce nem létezik többé; ehhez hasonló szerkezetben, ily hézagatlanul semmilyen formula nem képes átfogni a valóságot egységként – ezután mind a szemléletben, mind az alkotásban (így vagy úgy) kétely támad, akármilyen nagy géniusz megnyilvánulása lesz is a mű.

Bizonyos értelemben tehát a mitológia, a mi közeliünkben a görög gondolkodás: az első és egyben utolsó realizmus; amennyiben a realizmus nem a tárgyi világról való szófecsérlést jelenti, és amennyiben a realizmus nem lehet meg az erkölcs, a mérték és a természet tisztelete nélkül. Érdemes előrebocsátani, hogy itt a realizmus a képzelet valóságának nyújt teret, amelyet ismert tétel igazol, az, amely szerint minden tudatban és gondolatban is valóság gyökerezik. (Vajon misztikus lecke-e, avagy egy civilizáció alapértéke, amiről Arisztotelész beszél? „Még az írott törvényeknél is egyetemesebb hatásúak, és jelentékenyebb kérdésekre vonatkoznak az erkölcsi törvények...”) Szögezzük le, hogy a képzelet realizmusának nincs saját élete, s amíg az ember nem érzi, hogy érintett a dologban, jelet sem ad, amúgy is pusztán egy lehetőségről van szó. Nem többről, mint egy árnyalatról, a szellem egy tónusáról.

Úgyhogy nem firtatjuk a legszélső rajongásból és a legszélső kétségbeesésből fakadó kérdést: igaz-e, hogy minél kevésbé irgalmatlan a sors, annál csodálatosabb, s minél irgalmatlanabb, annál kevésbé csodálatos. E felvétel gátakat támaszt, és nem kizárt, hogy a hozzátartozó helyes válaszhoz a kérdés fordítottja dukál. Nem firtatjuk, mert az ilyesféle kérdésekben nyoma sincs az alakulás örömeinek. (Ki tudja, Schopenhauer és Nietzsche kései apostolainak arca az elmélkedéstől, a mély pesszimizmustól, vagy a feszített harci akarattól oly törődött?)

Különben: a görögöket is ott látjuk a kétségbeesés felé vezető úton. De ezt az utat a szépség védőbástyái szegélyezik. S az ókori görögök egész magatartása szemben áll azzal a mai gyermekded és tragikus felfogással, mely mindent visszautasít és cáfol, amit nem bálványoz. S ez az európai (vagy jobban mondva: atlanti) észjárás a mértéktelenség dinamizmusától szédülten egyre csak tékozolja örökségét. A hérakleitoszi *logos* princípiumából maradt a többé-kevésbé megalapozott értelem; egyik mai nevéen racionalizmus, avagy a leplezett (s elég rosszul leplezett) fölényeskedés, amely arra hivatott, hogy eldöntse: mi a határérték, és mi az, ami viszonylagos. Hérakleitosz nemhogy tagadta volna az ellentétek közti állandó feszültséget, épp ellenkezőleg, de a ritmikus változás nála keretek között játszódik. Tüze a korlátokkal övezett történés napjaként ragyog. („... fellobban mértékre és kialszik mértékre.”)

Mondják, az antik görög vérmérséklet valami külsőleg tanúskodó, minduntalan kifelé forduló életben fejeződik ki. De félreismeri a görög becsvágyat, aki az *agon* szellemiségét emlegetve, a hellén lelkiülettől más szinten is idegennek véli a bensőséget. Nem bomlik-e ki, szinte apróra, például akár a mitológiában, az antik mentalitás? Napjaink világa Isten és a történelem viszonyán töpreng. De a törté-

nelem – elégszer bebizonyosodott – nem oly egész, hogy elválaszthatna bennünket a praxis határain túli tapasztalattól – ha úgy tetszik: isteneinktől, akik a görögöknél oly lakályosan népesítik be a spiritualitást és a természetet. Jusson eszünkbe, mint érvel az emberábrázolás kapcsán Szókratész a belső tulajdonságok visszaadásáról. Nem is kérdés, hogy a testi, téri élmény a szépség révén folytonos a mindennapinál magasabb rendűvel; s itt arra a szépségre kell gondolnunk, amelyben egyaránt szóhoz jut ég és föld igazsága és nyomorúsága. Ahhoz, hogy hozzáférjen e szépséghez, különös bátorságra van szüksége az embernek: beismerni korlátait, tudomásul venni határait: ez az első szakasz a szépséghez vezető úton.

Annyi elmésséget, annyiféle csillogó-villogó dolgot elmondtak már a szépségről, a fele is bőven elég volna, hogy elkápráztassa az embert, aki egyébiránt folyvást kevesli magát, ezért titkokat fürkészik; remélve, hogy minél kevesebb fohászra minél több áldást nyer. Végre is az emberre váró titkok életcíme persze: az ember. Ez nem olyan egyszerű, mint elsőre hallik. A tán legemberibb és legkalandosabb titkokhoz a mai világszükségben hozzáférni majdnem akkora fizetéssel jár, mintha egy egész létet küldene érte cserébe az ember. E titok, melyben nagyság és szabadság egy közös magaslaton ténylegesen egybeesik, maga a *szép*. Ha valakit megérint, elfog, ha valakiben elárad, úgy érezheti, a másról szónokoló könyveknek és apologétáknak nincs érkezésük az igazsághoz. Mégiscsak közel a menny! Aztán csakhamar megreszkett a lélek: aki adta, ugyan nem azért adta-e a szépet, hogy ezen keresztül tanulmányozzon bennünket? Hogy ezen keresztül mérlegelje, méltóak vagyunk-e a méltóságra?

A szépség félig sem fölfejtett históriájában izgató mondat visszhangzik. Homéroszé a mondat, melyben Apollón azt kérdezi a rokon és kissé üzleties szellemű Hermészről: volna-e kedve „együtt hálni az ágyban aranyló Aphroditével?”

A görögöktől távol áll, hogy arra bízzák válaszaikat, aki legjobban tud kiabálni; náluk a gondolkodás nem üvöltve futás egy csatatéren. Isteneikkel való viszonyukban is a kegyetlenség, részvét, irgalom, barátság, sőt testiség fokozatait képzelik el, s nem egy felezett küzdőteret, melyből egyik félpálya az övék, a másik az isteneké. Aphrodité, mint maga a szépség, egy kissé rebellis, a mértéktelenséget éppúgy felvillantja, mint a simulékony-ságot, de ha elvesz, ad is, és sohasem a teremtés ellen zendül. Tökéletesen tisztában van vele, hogy nem hajolhat az árnyalatok görbójén túl; nem jó vagy rossz lélek: görög. Tűzből, jégből, fényből, árnyból mindenki azt kapja tőle, amire jogosult. A mi korunkban nem az a bűn netovábbja, ha megkorbácsolják a hűséget, ezen már régen túl vagyunk; a görög érték-elsőbbiséggel szemben a

mai gondolkodásban az értéknél százszeres előrébb áll az akarat és a cselekvés. Meglehet, Aphrodité kései hívei az önbecsapás természetén töprengve lassan-lassan besétálnak a pokol felé toporgók hosszú sorába – lehetséges. Mindenesetre Aphrodité nincs befalazva, s bizonyos vendégszerető földnyelvek, ha messze-messze is, de mint a test éhségekor egy másik test, újra és újra földeregenek. Aphroditét nemhogy befalazva kellene látnunk, neki még az Olümposz isteni köre is szűk circulus. Varázsos hatalmához tágabb teret igényel. *Együtt hálni az ágyban aranyló Aphroditével* – Apollónnak és Hermésznek szabad évődnie és buzognia, ám egy csöpp vergődéstől nemigen szabadulhatnak: késésben vannak-e vagy előnyben? És egyáltalán: ki ez az Aphrodité?

Mondják, Zeusz és (az eső s források istennője) Dioné származéka. A föníciaiaknál Astarté, az asszíroknál Istar. A görögöknél a nőiség és a nőiesség, a szerelem és a termékenység istennője; buja zsenge fű fakad lába nyomán, jöttét csobbanó lánynevetés, enyelgés és gyönyörűség jelzik, alighogy a tenger habjaiból partra lép. Származtatásának sokszínűségében nincs ellentmondás. A csodálatos princípium, a szélesen ölelő szép fő jellemzőjével tesz eleget lényegének.

A zeuszi villámtól illetett tengerből, egy kagylóhéjon lovagolva, mezítelenül lép Kythéra szigetére. Kronosz lányának is mondták, születésének másik története Uranosz és Gaia meglepő kimenetelű nászához kötődik. Így hát a gyönyörűséges meztelen istennő nevében a tenger is felidéződik minden időkre.

Értjük már, mért új sarj ő ma, holnap, holnapután. Alakja ott *lebeg* korok eszmevilágában és ott *áll* korok valóságában. Spirituális kivonat gyanánt, vehiculumként, és mint a kultusz anyagi megjelenítése; szóba, írásba, kőbe fogva. Azaz különleges, de mégis nyilvánvaló előfordulásként, s hang, betű és kő mind Aphrodité létét, sőt jelenlétét igazolják. Ő pedig, kiváltképp, ha kellően átérezzük Anakreón szavait („... kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák / szép adományairól zengve szeretni tanít”), egész lényével a szépséget teljesíti be. Ezek szerint hát a princípium egyszer s mindenkorra megtalálta volna a maga kifejeződését?

A mítosz közelében lehetetlen, hogy lankadjon a képzetet; ilyenkor a fantázia, szerencsés esetben tán az ember egész lényé, mindenható festővé válik. S az ember kezdi érteni, hogy a csodák – mint Szent Ágoston mondja – nem a természeti törvényekkel antagonisztikusak, hanem csupán azzal, amit a természetről sejtünk. Ezen a módon nagyon is lehetséges, hogy az eszme fölemelkedik az absztrakt hideg közegéből, s immár nem kimondottan csak a világról – a világgal is értekezik. Értekezésének szintje voltaképp egyfajta sajátos teremtődés, melyben a

fölserkent képzelet megtalálja, lefesti, rögzíti, mintegy történetiséggel dúsitja a rejtettet. Bizonyítva, hogy ami látszólag nincs, mégis létezhet. Ebben az értelemben az istenek és a történelem is Aphrodité mellett szólnak.

Egyelőre csak azt látjuk, hogy gyönyörű test ő; tökéletes arányok, csupa szabályos vonás, ígéző szempár, hibátlanul ívelő nyak és váll, lányosan domborodó keblek, elegáns kéztartás. Igazán akkor kezd érdekelni bennünket Aphrodité, amikor a példaszzerű és eszményi tökély mint földön járó tünemény emberi alakot ölt. Tudjuk jól, tekintetével, szerelemszomjával és ölelésével hatalom még az istenek fölött is. Tudjuk, hogy speciális társasjátéka nyomán robbant ki a trójai háború.

A balsors lehetőségét és a szerelem bizonyosságát kínálva, Zeusz akaratából együtt hál egy halandóval, egy királyi pásztorral. Ankhiszész marhacsordát legeltet Ída hegyén. Amint a hegyláncon át Aphrodité a fiú felé veszi útját, nyomában farkasok, medvék, oroszlánok és gazellák párosodnak. A pásztorok szállására belépő istennő szépsége elvakítja Ankhiszészt: a szerelemre gyulladt fiú, mint egy halhatatlant köszönti, ám Aphrodité fillent: halandó királylány vagyok, mondja, és gyönyörű szemeit lesütve engedi megoldani övét, lefejteti öltözetét, és csak jóval a nász után fed fel, ki is ő igazából. Ez a halandó teremtmény és a halhatatlan szépség egyesülésének mágikus pillanata. Egy, talán nyomorúságos hajlékban a szépség azonosítja az embert a sorsával. Ankhiszész ugyan nem térhet ki a következmények elől, mivel tudja, hogy egyetlen halandó sem maradhat épségben, ha magáévá tesz egy istennőt, megígéri Aphroditénak, hogy hallgat, de utóbb kifecsegi (másként szólva: publikálja) kalandját, amiért bűnhődnie kell. A mitológia viszont azt is elmondja, hogy a nászból gyermek fogan, Aineiász, akit némely forrás a latinok ősatyjaként említ. Akárhogyan is, a szerelmi együttlét gyümölcset nagy jóslat kíséri: Tu regere imperio populos, Romane, memento. („Ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj” – Vergilius.)

Jóllehet érzésére és talán szeszélyére hallgatva, de mégis: Aphrodité egy ideig a föld lányának adja ki magát, ráadásul egy halandó karjaiba dől. Az ég találkozik a földdel. Ettől a perctől fogva elválaszthatatlanok a szépségben. Aphrodité szenvedélye őszinte, ölelése megkomponált – forma, test, bőség, szín, hiány, melyeket makacsul ismételtet a jövő. S jobban vagy kevésbé, a jövő, az is, Aphroditéhoz hasonlatosan, ferdíteni fog a dolgokon.

Tévedés lenne azt állítani, hogy szükségképpen a tisztánlátással és az igazsággal kezdődik minden. Korlátolt világ az emberé. Ám a szépségnek, ahhoz, hogy rendeltetését betöltse, szüksége van az emberre, aki viszont a szépségben igazságra és szabadságra tesz szert. A test lírikusait csordultig tölti a nosztalgia a lelkiség, a szubti-

litás iránt. Még Szapphó is, bizony a szerelemtudás nagy képességével megáldott Szapphó is, először a *fényes egek örök leányának* nevezi Aphrodité. Hamar felismeri azonban, hogy a lány, amint hamvas testként öleli a halandót, e halandó számára személyes sorsot jelent. És egyszer a hitetleneknek is kijár a szépség-üdvözet, ők legföljebb, Aphroditéra pillantva, a sokszorosított arcú szobrok egyikét látják, s a továbbiakban megmaradnak a reájuk oly jellemző tagbaszakadt, merev testtartásban. A többiek pontosan értik az esdeklő hangú Szapphót, értik a meghitt kérést: „Jer most is hozzám”, és értik, hogy Aphrodité, a szépség, emberközébe az aszkézis és az élvezet keveréke; vágy, szerelem és cselekedet. És következmény. A tünékeny és az örökkévaló közötti félúton kell őt keresni; élet híján nem sokat ér, viszont az élet sem ér túl sokat nélküle – ez a szépség. S ez – ahogy Szapphó mondja Aphroditéról – „drága szövetség.” (Hány művészsors tanúskodik róla az időben!)

Nohát igen: a minap elszánt menet kélt, mítosszá válni vágyó társaság, háttal a természetnek, a tiszta szavak, az egyszerű nagyság sírjára hengerített kőről startolva, hatalmas fogadalommal, hogy dúlni fog, rombolni, sokkolni. Néha ezt is kell, néha sehogyan másképp nem lehet. Ám a szimpla harag, a gúny és a tanult álmok csupán steril mítoszokat képeznek. A pazar áradás, ha kölcsönzött; a korlátlanul egymásra dobált lehetőségek nem hoznak szabadságot. A tisztesen átírt teológiákat mi értelmé tizenegyszer is felülírni? És a csempészés a vendégséggel még a szövegbirtokokon is nehezen elegyül; valahogy mindig kitetszik egy kis anyaghiba. S tesék csak óvatosnak lenni: könnyebb a fuvallatnyi káosz, könnyebb a semmit a művészi illúziók közé emelni, mint eltakarni vele a fantáziátlanságot és a kétségbeesést. És kérdés, mivel indokolható az olyanfajta, az örök emberi aspirációkra fittyet hányó működés, amelynek teljes lendülete abban merül ki, hogy reggeltől estig romokat hoz létre, többnyire elorzott gondolatok töredékeit szajkózva. Mítosszá válni vágyó társaság: annyi hajlékonyság és érzék sem maradt bennük, hogy a természettel való barátság hagyományának színbőségét fölfogják?

Hol van Aphrodité? Amíg a múlt nem múlik el (s elmúlik-e valaha is?) – hervadhatatlan élet ő az ellentmondások zürzavarában. Sugárzik, mint a fény a Napból. Igaz: nem ő üzeni, földije, Plótinosz mondja, hogy az egy az első, s a testi világ úgy születik, hogy a túltelítődött egy kicsordul; születik, ahogy a Nap szüli a fényt. Semmi sem létezhet az egyen kívül, így a komoly Plótinosz. S mi az okulnivaló az eget a földdel összeölelő Aphrodité differenciált, színes mítoszából? Meg kell tanulnunk élni, lehetőleg minél több életet élni, hogy belássuk: a több az, ami igazán szép; az árnyalatok igazsága.

OLÁH KATALIN
A fehér sejtés látnoka

Tóth Menyhért, a látomásos festő

Képein függetlensége érződik, egyéni, művészeti, társadalmi szempontból egyaránt. Nem akar több lenni önmagánál, nem versenyez senkivel, nem is magamutogató, hanem abból akar magas művészetet alkotni, abból a szegény, természetközeli világból, amiben élt, amiben nevelkedett, és amit ezért teljesen magáénak mondhatott. Ugyanúgy, ugyanazzal a szisztémával alkotott, amivel korábbi nagy mesterek, de a saját életének alapanyagából, a szegényes, de annál sugárzóbb paraszti világból, ahol amennyivel kevesebb a materiális érték, annival több a lélek, a szellem. Nem a mesterként, körmönfontan kiművelt, hanem az ősi, az eredő szellem, a tiszta életerő mozgatta! Ezért lett egyszerre gyermekien és naivan tiszta, ugyanakkor tudatos, professzionális képzőművészeti alkotó.

Úgy vált festővé, ahogy régen egyes társadalmakban sámánokká, látó, gyógyító emberekké a közösségből betegségük, gyenge fizikumuk miatt kiszorulók. A kiválasztottak sokszor egy-egy hosszú betegségben (sámánbetegségnek is nevezték), kapták elhivatottságukat, különleges képességüket, belső világukat. Tóth Menyhértnel kapcsolatban ezt ugyan nem állíthatjuk ilyen konkrétan, mert ő sem, mások sem kötik össze betegségeit képzőművészeti karizmájával, de biztos, hogy érintetlen, hatalmas belső világát ezek a korai, rendkívüli egyéni megpróbáltatásai is érlelték, tették ennyire egyedivé és autonómmá. Két ilyen súlyos betegségen esett át, mielőtt végleg a festészet mellett döntött. Fiatal korában napszámosként dolgozott édesapjával, de nem bírta a nehéz munkát és megbetegedett, minek következtében a gümőkór egyik szemén maradandó sérüléseket okozott. Később a foktői templom festésén dolgozott Lohr Ferenc mellett, amikor is olyan súlyosan megfázott, hogy jobb lábát le kellett vágni, ekkor még csak húszéves volt. Festői ambícióiban meg-

erősítést először 1922-ben Horváth Gézától és Éber Sándor festőművészekről kapott, akiket Kalocsán szobafestőként dolgozva ismert meg.

Szegény, földműves családban született Szeged-Mórahalmon, gyermekkorát Miskén töltötte. 1930–35 között végezte el a Magyar Képzőművészeti Egyetemet, ahol mesterei Vaszary János, Réti István, Kandó László voltak. Az egyetem végeztével visszaköltözött Miskére, ahol szobafestésből és mezőgazdasági munkákból élt, de közben mindvégig alkotott visszavonultságban, magányban. Magányos alkotó tevékenysége ellenére voltak képzőművészeti kapcsolatai, László Gyulával, Borberek Schéner Mihállyal, Kerényi Jenővel, Barcsy Jenővel és Szőnyi Istvánnal is barátságot ápolt.

Fiatalkori önarckép (1924–25)

Tóth Menyhért festményeit sokáig kell nézni, hogy lássuk mi is, amit ő látott, vagy ha azt mind nem is, de lássunk annyit, amennyit megláthatunk. Képeit folyamatosan formálta, alakította, fejlesztette. Egy idő után élénk színű képeit fehérrel festette át, vagy fehérrel kiemelt belőlük részeket, vagy visszafogta a burjánzó, örvénylő látomást. Kritikusok, művészeti írók a fehér festék egyre hangsúlyosabb használatát fehér korszaknak vagy kifehéredésnek nevezik, és sokféleképpen magyarázzák.

Supka Manna így ír erről az általa fehéritési eljárásnak nevezett gesztusról: „Annyi bizonyos az eddigiek alapján is, hogy a fehér szín kezdetben a takarás és kiemelés eszköze volt – Vadvizek, Pingálók –, de megjelent minden tartalmilag jelentős, leíró, elbeszélő jellegű, történet ábrázoló festményén, már az első, hetvenegy éves korában lehetővé vált tengeri útja előtt! – menekülés, menekítés, rejtőzködés, megmenekülés, felülemelkedés szellemi, pszichikai indíttatású képtémáiban is. (...) De szak tudósaink nem is akarták kideríteni, hogy ez a részükéről »fakturális újításnak« tartott festéstechnikai »fehéredés« milyen geológiai és kozmikus sejtéseket közvetít az ecsettel a paraszti mindennapokból balladát kerekítve.”

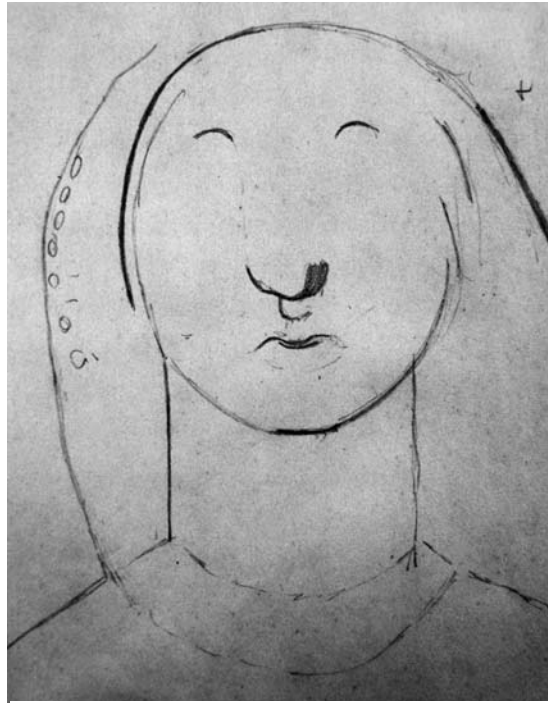
A fehér korszakot a parasztok, a természetközeli emberek „naparcúságának”, kisugárzásának egyre intenzívebb érzékeltetési szándékával is magyarázzák, ahogyan azt Nagy T. Katalin tanulmányában olvashatjuk.

Mindezek igen találóak az eredményt illetően. Azt azonban, hogy honnan eredhetett ez az ötlet, a fehér festék ilyen jellegű használata, Tóth Menyhért életútjából, életrajzából deríthetjük ki. Valószínűsíthető, hogy szobafestői munkájára vezethető vissza, amivel ő sokszor kereste kenyerét! A két létfenntartó tevékenysége, a földművelés és a szobafestés ötvöződik a fehér korszak képein. A burjánzó élet: a növényzet, a víz, az állatok s az ember ábrázolása a felszántott földre emlékeztető, göröngyös ecsetkezeléssel, élénk színekkel, majd mindezt át- vagy aláhúzza, bevonja, elfedi, vagy csak sejteti a fehérrel, mellyel az ember körülveszi magát házaiban, mesterséges környezetében. Ez a fehér, a méz, a tisztaság, a tisztítás, tisztán tartás eszköze, féken tartja a burjánzó természetet. Megvéd, de el is szigetel, kiemel, de el is vakíthat. Tóth Menyhért sokszor hasonlította össze festészetét a földműveléssel, így könnyen elképzelhető, hogy a fehérítési eljárást a szobafestésből vonatkoztatta, emelte át a festészetbe, már művészi eszközzé téve azt.

Saját írásait, a róla szóló visszaemlékezéseket, tanulmányokat olvasva, szembeötlő, hogy nemcsak önvalómásaiban találhatunk rá jellemző kijelentéseket, mindenkinek van egy-két „Menyusi” mondata. Ezeket összeolvasva, sajátos szövegportrét kapunk, akár ha egy róla szóló vers szólalna meg. (Talán megbocsátható, ha a cél érdekében nem jelzem az idézetek lelőhelyeit.)

„a parasztnak is van álma!” „kétvállra a klasszikusokat!” „ilyet látok én otthon is. De hol van az, amelyiknek olyan íze van, hogy csak itt van? Csak magyar. Hát ezt akartam én egész életemben elfogni. És nekem ebben a föld segített mindig. Én fiatal korom óta elvégeztem mindig a földi munkát, és utána festettem. Ma is így van. Nem teszek különbséget a kétféle munka között. Ha a földön dolgozom, úgy érzem, szeretem a növényt, amit kapálok, gondozok, segítem, hogy felnőjön és kiteljesedjen, segítem a teljes élete felé!” – „nem vagyok naiv! Történelmi ember nem lehet naiv” „nem festeni mentem oda, hanem illatos füveket szedegetni” „apám-anyám a tenger!” „Hogy paraszt vagyok, attól érzem a tenger szárazát, a földjét, s éppen ezért a vizét is úgyabbul. A víz a legősibb lény!” „ki látott ilyen csodát, parasztot gatyában-kalap-

ban, szárnyasan!” „Szádon a vaspántot szavad örök lángja átégette” „Hagytam magamat minden erőszakkal szemben, akárcsak Gandhi.” „A fáknak és az állatoknak az az álmuk, hogy emberek lehessenek.” „ Ha fenn akarunk

Leányfej (1947)

maradni, a fákat barátainknak, társunknak kell tekintenünk, fel kell emelnünk őket az állatokhoz.” „Ez nem egy természet utáni imitatív dolog volt, hanem a parasztság világa. A múltunk annyira bennem élt, hogy le kellett festenem. A fejek nem modell után készültek, hanem csak úgy érzésből, emlékezetből. Némelyik nyers és tarka, de tükröznöm kellett sok hamis dolgot.” „Az ember a legteljesebb sugárzás, állandó adó.” „A középkorban a kiváló embert, a szentet úgy ábrázolták, hogy glória volt a feje körül. Én rájöttem, hogy nem az emberen kívül van ez az értékes sugárközpont, hanem az emberből magából sugárzik. Naparca van minden embernek...”

„Elindul valami, mozog, fejlődik, és egyszerre azt mondja, hogy kész. Kikíváncozik festményben, versben, Szoborban.”

Szeretett beszélni, sőt írni is, és amit mondott, abból láthatjuk, hogy nem véletlenül alkotott, sokat gondolkodott, elmélkedett mindazon, amit képpé formált. Szavai bizonyítják, nem különködni, elzárni akarta magát a hétköznapi élettől, az emberektől, a közönségtől, gomolygó, sejtelmes, vagy éppen nagyon is egyszerű, gyermeki képeivel! Igyekezett azokat megmagyarázni, megértetni mindenkivel, és mintha ezért mesélt volna róluk szívesen oly sokat.

Tóth Menyhért későn vált elismertté, és elsősorban festőként, grafikáival, festményeivel szerzett nevet magának. Alkotómunkájához azonban a szobrászat és a költészet is hozzátartozott. A 2010-es kaposvári kiállítás és az ez alkalomból kiadott album arra törekedett, hogy egységes és teljes képet adjon erről a kivételes életműről. A szobrok is elnyerték méltó helyüket. Kiderült, nem melléktermékei a grafikái, festői alkotás folyamatának. Tovább magyarázzák, értelmezik azt a világot, amit a festő a síkra vetítve jelenített meg. Plasztikát adnak a pontnak, a vonalnak, felderítik a képek rejtett, harmadik dimenzióját is.

SZEMADÁM GYÖRGY
Keresztes János önéletírása

Valamikor az ezerkilencszáznyolcvanas évek elején került a kezembe feleségem nagyapjának, Keresztes Jánosnak az önéletírása, amely több szempontból is nagy hatással volt rám.

Keresztes János 1885-ben született, és 1956-ban hunyt el. Az egykori Peregen élt, amit később Virág-peregnek is neveztek, s most Kiskunlacháza részét képezi. Ez a helyiség a Duna–Tisza közén, a Kiskun-ságban, Budapesttől mintegy negyven kilométernyire, délkeletre található.

Keresztes János feljegyzései egy nagyméretű naplófőkönyvben (?) olvashatóak, amelyek egy néhány általános iskolát végzett parasztembertől várható helyesírással készültek, s ezért megfejtésük némi problémát jelenthet olvasójuknak (írjuk következetesen kerülte például a központosítást), ám az íráskép meglepően szép. Egyébként, ha az ember nem látná az öntörvényű helyesírással megalkotott szöveget, s csak felolvasva hallaná, akkor egy igen intelligens szerző szövegével való találkozásként tarthatná számon.

Az alábbiakban ezt az önéletírást adom közre minden korrekció nélkül, az észrevételeimmel együtt, amelyekből talán kiderülhet, hogy miért voltak rám olyan nagy hatással ennek a nálam hatvankét évvel korábban született embernek a sorai.

„ezeket én Keresztes János irtam 1936 Február hóban

Az istálot építtettem 1911-ben Kácsér János volt a mester 80 azaz nyolczvan forintért.

Május hónapban készült vályogból

A házat pedig Kácsér Albert és fia Imre csinálta 1913 ban 195 forint az az százkilenczvenöt forintért

Az épület fát és téglát a Balasátol vettem 560 forintért

Az ajtókat és ablakokat pedig Visnyovszki Ágoston csinálta 190 az az százkilenczven forintért

összesen belekerült aprotékokkal együtt 1048. 50

a vájog is vele 68 forint

Az az ezernegyvennyolcz forint és ötven krajczárba

1914 a konyhát berakattam cément lapokkal együtt belekerült 50 koronába

A kerítésért fizettem a Gulicskának és hozzávaló lécz és deszka 98 korona

A lakhatási engedéjért fizettem 24 kor. 67 fil./1913”

Az önéletírásnak a szerző nagy fontosságot tulajdoníthatott, amit nem csupán a nagyméretű album, de a gondosan megrajzolt betűk is bizonyítanak, s ezért különösen hangsúlyos ez a bevezetés, ami csak a felü-

letes szemlélő számára jelenthet afféle utólagos elszámolást. Én úgy értékelem ezen adatok huszonöt-huszonkét évvel későbbi (!) felemlegetését, mint a Bibliában a világ teremtésének leírását. Mert ebből a sorrendből kiderül, hogy Keresztes János számára előbb való volt a gazdálkodás körülményeinek a megteremtése – az őt körülvevő világ „megszelidítése” –, mint egyéni kényelme, mert első helyen az istálló felépítését említi, s csak utána a lakóházát. Ez természetesen nem feltétlenül jelent időbeli sorrendiséget, hanem inkább a fontosság szerint való leírásra következtethetünk belőle. Mintha csak a Teremtés Könyvét olvasnánk, amely szerint „Isten, miután megteremtette a mezei vadakat fajuk szerint, a háziállatokat fajuk szerint” (Ter 1, 25), végre sort kerít az emberre is.

„Azután ezt mondta Isten: »Nézzétek, nektek adok minden növényt az egész földön, amely magot terem, és minden fát, amely magot rejtő gyümölcsöt érlel, hogy táplálékotok legyen. A mező vadjainak, az ég madarainak s mindennek, ami a földön mozog és lélegzik, minden növényt táplálékul adok.« Úgy is történt. Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott.”

Vélhetően Keresztes János – a saját világának teremtője – is így gondolhatta, mert egész életében hívó ember, Jézus követője maradt.

„1923 ban A pincze építést kiattam Kamrás Istvánnak 1600. 000 ezer korona az az egymiliohatszáz ezerkoronáért

4000 ezer az az négyezer téglá kellet hozzá hétméter mázsa mész de kevés volt a téglá még kellet hozzá száz így négyezerhatszáznegyvenhét téglá

belekerült összesen 7.000.000 az az hétmilíó koronába A kamrát pedig Krizsik András csinálta 2.800.000 két-milíonyolczszáz ezer épület anyag 6.000.000 így mindennel belekerült kilencz milíó koronába ez készült 1924 évben”

Keresztes János, aki az isteni törvényeket igyekezett elsajátítani, hogy jó gazda lehessen, s ily módon az ésszerű gazdálkodásról is sokat tudhatott, természetesen nem számíthatott a nemzetközi pénzpiac összeomlására, az inflációra, de szemlátomást mindez nem rengette meg sem gazdasági elképzeléseiben, sem hitében. Talán csak abból következtethetünk zavarára, hogy precíz számításaiba itt hibák csúsznak. Aztán váratlanul visszaugrik az időben, mert általa fontosnak vélt eseményt kell rögzítenie.

„1911 ben tavasszal Június földrengés volt nálunk aratásban”

Keresztes János helyes(?)írásának egyébként egyik legrejtélyesebb pontja számomra, hogy miért írja következetesen nagybetűvel a hónapok neveit, miközben a

kis- és nagybetűk alkalmazását máskor a legszeszélyesebben változtatja. Túlzásnak érezném azt állítani, hogy emögött valami ősi képzetet kell keresni, de annyi bizonyos, hogy egy száz évvel ezelőtt élt gazdálkodó parasztember számára egészen mást jelenthetett a szinte már személyes ismerősként, barátként, vagy éppen ellenségként megismert és néven nevezett naptári hónap, mint a mai városi embereknek.

Keresztes János ezt követő feljegyzéseiben az a megdöbentő, hogy miután nagy vonalakban felvázolta, miként teremtette meg a maga és a családja számára (szinte bizonyos, hogy ő a fontossági sorrendet felcserélte volna) a létbiztonságot, milyen magától értetődő felelősségtudattal fordul a nagyobb közösség problémái felé.

„1911 ben Augusztus 8 kán a templomunk tornyába a villám beleütött és leégett az egész tetőzet a harangok is leolvattak

és soká a hitelszövetkezetbe tartották az Isten tiszteletett mert azt alapították meg hogy nagyon megrongálódott a boltozat de később Bakó István kanonok úr megcsináltatta de csak a tetejét és az eleire keresztet tetek de még torony nélkül ugyan a káptalan költségén 1913 ban rendeltek harangokat egyet a Pereg Központi hitelszövetkezet egyet pedig György Kátai József fa lábakra tették a templom előtt”

Igen figyelemreméltó e feljegyzések hihetetlenül tárgyyszerű precizitása, ami arra utal, hogy Keresztes János meg volt győződve ezek fontosságáról, s mintegy az utókornak szóló tanításként vetette papírra teljes felelősségtudattal.

„1914 be pedig a régi harangok maradványához vaslábakat adott Slezák László harangöntő és Kovács Imre és neje Orbán Borbálla rendeletére egy nagy harangot csináltattak és feltették a templom előtt a vasláványra szinte egy csengetyüt Balog Ferencz csináltatott de 1914 ben kiütött a világháború és két harangot is elvitték a nagy harangot elrejtették és megmaradt háború után pedig az Orbán Borbálla rendelt egy másik harangot és mikor elkészült a templom tornya 1928 ban csinálták a tornyot és 1929 ben pedig a szentélyt és az

oldalfülkéket aztán pedig papváltozás is lett a Bakó István kanonok úr nyugalomba ment és Rusch Gyula lett a plébános soroksárról”

Már a fentiekből is kissejlik, de az alábbiakban még teljesebb képet kaphatunk arról, hogy egy papi személy jelenléte mit is jelenthetett egykor egy falu számára.

„ezel pedig igen agilis papot kaptunk amelyik sokat tett a plébánián a templomba padokat csináltattak adakozásból vagyis csináltattunk”

Keresztes János e mondat, mint ahogy az ezt következők egyikében is, szemérmes büszkeséggel jelzi, hogy ő szintén ott volt az adakozók közt.

„az egyik felől kifizette a padokért Gubovics Jánosné Vella Erzsébet és lánya Margit és az oltárképet is azok csináltatták aztán az orgonát is közadakozásból csináltattuk később az oltár szenteljénél levő vas rácsot is Vella Pál és neje Gubovics Mária csináltatta később az oltár is át lett festve akkor pedig a kis oltár Szécsényi József és neje Kátai Terézia költségén lett festve”

1908

Gondoljunk csak bele: manapság, nyolcvanvalahány évvel a fenti események után, elképzelhető-e, hogy egy falu lakossága ilyen elképesztő anyagi áldozatokat hozzon egy templomért?

Ám úgy látszik, Pereg lakosai akkor még tudták, hogy számukra a templom nem csupán egy szép épület, hanem maga a megtartó erő, s tudták: ezt a (ha nem is így fejezték ki magukat) spirituális centrumot méltóképpen kell megőrizniük. Ami ugyancsak megdöbentő: képesek is voltak rá, amit Keresztes János érezhető büszkeséggel ír le. Félreértés ne essék: nem önmagára volt büszke, hanem arra a közösségre, amelyben élt. A falujának az erejére és a hitére. Nyilván a hazájára is ezzel a büszke, tiszteletteljes szeretettel nézett.

„1930 ban megalakult a Crédó egyesület legelsőbb páter Böle Kornél. do. r. sz országos elnök szeméjessen jött le avatásra ez volt a Crédónak országos elnöke és alapítója ezen évben alakút meg a Mária kongregáció lányok és legények részére 1934 ben megalakította Ruch Gyula még a sziv gárdát is eben az iskolások kise-

bek csoportja lett ekkor kapott káplánt is és ő pedig kerületiesperes lett a káplán neve Simon István volt ez később ellett helyezve Kunszentmiklóstra eben az évben a templom előtti keresztet elvittük Iaczházai határhöz és ott lett felállítva a kerítést pedig a Hangyaszövetkezet adományából lett csináltatva a templom elé pedig az alszegről útra közepénlevő keresztet állítottuk fel 1935 másik káplánt kaptunk Niederman László aztán az esperes el lett hejtezve Kiskunmajsára ideiglenesen ide egy káplán lett hejzetesnek Csorba Imre 1936 ban Illés Mihály lett ide plébánosnak nevezve Szeptemberbe jött ide Ekor megint új káplánt kaptunk Verner Kornél ezellelt helyezve 1937 és egy új misés jött Szűcs József káplán”

Keresztes János számára nyilván meghatározóan fontos volt a fenti információk lejegyzése, ám ennek fényében egyre feltűnőbb az, amiről egy sort sem ír. Ez pedig a saját családjában történt események sora. Márpedig 1914-ben megnősült, s a fenti sorok papírra vetésének idején – 1936-ban – már három fia és egy leánya volt. Vajon mi indokolhatja ezt a „fehér foltot”? Talán egyfajta szemérmes távolságtartás készítette arra, hogy a közügyeknek fenntartott fontos oldalakat ne terhelje a „magánügyeivel”?

Ám az alábbiakban következő rész – ami mintegy regény a regényben – ellentmondani látszik e következtetésnek, mert Keresztes János itt, nagybetűvel, új bekezdést kezdve, a saját sorsáról ír, amely részlet éppen azért megrázó, mert annyira távolságtartóan tárgyyszerű.

„Én pedig Keresztes János 1914 ben bevonultam katonának a háboru kiütött és elmentünk az orosz harcztérre Lengyelország Sztrij és Sztaniszlóba szálltunk ki a vonatból itt már közel volt a front itt voltam hol előre hol hátra még Mezőlaborczra is vissza jöttünk pedig ez már Magyarország volt

Ekor volt a nagy világháború tartott 1918 ig 1915 év Február 5 kén kerültem orosz fogságba gyalog hajtottak a Kárpátokból egész Lembergig inét pedig vonaton vittek Kiebbe. ott öszeirtak bennünket és vonatra raktak 1915

Február 22 kén és vitt a vonat Moszkva Omszk. Tomszk tobolszk Irkucz Csita Stretenszk Stretenszkbe voltunk itt végálmás van a vonatnak de nem a városba voltunk hanem a másik oldalán mert a város és a tábor között a

1914

Silka folyó oly nagy mint itt nálunk a Duna de sebes folyó és gőzhajó jár rajta tehát Kiebbe felültünk Február 22. és Márczius 23 kán szálltunk ki a vonatból Stretenszkbe”

Próbáljuk meg elképzelni Keresztes Jánost, azt a fiatal, friss házas parasztembert, aki talán még a szomszéd falvaknál sem jutott messzebbre, amikor egyszerre csak szülőhelyétől 7-8000 kilométerre, a Távól-Keleten, a kínai határ közelében találja magát! Vajon mi zajlott le benne az egyhónapos vonatozás alatt? És vajon mi történhetett körülötte? Hányan halhattak meg ott a szomjúságtól, az éhségtől, a kolerától, a tífusztól, vagy bármi más betegségtől, esetleg „csupán” a fagytól, vagy

az általános legyengültségtől? Keresztes János minderre egy mondatot sem pazarol. S tudni való ugyan, hogy fenti sorok az említett történesek után húsz évvel kerültek papírra, de ez az érzelemmentes tárgyyszerűség, amellelt, hogy elsősorban tiszteletet ébreszt, szinte már bosszantó. Különösen annak fényében, ha elolvassa az ember Lévai Jenő, ugyancsak első világháborús orosz hadifogoly, Éhség – Forradalom – Szibéria című, 1934-ben megjelent könyvének azt a részletét, ami a fent említett hadifogolytáborról szól:

„Tockoje után nagy hírhedségre tett szert Sztrjetenszk is. Egy kis kozákfalu a Bajkál-tótól keletre a Silka-folyó mentén. Fabarakokból álló nyári táborba gyömöszöltek itt 1915 őszen 11 000 hadifoglyot. Természetesen kitört a tífuszjárvány s az orosz őrség óvatosan elvonulva vigyázott arra, hogy izolálja a hadifoglyokat. S bár volt a közelben üres kórház és a városkában voltak gyógyszeresek, a hadifoglyokat mégis magukra hagyták a retentő vésszel való kinlódásukban.

Sztrjetenszk borzalmi nem maradtak nagyon el a Tockojeról vagy novonikolajevszki temetőbarakokról írottak mögött. Bár több, mint 11 000 hadifoglyot koncentráltak ide, egyetlen kórházról sem gondoskodtak.

Nem utolsó sorban terjesztette a különböző betegségeket az a tény, – ami különben Oroszországban általános divat volt, – hogy mindig 10 legénynek adtak közös tálból ételt... És sokan egy kanállal is ettek...

A betegek sorsa itt is rettentő volt. A kórházaknak kinevezett barakok a legrövidebb idő alatt megteltek. Ágy alig akadt. Nem egy alkalommal 3-4 ember feküdt egymás mellett két ágyban. Gyenge, elerőtlenedett emberek, akik mozdulni sem tudtak és egymást szennyezték be... A szociális „egyenlőség” rettentő orgiáit ülte itt...

A kórházi elhelyezés annyira nehézségbe ütközött, hogy igen súlyos betegek otmaradtak a barakban – ápolás nélkül. A halottakat rendes szokás szerint csak a délelőtti folyamán távolították el, addig vagy a helyükön maradtak – társaik között –, vagy pedig kicipelték őket az előtérbe, s ott feküdtek – nem egyszer – napokig is. Társaik – éppen olyan betegek, mint ők voltak – pedig elhaladtak mellettük... Szembenézve saját rettegett sorsukkal...”

Ez volt hát a sztrjetenszki hadifogolytábor, amelyről Keresztes Jánosnak nem volt különösebb közlendője.

„Onan pedig 1915 Augusztus 6 kán visszafelé hoztak két nap és kétéjjel itt leszállítottak és Verkne-udinszba fogoly táborba vezettek tehát a neve Verkneudinszk eisenbank park. itt 10. hónapig voltunk inét elhoztak munkára Isinbe és két nap kellet gyalog mennünk ott Csisztazornján kivittek egy gazdához gyiniszova községbe tizen kerütünk egy faluba magyarok kaptunk egy napra tíz kopekot

1916

tehát egy hónapra három rubelt itt voltam negy hónapig egyhelyen tehát 1916 ban egy és fél hónapig pedig másik helyen 1916 Június 1 napján értünk oda és még akkor keztek nőni a búzák mert ott tavaszal vetik mégcsak azt írom hogy Verkhne udinszba voltunk télen és negyven és negyvenöt fokos hidegek voltak itt falun”

Lévai Jenő fent idézett művében olvashatóak a következő sorok:

„A verchnyi-udinszki táborban – Bauer orvos statisztikája szerint – 30 000 hadifogoly közül – járvány nélkül – egy év alatt elhalt 4000.”

„Június egytől Novemberig voltunk négy pest megyei e két Hajdú megyei egy csanád m innét 1916 Novemberben össze szettek 70 az az hetven vertyire”

Helyesen: verszt. Hetven verszt majdnem hetvenöt kilométer.

„kellet szánkon menni mert Júniusba vetették a búzát és Augusztus derekán már arattuk még pedig aratógéppel a füveket is géppel kaszáltuk inét elhoztak bennünket tizenkét nap és éjjel

1916 Deczemberbe érünk vissza Európába itt Jaroslávsvzki gubernia az az tartomány a város neve Rosztov egy nagy tópartján körülbelül olyan mint a Balaton mert a Szelessége 11 kilométer de télen szánkán jártunk át rajta nyáron meg gőzhajón itt voltam inét 25 kilométerre falun Pázderina nevü kösségbe pósta volt Torecsa itt hároman voltunk egy gazdánál Magyarok egy Somogy megyei Győri Sándor és Veszprén megyei. Sári József a szomszéd kösége volt egy Nyitra megyei Brath József és egy osztrák német József Mazanecz és ezekkel vettük fel hárman az iránt nyugotnak vonaton és

gyalog hazafelé ebe a köségebe voltam tizenhét hónapig 1916 Deczembertől 1918 Május 22 kén vettü fel a nyakunkba a világot”

Ismét Lévai Jenő könyvéből való az alábbi idézet:

„A vörösök maguk is – mintegy hálából, hogy megint nem fogtunk fegyvert ezúttal ellenük a fehérek védelmében – közhírré tették:

»A hadifoglyok éppen olyan szabad polgárok, mint akár az oroszok. Mehetnek, ahová akarnak. Csak éppen a legjobb, ha egyelőre a helyükön maradnak, mert még tart a tél, s mindenfelé felütötte fejét – a hadvonalon – a tifuszbajrvány. És a vasútvonal is megrongálódott, segítsenek megjavítani.«

1943

Nem mondjuk, igazuk is volt, de hát a hadifogoly joggal bizalmatlan. Különösen, amikor egyéb mondani-valója is akadt rövidesen az új rendszernek:

»Minek mentek haza, mit akartok otthon csinálni? Az angol és francia kapitalisták járma alatt nyögni? Fizetni a veszett háború hadisarcát? Maradjatok itt, itt van szabadság, itt van a nincstelenség, a proletárok, az elnyomottak igazi hazája. Haza? – mondjátok. A haza csak a gazdagoké, a birtokosoké, azoknak van hazájuk, nektek nincs, nem volt és nem lesz. Mi, proletárok, mindenütt otthon vagyunk a világon, mindenütt elnyomnak bennünket, egyformán szegények vagyunk mindenütt...«

A föld népe azonban nem volt kapható erre, öneki volt háza, birtoka, állata, családja, hazája...»

Ezért indult hát haza – bármi áron – Keresztes János is. „inét a vasútra jöttünk hárman Bath József és egy osztrák József Mazanecz és én Keresztes János jegyet váltottunk az álmáson Moszkváig 200 kilométer

Moszkvától a harctér négyszáz kilométerre volt Vitebszk és Orsa közöt jöttünk át a németekhez tehát Moszkvától jöttünk gyalog és az erdőbe fák alatt aludtunk míg az élelmünk el nem fogyott első héten de már a második héten nem volt mit enni és kéntelenek voltunk kéregetéssel megszerezni az élelmet pézünk igaz volt de pézért nem lehetett kapni semmit mert ők is szegények voltak tehát vagy száz kilométert jöttünk még közbe vonaton Moszkvától a többit meg gyalog tehát tizenöt nap értünk át a Németekhez pedig egy ízben egy muszkának aki azt állította hogy ő átvezet a határon százötven rubelt fizettünk és mégis orosz részen maradtunk akkor voltunk csak zsákba csak három kilométer volt Orsa és Vitebszk a hól a mieink voltak és nem tudtunk átmenni mert egy kis folyó volt közbe de este neki ugrottunk Szmolárnál és teljes ruhával át láboltunk a mi oldalunkra de nem is írom mert nem vagyok ilyen regény író hogy hogy mindent le írjak”

Keresztes János valóban nem regényíró, de a legnagyobb írók egyik jelentős képességét bírja. Nevezetesen azt, hogy tud jelentőségteljesen hallgatni bizonyos dolgokról. Nem csupán azért, mert az általa átélte borzalmak leírhatatlanok, hanem azért is, mert azok – felfogása szerint – nem tartozhatnak az emberi lét körébe, s ezért úgy kell őket felejtésre ítélni, mint egy rossz álmot. Aki átélte ezeket, az maga is szégyelli, hogy megtörténhetett vele ilyesmi. Ez az egyik oka annak, hogy az első világháborús veteránok nem meséltek túl sokat a valós élményeiről, s inkább az egyenruhás fényképeikkel feldekorált olajnyomatokat mutogatták, amelyeken a lóháton vágató hős alatt ott díszlett a felirat: „Szolgálati időm emlékeül”.

„csak anyit hogy éjjel még vissza kerültünk az oroszokhoz és nagy ijedségünkre épen egy tábori őrszőz menve akik aludtak csak kettő volt fen és megkérdeztük

mere van Orsa de már elis odalagtunk onnan és éjjel tizen egy óraker úgy vizessen megtaláltuk a német főőrsőt a hól szinte a napos a kájhához ültettet és ott száritkoztunk míg az őrség váltás volt reggel azok aztán elveztek a városba Samolárba de ezek mind

Germán németek voltak

onnét aztán Lengyelországba hoztak bennünket

Minszkbe ott voltam öt napig akkor behoztak Bresztlitovszk és Kovelon át Colmba itt voltam 21 napig a megfigyelőbe onan onét Lembergen és Przemyslen Mezőlaborcz át Sátor alja újhely Miskolcz Hatvan Gödöllő Budapest ithon voltam és kaptam egy hét mulva három hónapi szabadságot 1918 Júliusba és haza jöttem Isten segítségével megszabadultam a világháborútól”

Arról, hogy Keresztes János miként tudott visszazökenni abba a kerékvágásba, amelyből csaknem négy évvel ezelőtt kibillentették, hogy miként kezdte ismét előlről mindazt, amit korábban felépített, hogy milyen erőfeszítésbe kerülhetett megemészteni a vele történeteket, arról nem szól a fáma, de arról igen, hogy sok frontot megjárt katona lett később ilyen-olyan lelki betegség áldozata.

„de még aztán is sokan elvesztek mert 1918 ban kiűtött a forradalom magyarországba pedig még ált a háború gr Károlyi Mihály volt az elnök és kezőkbe vették a kormányt a komunisták úgy neveztük vörösök diktatúrát csináltak Linder. Vágó! Kun Béla főbiztos zsidók azt monták nem akarunk több katonát látni

Pogány népbiztos elvtárs Budapesten is ha egy katona tiszt ment az utcán hozzá léptek ketten hárman és levágták a csilagjait mert szeréntük mindenki egyforma azt monták hogy nem akarunk látni töb katonát és így felbomlott a rend kint a fronton is így aki jöhetett jött haza de legtöbbet elhajtottak az olaszok fogságba”

Fenti sorokat – igazán autentikus forrásként – ajánlom azoknak a történészeknek a figyelmébe, akik Károlyi Mihályt és a „dicsőséges” Tanácsköztársaságot éltetve még ma is azt gondolják, hogy az akkori eseményeket a „nép” érdekei motiválták.

Az 1936-ban született önéletírásnak itt vége van, de Keresztes János néhány év múlva újra kezdte az általa legfontosabbnak vélt történések dokumentálását.

„1940 Márczius havába Sándor József napjain kiöntött a Duna kis híján tudtuk a kösséget is megmenteni a Szürükön lévő 21 házat az ár elsodorta vagyis összedöntötte és elvitte a szalmákat igen hided tél volt nagyon vastag jég

a Pázmándi részen Kégli részen szinte egy egy ház Horvát Argalásé öszedött az Orbán és Krizsik házába is bent volt a víz”

Az ember szinte megnyugodva olvassa, hogy immár csak a menetrendszerűen bekövetkező természeti csa-

pásokkal és az ugyanilyen menetrendszerű papváltásokkal kell találkozni a naplófőkönyv lapjain.

„1939 év ellett hejezve Illés plébános úr és a Szűcs káplán úr Augustus hóban és Szeptemberbe vagyis Augustus 28 án megjött az új plébános Dr. Sujok Béla a káplán úr neve pedig Halász András ez hamar elis lett innét helyezve 1939 November 15 én jött helyette vitéz Balassay József káplán 1940 jött Nagy József káplán

1939 ben építettek a temetőben kápolnát és pedig Juhász János és neje Gubovics Anna fiok hogy elveszett a világ háborúban tehát örökös nem volt és 20 hold földet szinte az egyháza hagyták bankházán egy tagban

1940 Június havában a templom festést kiatták a Tarlós családnak 3000 ezer az az három ezer pengőért álványozás nélkül freskók vagyis a fő hajon és a szentélynél képeket a Gubó család festette”

Érdekes lenne megtudni, hogy kik is lehettek ők, s vajon, hogy a Tarlós és a Gubó család maga festette, vagy csak festette a fent említett szentképeket, s hogy azok megvannak-e még ma is.

„1941 Január 28 ismét kiöntött a Duna három napig hortuk a töltésnek a földet mert be akart jönni a kösségbe 5 napig nőt vagyis áratt de aztán kezdett apadni de már akkor majdnem minden pinczébe feljött a víz de Február 15 kén éjjel újra áradni kezdett és 16 kán igen nagyon jött mégtöbb lett mint Januárba Vizállások Budapestnél 730 czeni Adony 688 Ercsi 700 Pöntölle 720 volt Dunavecse Solt Apostagnál három helyen elszakította a gátat és így nálunk megszűnt a nagyob baj mert 17 kére félmétert apatt a víz

A János fiam kivette részét mint utász katona volt érdenél ercsinél és később Apostag és Soltnál a mentés körül”

Keresztes János visszaemlékezéseiben ez az egyetlen olyan hely, ahol megemlíti az egyik gyermekét, de őt is csak az árvíz kapcsán.

„1941 év Dunai árvíznél mink pedig egy hétig hortuk a földet innét a Kántor szállásról

Később 1941 ben Nagy József káplán ellett hejezve és helyébe jött másik neve Antal József ez egy igen kemény kispap kitisztította az otthonát és igazán mindentlato agilis, kezébe vette a Kalot ifjuságot és új elnevezésű kongreganisták leány, kalász egyesületet országos elnevezés lett a kongreganisták bol legények kat kalot legénykor egyesülete és a kongreganista lányok kath leányok országos szövetkezete kalász új elnevezés egész országra szöllő egyesület

1942 December 4 kén dr. Sujok Béla plébános ellett hejezve Vácra ment teológiai tanár lett és helyette lett ide nevezve plébánosnak Szombati László esperes a káplán is el ment Antal József 1943 Január 17 kén és jött helyette 1945 ben Acsai József

1944 Február 27 től Márczius 5 ig volt nagymissió két ferenczes atya tartotta. Páter Roznik Rajnér és Gyárfás Gyöző”

Keresztes János önéletírásának utolsó mondata így hangzik:

„Az oroszok bejöttek hozzánk 1944 November 3 kán többet nem irok róla”

Az életéből hátralévő tizenkét évében nem is írt egy sort sem az eddigiekhez.

En pedig Keresztes János 1914 ben bevonultam katonának a háború kiütött és elmentünk az orosz harverterre Lengyelország Litvij és Stanislavka váltunk ki a vonatból itt ma is közel volt a front itt voltam hol előre hol hátra még Merölaboverra is vissza jöttünk pedig ez ma is Magyarország volt Ekor volt a nagy világ-háború tartott 1918 ig 1915 Február 6 kén kerültem orosz fogságba gyalog hajtottak a Rajnától egész Lembergig innét pedig vonaton vittek Kievo. ott örcistak beemlünk és vonatra raktak 1915 Február 22 kén is vitt a vonat Mezokva Omszk. Tomkva Tobolsk Tokusz Cita Stretensk Stretenskbe voltunk itt végelomás van a vonatnak de nem a városba voltunk hanem a másik oldalain mert a város és a tábor között a Silka folyó olyan mint itt

SALAMON KONRÁD
Teleki Pálra emlékezve
 – tragikus halála 70. évfordulóján

Hazánk történelmének legsúlyosabb vereségei Mohács, illetve Trianon századához köthetők. E két vészterhes korszak kapcsán felvetődik az akkori politikusok alkalmasságának, felelősségének kérdése, vajon miért nem tudták elkerülni, illetve mérsékelni a bekövetkezett vereségeket? E tragikus korszakok esetében azt kell látnunk, hogy a ránk zúduló ellenséges erők és általuk is megnövelt belső ellentéteink szorításában vergődve voltak olyan helyzetek, amikor az ország akkori vezetői gyakran csak a rossz vagy még rosszabb között választhattak. Ezért – még a legnagyobbak esetében is – a jó döntések mellett sok rossz is található, szemben a sikeres vagy hősi korszakok nagyjaival, akiknek döntéseit az utókor nagy többségükben jónak tekintheti.

Teleki Pál a Trianon utáni korszak egyik vezető politikusaként szolgálta nemzetét. Két küzdelmes alkalommal volt miniszterelnök, amikor nehéz volt jó döntéseket hozni. A köztük lévő időszakban viszont egyetemi tanárként, tudománypolitikusként, illetve tudomány-szervezőként dolgozott. Most e kevésbé ismert tevékenységére emlékezünk.

Teleki már 1924-ben kezdeményezte a szociográfia intézményesítését. Támogatta a Pázmány Péter Tudományegyetemen tevékenykedő Falukutató Intézetet, a Magyar Társaság Falukutató Intézetének munkáját, a Széchenyi Szövetségben kibontakozó falukutatót, az öregcserkészek falujáró mozgalmát, Györffy István néprajzi kutatásait, s meghatározó szerepe volt a hungarológia, a hazai táj- és népkutatás eszmei megalapozásában is. Kifogásolta, hogy a földrajztudományok a föld és az ember együttélését hagyományosan az interregionális viszonylatokban kutatták, s ily módon figyelmen kívül hagyták azokat a rendkívül finom kapcsolatokat, amelyek egy adott nép, egy bizonyos nemzet és egy adott tér, egy bizonyos táj között fennállnak. Ebből következően úgy vélte, hogy nem általános antropocentrikus nézőpontból kell hozzányúlni a problémához, hanem hungarocentrikus szempontot kell választani. Más szóval az ember és a nép fogalmának helyébe a nemzet fogalmát, a föld fogalmának helyébe a haza fogalmát kell beillesztenünk. A föld és a nép az állam összetevői. A haza és a nemzet, a magyar föld és a magyar nép: Magyarország összetevői, ebből következően Magyarország már nemcsak egy bizonyos térfo-

galom, hanem a tér és ember szimbiózisából összeállt fogalom. Más szóval Teleki felfogása szerint a honismeret a nemzet térbeli életének tudománya, a népet földjéhez kötő gazdasági, politikai, kulturális, történelmi kapcsolatok együttes feltárása.

Ezek után természetes volt, hogy Teleki tevékeny részvételével segítette a falukutató mozgalmat. 1933 őszén a Fial Magyarország – a magyar cserkészférfiak folyóirata – körül csoportosuló falukutatók egy tervszerű szociográfiai akció megindítását kezdeményezték. Mindez azonban csak a cserkészet, illetve annak vezetője, Teleki Pál főcserkész támogatásával vált lehetővé.

A gyorsan terebélyesedő falukutató mozgalom tapasztalatainak megvitatására 1936 májusában háromnapos országos falumunkás találkozót rendezett a Széchenyi Szövetség Teleki Pál elnökletével, akinek tudós szigorát nem nehéz felfedezni a tanácskozás határozatában: „A nagy hangoskodás: és mindenki ’hazát menteni’ vél a legegyszerűbb és kétes értékű adatgyűjtés közben, annak jele, hogy nem áll mindenki azon a talajon, mely megilleti; a hatalmas programok: ’naponta egy falut dolgozunk fel’, vagy ’jövőre 235 falu szociográfiáját készítjük el tíz emberrel’ stb. jelzik, hogy tudományos szolgálatot gondolnak teljesíteni olyanok, akik sem a tudományt, sem a szolgálatot, sem kellő helyüket nem ismerik.” Igényessége ugyanakkor örömet találhatott Gunda Béla, Koczogh Ákos, Kovács Imre és társaik Kemséről írt szociográfiájában, és mindent el is követett azért, hogy az értékes kézirat 1936-ban megjelenhessen.

Teleki Pál útja nem azonos a népi-falukutató mozgaloméval, de beszélő viszony volt köztük akkor is, amikor ellentétbe kerültek egymással. Így történt 1938 őszén, a Táj- és Népkutató Központnak a Károlyi-palotában rendezett kiállítása alkalmával, amit az ekkor már kultuszminiszter Teleki „tanítványai” készítettek, s a kiállítást is ő maga nyitotta meg. A bemutatott anyag az egészségtelen társadalmi és birtokviszonyokra hívta fel a figyelmet, s a földreform mellett érvelt. A felháborodottan tiltakozó nagybirtokosok azonban Telekit személyében is megsértették, mondván: könnyen bujtogat mások vagyona ellen, mert őneki a trianoni Magyarországon nincsenek birtokai. Ez is közrejátszott abban, hogy Teleki visszavonta a kiállítás meghosszabbítására már kiadott engedélyét. S a zárás estéjére összehívott beszélgetésen hangzott el nevezetes kijelentése: „most visszatérek az osztályomhoz.”

Ez azonban nem jelentette a kapcsolatok megszakadását. 1939-ben, a világháború kitörése után immár miniszterelnökként magához hívatta azokat az újságírókat, akikre számíthatott, s arra kérte őket, ha nem is értenek mindenben egyet a politikájával, mégis álljanak

ki mellette, mert sajtótámogatás nélkül Imrédy és növekvő táborra el fogja őt lehetetleníteni. Arra is felhívta a meghívottak figyelmét, hogy az adott helyzetben egy célt kell mindenkinek szolgálnia: Magyarországot, akár a legsúlyosabb megaláztatások árán is, de meg kell óvni attól, hogy a németek oldalán háborúba sodródjon. Ugyanis mint a gazdaságföldrajz professzora tisztában volt azzal, hogy a németek az újabb háborút is el fogják veszíteni.

E célját azonban nem tudta megvalósítani. Tiltakozó öngyilkossága megdöbbentette a korszak magyarságát. Ortutay Gyula 1941. április 3-i naplójegyzete az akkori

közhangulat és közvélekedés kifejezésének tekinthető: „Ezzel a mártíriummal egyszerre tanúskodott Európa színe előtt a magyar ellenállásról... kiderült, hogy a németekkel a legközelebbi szövetségeseiknek látszók is engesztelhetetlenül szemben állnak. Teleki öngyilkossága az egyik legnagyobb európai megnyilatkozás a németiség ellen az utóbbi időkben, s talán nemzetünk igazolása is az eljövendő esztendőkből.”

Ide kell idéznünk Antall József Nagy Imre kapcsán mondott kijelentését is. „Mártírokkal nem lehet vitatkozni”. A jó ügy érdekében vállalt vértanúság ugyanis felülírja a korábbi hibákat és bűnöket.

TÓTH IMRE

A Mannerheim-vonal

*Egy nem létező telefon csörgésére ébredtem.
Napra nap. Arcod új plakátok takarják a
hirdetőfalán. Egyre valószínűbb a jövő.
Október hetedik van,
Poe halálának napja.
Életem védvonalán állok.
Csupa lövészárók, és géppuskafészek.
Csak az a kérdés, hogy jutok haza,
ha váratlanul rám tör a félelem.
És, ha a mennyek országát,
erőszakosak ragadják magukhoz.
Látod, minden tervszerű. Se család,
se gyerekek, se autó.
Talán soha nem találkozunk, ha nem
akkor, és nem ott lépek ki az ajtón.
Lehet, hogy ez a jutalom, amiért nem
tapostam el egy bogarat, és lelke a föld
körében maradt.
Tudod, az én életem véges.
Te aiónokon át élsz, és az én létezésem
számodra, csak egy pillanat.
Amikor gyermek voltam, gyermekként
gondolkodtam. De ma már tudom, hogy
Te vagy az, aki azért jött, hogy én
legyek.*

SZAKÁLY SÁNDOR
**Tábornok az Eötvös
 Collegiumból**

Az Eötvös Collegium – egy időben Eötvös Kollégium – több mint százestendő fennállása során sok száz, a tudomány világában nemzetközi elismertséget kiérdemelt diákját bocsátotta ki falai közül. Most azonban egy olyan hajdanvolt Eötvös Collegiumi növendék – Szurmay Lajos – életútját vázolom fel, amely nem tekinthető a „szokványos” középiskolai tanári, avagy tudósi pályának. Szurmay Lajos ugyanis a magyar királyi honvédség tábornoka – vezérőrnagy – lett, s mint ilyen – legalábbis ismereteim szerint – egyedülálló és egyetlen a Collegium eddigi történetében.

1906. május 29-én kelt Szurmay Lajosnak, a pozsonyi ágostai hitvallású evangélikus liceum 8. osztályát jeles eredménnyel elvégzett tanulójának kérelme,¹ amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez² nyújtott be. Többek között a következőket írta: „...a tanári pályára hivatottságot érezvén magamban, de szüleim³ anyagi támogatására nem számíthatván, miután 7 gyermek⁴ ellátásáról és felneveléséről kell gondoskodniok, azon alázatos kérelemmel bátorodom Nagyméltóságod elé járulni, miszerint engem tanulmányaim sikeres folytatásában az Eötvös collegiumban egy állami javadalmazású (ingyenes) hely kegyes engedélyezése által támogatni méltóztatnék”.⁵

Szurmay Lajos „VIII. osztályt végzett tanuló”, aki Pozsonyban a Gyurkovics utca 15. szám alatt lakott,

kérelméhez csatolta a felvételhez szükséges iratokat és jelezte azt is, hogy leendő pályájára „...a matematikai és fizikai szaktárgyakat” választja, valamint azt, hogy a „...magyar és német nyelvet teljesen” bírja s tótl is beszél „...habár nem tökéletesen”.⁶

Szurmay Lajos kérelmének támogatására édesapja, Szurmay Antal gőzmalmi ügynök, 1906. június 9-én ugyancsak kérelemmel fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.⁷ Az apa kérelmének első soraiban elnézést kért a levélbeni jelentkezésért, de mint írta „...a multheti kihallgatáson a jelentkezők nagy száma miatt nem lehettem szerencsés, személyesen Nagyméltóságod magas színe elé jutni”.⁸ Ezek után tájékoztatta a minisztert, hogy fia minden szükséges okmányt benyújtott az „Eötvös-collegium tek.(intetes) igazgatóságához”, és mellékelte Bartal György⁹ királyi közjegyző ajánló levelét is. Az apa kérelméből megtudhatjuk azt is, hogy fia az „...előző iskola évben... egy matematikai munkájával a kitűzött volt első pályadíjat nyerte el, az idén pedig egy irodalom történeti munkája 100.- koronás pályadíjjal lett kitüntetve”.¹⁰

A fennmaradt iratokból csak következtetni lehet arra, hogy a miniszterhez beadott kérelmek eljutottak az Eötvös Collegium igazgatójához,¹¹ aki gondos s lelkiismeretes igazgatóként levélben fordulhatott a pozsonyi ágostai hitvallású evangélikus liceum igazgatójához, Hirschmann Nándorhoz.¹² Erre Hirschmannnak az igazgatóhoz írott 1906. június 29-i, Pozsonyból keltezett leveléből következtethetünk.¹³ A Bartoniek Gézát, az Eötvös Collegium igazgatóját „Kedves Barátom!” megszólítással illető levélben először is megköszöni, hogy

¹ Szurmay Lajos levelét – amelyből és valamennyi korabeli iratból betűhíven idézek – lásd: ELTE Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: MDKL) Szurmay Lajos felvételi iratai. (A továbbiakban: Szurmay)

² A kérelem benyújtásakor a vallás- és közoktatásügyi miniszter nagyapponyi Apponyi Albert gróf (Bécs, 1846. május 29. – Genf, 1933. február 7.). A vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztelet kétszer töltötte be. Első alkalommal 1906. április 8. és 1910. január 17. között, második alkalommal 1917. június 15. és 1918. május 8. között volt miniszter. Egyéb politikai tisztségeire és életrajzi adataira lásd: BÖLÖNY József – HUBAI László: Magyarország kormányai 1849–2004. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004. (Ötödik, bővített és javított kiadás) 280., illetve GUDENUS János József (összeállította): A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I. kötet. A–J. Budapest, Natura Kiadó, 1990. 64–65.

³ Szurmay Lajos édesapja Szurmay Antal (Vasovia, 1853. január 5–Komárom, 1945. december 10.), édesanyja Misoga Ilona (Páty, 1853. január 30–Bécs, 1890. január 5.).

⁴ Szurmay Lajos testvérei: Irén (Budapest, 1880. július 25–Budapest, 1937. október 21.), polgári iskolai igazgató; Ilona (Bécs, 1881–Németboksán, 1908), tanítónő; Dezső (Bécs, 1886. május 11–Vác, 1945. április 12.), kertész. Féltestvérei: Margit (1894–?), háztartásbeli; Mária (1896–?), háztartásbeli; Antal (? 1897. december 28–?, 1971.), hivatásos katonatiszt, 1945 után építőipari segédmunkás.

⁵ MDKL Szurmay

⁶ Uo.

⁷ Szurmay Antal levelét lásd uo.

⁸ Uo.

⁹ Személyére vonatkozó közelebbi adatokat nem sikerült felkutatni.

¹⁰ Szurmay Antal levele MDKL Szurmay

¹¹ A Collegium akkori igazgatója dr. Bartoniek Géza (Százrafalu, 1854. szeptember 3–Budapest, 1930. február 11.). Ő a Collegium megszervezésétől kezdődően annak vezetője, majd 1897 és 1927 között igazgatója volt.

¹² Hirschmann Nándor (Pozsony, 1875–?), matematika–fizika szakos középiskolai tanár. A budapesti egyetemen hallgatója 1878–1882-ig. Diplomája megszerzését követően a pozsonyi ágostai hitvallású evangélikus liceum rendkívüli (1882–1884), majd rendes (1884–1923) tanára és ?–1923-ig igazgatója. (A liceum megszűntét követően 1923-tól a pozsonyi reálgimnázium német tannyelvű tagozatának volt az igazgatója egy rövid ideig.) Latint, magyart, számtant, mértant és természettant tanított. Kapcsolata Bartoniekkal valószínűleg egyetemi éveikből datálható, amikor Bartoniek a Budapesti Egyetem Fizikai Intézetében városnáményi Eötvös Loránd báró (Pest, 1848. július 27–Budapest, 1919. április 8.) tanársegéde volt (1879–1886-ig), míg Hirschmann ugyanazon években egyetemi hallgató.

¹³ Hirschmann Nándor levelét lásd: MDKL Szurmay

az igazgató immáron sokadik alkalommal érdeklődik az intézetből kikerült növendékek iránt, majd rátér Szurmay Lajos „dolgára”. „A fiú nyolc éven át mindenkor jeles, kifogástalan magaviseletű tanítványunk volt, aki a reáliák iránt különös előszeretettel viseltetett, azokban tényleg nem közönséges tehetséget mutatott és mint correpetitor is sokszor adta tanújelét rátermettségének. Atyjának vagyoni viszonyairól a következőket írhatom: lisztágens, kinek vagy 5–7 tagból álló családja van, néhány év óta egy kisebb bérháznak tulajdonosa, amelyről azonban nem tudom, hogy nincs-e talán túlterhelve. A fiút – katolikus lévén – csak a segélyalapból segélyezhettük, amely támogatásra mindenkor méltónak mutatkozott. Meggyőződésem, hogy a félfizető helyet is nagy hálával fogadná. Mindezt az osztályfő és volt tanárainak meghallgatása után írom.”¹⁴ Szurmay ügye után

Hirschmann néhány családi eseményről számol még be, utal Bartoniek korábbi berlini útjára, valamint az ősi személyes találkozót reméli az „...egyetemi gyűlés alkalmával”.¹⁵

Valószínűsíthető, hogy a kérvények és az ajánló/támogató sorok után készült el a „Minősítvényi iv a Báró Eötvös József-Collegium 1906. évi pályázatához”,¹⁶ amely a 31/1906. számot viselte, és amelyből kiderült, hogy Szurmay Lajos pályázó Bécsben született 1888. augusztus 21-én s római katolikus vallású. Apja Szurmay Antal ügynök, címe a szünidőben Pozsony, Gyurkovics utca 15. A pozsonyi ágostai hitvallású evan-

gélikus liceumban tanult és V–VIII. osztályban általános előmenetele minden esetben jeles volt, míg a magaviselete a jelzett négy évben jó, jó, szabályszerű és ismételten jó volt. Anyanyelve, nyelvismerete magyar, német és tót.¹⁷ Egyéb ismeretei: a szlőjd¹⁸ és a gyorsírás, választott szaktárgyai pedig a matematika és a fizika.

Az 1909/10. tanévben kelt „Minősítvényi kimutatás”-ból,¹⁹ valamint Bartoniek Géza igazgató 1906. július 19-i leveléből²⁰ tudható meg, hogy az 1906. július 19-én kelt 61.687 számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelettel vétetett fel Szurmay Lajos az Eötvös Collegiumba tagnak, félfizető helyre, szaktárgyai pedig magyar–latin–görög.

Sajnos nem ismeretes, hogy a matematika és fizika iránt érdeklődő fiatal diák miként lett végül is a Collegium magyar–latin–görög szakos hallgatója, de a rendelkezésre álló iratokból kiderül, hogy azokban is igen

jó teljesítményt nyújtott. 1908. május 15-én az alapvizsgálatot magyarból és görögből dicséretesen, latinból jó eredménnyel tette le.²¹ Az 1910. május 15-én megtartott szóbeli szakvizsgálat eredménye latinból és görögből is dicséretes lett,²² míg az 1911. május 10-én megejtett „Paedagogiai vizsgálat” során „philosophiából” jó, „paedagogiából” dicséretes eredményt ért el.²³ 1911 májusában görög–latin szakos középiskolai tanári képeztést nyert.²⁴

Szurmay Lajos az 1910/1911-es tanévben a budapesti V. kerületi m. kir. állami főgimnáziumban volt „gyakorlótanárjelölt”, amiről a főgimnázium igazgatója eképp

Vitéz Szurmay Lajos m. kir. honvéd vezérőrnagy

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ MDKL Szurmay

¹⁷ Uo. A későbbiek során Szurmay Lajos elsajátította az olasz – a korabeli minősítés szerint jól – és a cseh nyelvet – a korabeli minősítés szerint gyengén – is. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) Tiszti személyügyi anyagok 1890 előtt születettek 2449 (a továbbiakban Akvi. 2449.), valamint Szurmay Lajos lánya – Szurmay Judit – által számomra 1990. július 3-án Komáromban kitöltött kérdőív II. 3. pontja. (A továbbiakban Kérdőív. A kérdőív tulajdonomban.)

¹⁸ Szlőjd (svéd) – Kézügyességi foglalkoztatás, amely során a diákok

az iskolában papírból, fából, agyagból és különféle fémekből önálló munkával meghatározott tárgyat készítettek. Magyarországon is kötelező tárgy volt a második világháború éveiei.

¹⁹ MDKL Szurmay

²⁰ www.mkfh.hu/katonacsadatok.html (2011. január 15.) Bartoniek Géza levele Szurmay Lajoshoz

²¹ ELTE Levéltára Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság (Új rendszerű tanárvizsgálati jegyzőkönyvek) 14/c. Nr. 3696.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Kérdőív II. 1. pont.

értesítette a „Nagytekintetű Tanárvizsgáló Bizottságot”: „Tisztelettel értesítem a Nagytekintetű Tanárvizsgáló Bizottságot, hogy Szurmay Lajos a budapesti V. ker. m. kir. állami főgimnáziumnál mint gyakorlótanárjelölt a folyó iskolai évtől fogva működik.”²⁵ Hogy ottani alkalmazása pontosan meddig tartott, nem ismeretes, az viszont igen, hogy a korszakban kialakult és alkalmazott gyakorlatnak megfelelően 1911. október 1-én, huszonhárom évesen megkezdte egyévi önkéntes katonai szolgálatát a császári és királyi haderőben, annak is a pozsonyi császári és királyi 14. tábori ágyús ezredében.²⁶

Miközben Szurmay Lajos görög–latin szakos középiskolai tanár a valamikori fizika–matematikai érdeklődésének leginkább megfelelő fegyvernemnél – a tüzérségnél – szolgálta kötelező katonai idejét, az Eötvös Collegium életében jelentős változás következett be. Elkészült a Collegium új, a kor kívánalmainak és követelményeinek megfelelő épülete a Ménesi út 11–13. szám alatt, amelynek felavatására az igazgató a volt növendékeket is meghívta.

A Szurmay Lajosnak (is) megküldött meghívólevél szövege nem ismeretes, de az ő válasza igen.²⁷ A Pozsonyból 1911. október 23-án keltezett levélben Szurmay – mint írta – „Mély tisztelettel és hálával” fogadta az igen tisztelt igazgató úr meghívását a Collegium új épületének átadására, de annak legnagyobb sajnálatára katonai szolgálata miatt nem tehetett eleget. A rövid válaszlevélben mint a Collegium volt tagja, „minden jót, szép jövőt” kívánt a Collegiumnak.²⁸

Katonai szolgálatának idején kapta az értesítést Szurmay Lajos 1912. szeptember 2-án a zombori magyar királyi állami főgimnázium igazgatójától, miszerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter²⁹ 1912. augusztus 12-i

106. 190. számú rendeletével 1912. szeptember 2-tól a gimnáziumban „...1912/13. iskolai év I. felére, azaz 1913. évi január hó végéig helyettes tanárul alkalmazta”.³⁰

A zombori gimnáziumban 1913. augusztus 25-ig tanított, amikor arról értesítették, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter³¹ az 1913. augusztus 15-én kelt 113604. számú rendeletével „...az Újvidéki kir. kath. magyar főgimnáziumnál az 1913/14. tanév folyamára folytatólagosan helyettes tanárul alkalmazta”.³²

A(z I. világháború) kitérőesekor – amelyről akkor még nem lehetett tudni, hogy ezzel a jelzővel vonul be majd a történelembe – Szurmay Lajos tartalékos hadapród azonnal bevonult csapattestéhez, a császári és királyi 14. tábori ágyús ezredhez, és 1917. augusztus 20-ig megszakitás nélkül az első vonalban szolgált mint szakaszparancsnok.³³

1917. augusztus 20-án megsebesült, 1917. augusztus 22–1917. szeptember 30-ig kórházban ápolták, majd szanatóriumban lábadozott 1918. január 15-ig. Ekkortól – a sebesülésükből felépülő katonák esetében alkalmazott gyakorlat szerint – csapatteste pótzászlóaljánál szolgált 1918. február 2-ig, amikor átkerült a magyar királyi 1. honvéd tábori tüzérezred pótzászlóaljához, s ott szolgált 1918. április 2-ig. Ezt követően ismét a frontra küldték a magyar királyi 170. honvéd tábori tüzérezred egyik ütegének parancsnokaként.³⁴

Összesen negyvenkét hónapot töltött az arcvonalban és négy hónapot a „mögöttes országrészben”. Katonai teljesítményét a világháború utáni értékelések során a legmagasabbra minősítették (kimagasló).³⁵ A háborút tartalékos hadapródi rangban³⁶ kezdő görög–latin szakos középiskolai tanár előbb tartalékos hadnagyifokozatot³⁷ ért el, majd 1916. november 1-jével tartalékos főhadnaggyá nevezték ki.³⁸

²⁵ www.mkfh.hu/katonacsaladok.html (2011. január 15.) A Budapesti V. kerületi m. kir. állami főgimnázium igazgatójának 1911. április 3-án kelt levele.

²⁶ HL Akvi. 2449.

²⁷ MDKL Szurmay.

²⁸ Uo.

²⁹ Az adott időszakban a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztet zichi és vásonkeői Zichy János gróf (Nagyláng, 1868. május 30–Budapest, 1944. január 6.) töltötte be. Az 1910. március 1. és 1913. február 26. közötti miniszteri működése után 1918. május 8. és 1918. október 3. között másodszor is betöltötte ezt a miniszteri posztot.

³⁰ www.mkfh.hu/katonacsaladok.html (2011. január 15.) A Zombori magyar királyi állami főgimnázium igazgatójának levele Szurmay Lajoshoz.

³¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter ekkor Jankovich Béla (Pest, 1865. április 29–Budapest, 1939. augusztus 5.) volt, aki 1913. február 26–1917. június 15. között állt a minisztérium élén.

³² www.mkfh.hu/katonacsaladok.html (2011. január 15.) Az Újvidéki kir. kath. magyar főgimnázium igazgatójának levele Szurmay Lajoshoz. Az igazgató a levélben felhívja Szurmay figyelmét, hogy az állás elfoglalása ügyében 1913. augusztus 29-én 8 órára jelenjen meg nála.

³³ Szurmay Lajos (I.) világháborús katonai szolgálatára vonatkozóan lásd: HL I. világháborús kitüntetési javaslatok 36841/T. (Megjegyzendő, hogy vallás- és közoktatásügyi miniszter 1915. augusztus 11-i, 85591. számú rendeletével „rendes tanár”-rá nevezték ki, és az esküt 1916. március 14-én, Újvidéken le is tette. www.mkfh.hu/katonacsaladok.html (2001. január 15.) Az Újvidéki királyi katolikus magyar főgimnáziumban „kivett” eskü.

³⁴ Uo. Szurmay Lajos katonai pályafutásának további adatait a későbbiek során minden esetben a következő munkából vettem: SZAKÁLY Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár. Budapest, Ister Kiadó, 2003. (Második, javított, kiegészített kiadás.) 334. (A továbbiakban Szakály 2003.)

³⁵ HL Legfelsőbb Elhatározások, 1942. december 3. (873k/K. I.–1942)

³⁶ Tartalékos hadapród – 1913. január 1. Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1914. Wien, Februar 1914. Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 785.

³⁷ Tartalékos hadnagy – 1915. március 15. Ranglisten des kaiserlichen und königlichen Heeres 1916. Wien, 1918. aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 671.

³⁸ Tartalékos főhadnagy – 1916. november 1. Ranglisten des kaiserlichen und königlichen Heeres 1918. Wien, 1918 aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 1068.

1918-ban, már mint a magyar királyi honvédség tartalékos tisztje kérte hivatásos állományba vételét, amely 1918. május 14-i hatállyal „érvényesült”.³⁹ A háborút mint tényleges magyar királyi főhadnagy fejezte be. Ekkora már számos – tartalékos mivoltához és alacsony rendfokozatához viszonyítva magas – kitüntetés birtokosa volt. 1914-ben a másod osztályú ezüst vitézségi érmet, 1915-ben a Bronz katonai érdemérmét, 1917-ban az Ezüst katonai érdemérmét a kardokkal kapta meg. 1917-ben kétszer érdemelte ki a III. osztályú Katonai Érdemkeresztet a hadidíszítménnyel és kardokkal, és terjesztették fel nem sokkal a háború befejeződése előtt másodszor is az Ezüst katonai érdemérmé kardokkal kitüntetésre. (Ezt a háború befejezése után kapta meg, és viselhette annak kisebbített alakját a Magyar koronás bronz érdemérmé szalagján).⁴⁰

Sebesülése okán kapta meg a Sebesülési érmet és a hosszú frontszolgálatáért a Károly csapatkeresztet, majd 1929-es alapítását követően a Háborús emlékérmé karddal és sisakkal.⁴¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása követően szolgált a Károlyi Mihály nevével fémjelzett Magyar Népköztársaság, majd a Kun Béla tényleges vezetése alatt álló Magyarországi Tanácsköztársaság haderejében is.⁴² Utóbbiért – ott szolgált tisztársai döntő többségéhez hasonlóan – nem érte semmiféle hátrány későbbi katonai pályafutása során.⁴³

³⁹ A hivatásos állományba történt átvételéről és áthelyezéséről és honvédséghez az 1918. június 26-án keltezett kitüntetési javaslatból – HL I. világháborús kitüntetési javaslatok 36841/T – értesülhetünk, ahol főhadnagyi rangja már 1915. szeptember 1-jével van megadva. Ez minden bizonnyal a magyar királyi honvédségben való átlépése utáni rangsorolásnak tudható be.

⁴⁰ HL Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban HM) 8. osztály 1932. Elnöki 537. (Többneves). A későbbiek során Szurmay Lajos a következő kitüntetéseket kapta még meg: 4. osztályú Magyar Érdemkereszt (1934), osztrák Háborús emlékérmé kardokkal (1937), Magyar Érdemrend Tisztikeresztje (1939), Erdélyi emlékérmé (1941), Délvidéki emlékérmé (1941), Magyar Érdemrend Középkeresztje (1942), német Sasrend Érdemkeresztje a csillaggal és kardokkal (1944), Légoltalmi jelvény (1944).

⁴¹ HL HM 8. osztály. 1932. Elnöki 537. (Többneves).

⁴² Belügyminisztérium Központi Irattár V–87848 (Mivel a Belügyminisztérium Központi Irattárban az 1980-as évek második felében kutathattam, és az ott használt iratanyag más őrzési helyre került, ezért a Szurmay Lajos büntetőügyre vonatkozó iratokat lásd még: Budapest Főváros Levéltára XXV.1. a. Budapesti Népbíróság, büntetőperes iratok. 1947/3130.)

A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében a későbbi Nemzeti Hadsereg, illetve magyar királyi honvédség tábornokai és tisztjei többsége szolgált. Szurmay Lajos esete egyáltalán nem egyedül. A Vörös Hadseregben egykor szolgáltakra vonatkozóan általánosságban lásd: FOGARASSY László: Kik vezették az 1919-es Vörös Hadsereget? In: Borsodi Szemle, 1971. 1. szám 70–78, valamint SZAKÁLY Sándor: A Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének tisztikara. In: Uő. Hadsereg, politika, társadalom. Budapest, Lánchíd Kiadó, 1991. 17–31.

Az új magyar haderő – a Nemzeti Hadsereg (1922. január 4-től magyar királyi honvédség) – tisztikarának „egységesítése” során főhadnagyi rendfokozatának rangnapját – 1915. szeptember 1. – az 1919. december 17-én megjelent Rendeleti Közlöny tanúsága szerint 1915. május 1-jére (74. rangszám) javították.⁴⁴

1919 ősztől főhadnagyként a Honvédelmi Minisztérium 5/a., illetve 9. osztályán szolgált, majd a budapesti hadosztály parancsnokságára került beosztott tisztnek.⁴⁵ 1921 ősztől már a magyar királyi vezérkar 2. osztályán – katonai hírszerzés és kémelhárítás – volt beosztott, és 1921. szeptember 1-jével, 7. rangszámmal századossá nevezték ki.⁴⁶

1922. október 5-én kezdte meg tanulmányait a budapesti Szabályzatismertető Tanfolyamon, amely nem volt más, mint a trianoni békediktátum előírásai miatt rejtetten működő Hadiakadémia, a magyar vezérkari tisztképzés intézménye.⁴⁷ 1924. október 1-jével fejezte be tanulmányait és került vezérkari próbaszolgálatra a miskolci 7. vegyesdandár parancsnokságára, ahol 1925. május 1-jéig szolgált. Ezzel a nappal visszakerült a katonai hírszerzés- és kémelhárítás – akkori nevén a Honvédelmi Minisztérium VI–2. osztály – területére, ahol előbb önálló fogalmazóként, majd alosztályvezetőként dolgozott. 1929. május 1-jével helyezték át a Honvédelmi Minisztérium VI–1. (hadműveleti) osztályára. Az 1925 óta már a vezérkari szol-

Figyelemre méltó ugyanakkor az a tény, hogy a Magyar Forradalmi Kormányzótanács Közoktatási Népbiztossága 1919. május 8-án kelt rendelettel „...ideiglenes rendes tanítónak” kinevezte „...s 1919. évi szeptember hó 1.-étől kezdődőleg ideiglenes szolgálatra a dombóvári v. tan. al. főgimnáziumhoz” osztotta be. www.mkfh.hu/katonacsaladok.html (2011. január 15.) A Magyar Forradalmi Kormányzótanács Közoktatási Népbiztosságának levele Szurmay Lajoshoz.

⁴³ Szurmay Lajos 140. honvéd tábori tüzérezredbeli főhadnagyot az illetékes igazoló bizottság 1920-ban „Igazolt”-nak nyilvánította. Rendeleti Közlöny a magyar Nemzeti Hadsereg számára (Személyes ügyek). 1920. 9. szám (1920. február 14.) 193.

⁴⁴ Rendelet Közlöny a magyar hadsereg számára (Személyes ügyek), 1919. 98. szám (1919. december 17.) 2424.

⁴⁵ SZAKÁLY 2003. 334.

⁴⁶ Honvédségi Közlöny, 1925. 5. szám (1925. március 1.) 28. Nem ismeretes, hogy Szurmay Lajos századosi kinevezése korábbi-e? A Hadiakadémia – akkori nevén: Budapesti Szabályzatismertető Tanfolyam – elvégzése után ugyanis a vezérkari tiszték állománycsoportjába átkerülők egy évi rangelönyben részesültek. Miután Szurmay 1924-ben sikeresen fejezte be a vezérkari tanulmányait, lehetséges, hogy ez a rang már a rangelönyvel megállapított rangja, és eredeti századosi rangja 1922. szeptember 1.

⁴⁷ Szurmay Lajos 1922 és 1944 között végezte a Hadiakadémiát. Az akadémia történetére vonatkozóan lásd: OROSZI Antal: A magyar királyi Honvéd Hadiakadémia története (1920–1945). Budapest, 2000. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Szurmay évfolyamának felsorolása uo. 299. Lánya az 1990. július 3-án kitöltött kérdőívén apját évfolyam harmadikként jelölte. Kérdőív II. 2.

gálatot teljesítő tisztek csoportjába tartozó Szurmay Lajost 1930. november 1-jével „vezérkari szolgálatot teljesítő” őrnaggyá nevezte ki az államfő.

Az 1926 és 1930 közötti évekre vonatkozó valamennyi minősítése kiváló⁴⁸ volt az egykori Eötvös Collegiumi diáknak, ellenben a vezérkari törzstiszti vizsgát 1928-ban B minősítéssel tette le.⁴⁹ Ez a minősítés azt jelentette, hogy a vezérkari testületben a későbbiek során „csak” alezredesi rendfokozatot érhet el, és csak ebben a rendfokozatban szolgálhat. Az ezredesi kinevezését megelőzően pedig visszakérül a csapattiszti állományba.

Három esztendő telt el a Honvédelmi Minisztérium VI–1. osztályán, ahonnan 1932. május 1-jével áthelyezték a Honvédség Főparancsnoka szárnysegédi irodájába, és ott szolgált 1935. május 1-jéig, 1934. május 1-jétől már „vezérkari szolgálatot teljesítő” alezredesi rendfokozatban. 1935. május 1-jével a miskolci 7. vegyesdandár vezérkari főnökének helyettesévé nevezték ki, amely beosztásában 1936. november 1-jéig szolgált. Ekkor új beosztást kapott, és a székesfehérvári 2. vegyesdandár vezérkari főnöke lett.

A honvédség átszervezését követően a vegyesdandárok 1938 novemberében és 1939 januárjában között hadtestekké alakultak át. Szurmay Lajos a székesfehérvári II. hadtest vezérkari főnökéként szolgált 1940. március 1-jéig. Ekkor már vezérkari ezredes, amely kinevezését 1938. november 1-jével kapta meg. (Utóbbiról a Honvéd Vezérkar főnöke⁵⁰ egy évvel később kelt iratban azt írta, hogy a vezérkari testületben vezérkari alezredes korában közbenjárásra maradt benn.⁵¹)

1940. március 1-jével a budapesti I. hadtest légvédelmi parancsnoka, majd 1941. június 1-től a 2. légvédelmi tüzérdandár parancsnoka, miközben 1940. április 1-jével a vezérkari tisztek állománycsoportjából a csapattiszti állományba helyezték át.⁵²

1942. augusztus 1-jével nevezte ki az államfő az 1942. április 1-jével (március 30-i ranggal és 5. rang-

számmal)⁵³ vezérőrnaggyá előléptetett Szurmay Lajost a Honvédelmi Minisztérium VI. csoportjának főnökévé és egyben országos légoltalmi, illetve légvédelmi parancsnokká, akit 1938-ban világháborús érdemei elismeréseként a Vitézi Rend tagjainak sorába is felvettek.⁵⁴

Szurmay Lajost 1944. április 1-jével – ötvenhatodik életévének betöltése előtt – nyugállományba helyezték, de azonnal „időlegesen ténylegesítették” is, és 1944. július 1-jétől Országos Elhelyezési Kormánybiztossá nevezték ki. E beosztását 1944. október 23-ig töltötte be. Ekkor Országos Elhelyezési kormánybiztossá vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagyot⁵⁵ – 1944. november 1-jétől vezérezredes – nevezték ki, így Szurmay Lajos az ő helyetteseként szolgált.

Mint az Elhelyezési Kormánybiztos helyettese 1944. december 23-ig Budapesten dolgozott, majd 1945 januárjának közepéig Nagycenken. Feladata Komárom, Győr, Pozsony, Moson, Nyitra megyék kiürítésének megszervezése volt. Ezt követően 1945. február 1-jével a dunaszerdahelyi és somorjai járás „ellenőrző tábornoka” lett.

1945. március 29-én hagyta el Magyarországot, és a háború befejezésekor a bajorországi Schwertling községbe települt, ahol családja tartózkodott.

A „menekült helyzetéből” 1946. október 18-án érkezett vissza Magyarországra, ahol 1947. május 29-én előzetes letartóztatásba került.⁵⁶ A Budapesti Népbíróság 1947. december 11-én mint háborús bűnöst nyolc évi fegyházra, politikai jogai gyakorlásának tíz évre történő felfüggesztésére, nyugdíjjogosultságának elvesztésével járó állásvesztésre, valamint vagyonek Kobzásra ítélte a Nbr. 13. §. 3. pont 2. bekezdés, illetve a Nbr. 13. § 1. pont alapján.⁵⁷ A Népbíróságok Országos Tanácsa 1949. június 25-én az ítéletet helybenhagyta, az jogerőre emelkedett.⁵⁸ Büntetését Vácott töltötte, ahonnan 1954. július 30-án szabadult.⁵⁹ Kiszabadulását követően Komáromban, a Zichy utca 2. szám alatt élt családjával 1959. november 21-én bekövetkezett haláláig.⁶⁰

⁴⁸ HL HM 8. osztály. 1932. Elnöki 537. (Többneves).

⁴⁹ HL HM 8/e. osztály. 1943. 90526 (Egyneves).

⁵⁰ A Honvéd Vezérkar főnöke az adott időben vitéz Szombathelyi Ferenc (Győr, 1887. május 17–Pétervárad, 1946. november 4.) vezérezredes volt. Katonai pályafutásának rövid összegzését lásd: SZAKÁLY 2003. 331–332.

⁵¹ HL HM 8/e. osztály. 1943. 90526 (Egyneves).

⁵² Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) (a továbbiakban HK /Szü./) 1940. 11. szám (1940. április 1.) 62.

⁵³ HK /Szü./, 1942. 14. szám (1942. április 3.) 208.

⁵⁴ Szurmay Lajost 1938. május 22-én Székesfehérvárott avatta vitézzé vitéz nagybányai Horthy Miklós (Kenderes, 1868. június 18–Estoril /Portugália/, 1957. február 8.) a Vitézi Rend Főkapitánya. www.mkfh.hu/katonacsaladok.html (2011. január 15.) Vitézi okmány.

⁵⁵ Vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc (Kismarton, 1892. május 27–Arnstorf /Németországi Szövetségi Köztársaság/, 1980. április 14.), hivatásos katonatiszt. Legmagasabb rendfokozata vezérezre-

des. Az Országos Elhelyezési Kormánybiztosi tisztelet 1944. október 23. és 1945. január 8. között töltötte be. Személyére, katonai pályafutására vonatkozóan lásd: SZAKÁLY 2003. 94.

⁵⁶ Budapest Főváros Levéltára XXV. 1. a. 1947/3130.

⁵⁷ A Népbírósági rendelet 13. § 3. pontjának /2/ bekezdése szerint háborús bűntettet követ el: „...aki /a nyilas/ hatalom megszerzése után kapott kinevezés útján a nyilas közigazgatásban, vagy a honvédelem keretében önként a 11. § /4/ bekezdés b/ pontjában fel nem sorolt egyéb fontos állást vállalt;” — míg a Népbírósági rendelet 13. § /1/ bekezdése szerint az – „...aki nyomtatványban /bár milyen módon sokszorosított iratban/ gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására igazgott”. A Budapesti Népbíróság ítéletét lásd: Budapest Főváros Levéltára XXV. 1. a. 1946/3130. Nb. XVII. 3130/1947/5.

⁵⁸ Uo. NOT III. 825/1948/20.

⁵⁹ Kérdőív IV. 4.

⁶⁰ Kérdőív IV. 5.

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1994. november 21-én – halálának 35 évfordulóján (sic!) – tartott nyilvános ülésén a Budapesti Népbíróság Nb. XVII.3130/1947/5. számú ítéletét és a Népbíróságok Országos Tanácsa NOT. III.825/1948/20. számú végzését hatályon kívül helyezte, és az Eötvös Collegium egykori növendékét, a valamikori görög–latin szakos középiskolai tanárt, a magyar királyi honvédség volt vezérőrnagyát az ellene háborús bűntett miatt emelt

vád alól felmentette.⁶¹ A honvédelmi miniszter 1995. március 16-i javaslata alapján vezérőrnagyi rendfokozatát helyreállították. A Magyar Köztársaság elnöke Szurmay Lajost posztumusz altábornaggyá nevezte ki.⁶² Rehabilitálást özvegye⁶³ – aki a jogorvoslatot elindította – már nem érthette meg, de Judit lánya⁶⁴ és László fia⁶⁵ igen.

A család elorzott tisztessége és egy volt Eötvös Collegiumi diák becsülete helyreállt!

⁶¹ A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának 1994. november 21-én kelt ítélete. Az ítélet hiteles másolata a birtokomban.

⁶² HL Akvi. 2249.

⁶³ Szurmay Lajos ítélete ellen özvegye – Allender Kornélia (Lelesz, 1901. április 22– ?) – nyújtott be jogi képviselője, dr. Jármay Ildikó útján felülvizsgálati indítványt.

⁶⁴ Szurmay Judit (Budapest, 1929. március 6.) gyári munkás, majd könyvelő, 1984-től nyugdíjas.

⁶⁵ Dr. Szurmay László (Budapest, 1930. október 7.), gyári munkás, 1956-ban emigrált, a Németországi Szövetségi Köztársaságban orvosi diplomát szerzett és ott praktizált.

Ló és női arc (1961)

BALÁZS K. ATTILA

Érkezések

*mellébe zuhan a majdani sírások szörnyű tömbje, szemében kilobban
a hátrahagyott isten. elroncsolt tűzmadarak rémülete
mögött alszik, ahol szuroksötét anyákból altatódal
t á v o l o d i k, akár egy gleccser.*

*teste csontosodó csellóhang, hogy lássuk majd ha felbukkan,
akár a tenger kék kocsonyájában ringó medúzák,
vagy egy lebegő szitakötő a nyár szimmetria-tengelyében.
egy sötét test átfolyik szemek tágra nyílt pupilláin, s még alakatlan,
mint a gyermeksírás. ti fehér kendőkkel indultok feléje
a virághullásszerű, örök havazásban.*

*megtalál, ami érdemes. akár a téboly belső ritmusa,
a rémület, amint a kőrózsák árnyékába lépsz, s a holdfény
megakad árnyékkal várandós anyák hajában.
hiszen én is, meg te is merülsz csak.
szívünk zsákja felkészül a végtelenre.*

*egy többbezerszeresen lassított felvételen egyszer csak valamiből
valami kirobban, s ez az új – tegyük fel – test, elemelkedik, akár egy nap-
kitörés, szétterül és fogy a csillagszemcsés horizonton,
s míg többbezerszeres gyorsításban távolodsz, láthatod a vibráló napkorongot,
s aztán csak magad, csak magad, amint zajtalan elválsz, igen,
szennyes habként körülzárnak a felhők.*

Távozások

*most már tökéletes és álmatlan, nyitott mellkassal a puhán
csukódó ajtók árnyékában undorral figyeli saját nedveit,
hiszen közel a mindent-tudás iszonyata, s a tér,
ahol a hirtelen melegben a sámán is feladja testét – ezt a valamikor
álmok szövetén lassan átütő monstrumot.*

*most felismerhetetlenül más, mint üvegcsillagok koccanása
a mélykék egekben, mert először csak félve érkezik,
de aztán, ahogy a pulzáló fűben ülsz egyedül, dőltében
fény-aurádat is beszakíthatja, akár a könnyek.*

*már süllyed lassan, mint otthagyt cselló fájában a hangok ballasztja,
és szavak keletkeznek aztán, elrejteni tébolyod,
önkívületed ólom-vázát, mert papírdárdákkal lassan
hűlő helyét már hiába véded: amiben lehet, elmerül. mint az az
örökkévalóság óta feléd hulló jégmadár csukhatatlan szemeid mögött.*

*tökéletes, akár sóhajtásokon az álmok összefüggő intarziája,
a lobogásban a behatárolhatatlan: valami idegen immanens lüktetése,
ahogy az üvegszerű szervek meteorjain lassan áttetszik az árnyék
amíg a test visszafele indul a dérvérte mezőkön.*

KOVÁCS ISTVÁN Államférfi vagy dezertőr

Edward Rydz-Śmigły születésének
125. évfordulójára

Az idei lengyel eseménynaptár 2011. március 11-ét Edward Rydz-Śmigły marsall születésének 125. évfordulójaként jelöli. Okot erre az adhatott, hogy az 1930-as évek második felében Lengyelország legnagyobb tekintélynek örvendő katonai vezetője volt. Tanulságosan tragikus jelképpé azonban azáltal vált, hogy 1939 őszén három hét alatt a lengyel nemzet legmegvetettebb tagja lett. Az éveken át ünnepezt hős, csatákban, hadjáratokban győztes katona, a köztársasági elnöki poszt várományosa – aki verseket írt és a hadgyakorlatokra is magával vitte festőállványát és palettáját – alkalmatlan hadvezérként, mi több, dezertőrként írta be nevét a lengyeliség kollektív emlékezetébe. Nem azért, mert elveszítette a Németország által 1939. szeptember 1-jén Lengyelország ellen indított háborút..., hanem azért, ahogyan elveszítette. „Azt a háborút senki se nyerhette volna meg, se Nagy Sándor, se Caesar, se Napóleon” – jegyzi meg védelmében a kiváló lengyel történész, Zbigniew Wójcik. A lengyel hadsereg „első katonája” azzal követte el az első nagy hibát, hogy belésúlykolta honfitársaiba: az ország – politikai, katonai vezetőivel és hadseregével együtt – minden tekintetben felkészült a küszöbön álló háború megvívására. De az adott történelmi helyzetben tehetett-e volna mást?

A fővezér mint jelkép

Stanisław Jankowski építészmérnök, akit majd 1941-ben Angliában képeznek ki ejtőernyős hírszerzőnek és diverzánsnak, s „Agaton” fedőnéven lesz tagja a föld alatti lengyel állam Honi Hadseregének, így emlékszik vissza 1939 augusztusának varsói hangulatára: „Az utolsó pillanatig nem hiszünk a háború kitérésében. Tudjuk, hogy nem engedünk. És úgy tetszik, hogy ez a rendíthetetlen eltökéltség elégséges záloga lehet a békének. Tudjuk, és Hitler ugyanolyan jól tudja – ámítjuk magunkat. Ijesztgethet, zsarolhat, de nem támad meg bennünket. Felkészültünk a háborúra, mert ez volt a feltétele annak, hogy elkerüljük. A Köztársaság dogmaszerűen katonai titokként kezelt védelmi képessége is táplálja tudatlanságunkat és naiv hitünket. A bombázórajokkal zsúfolt égboltot ábrázoló plakátokon Rydz-Śmigły látható, s alatta a tőle származó aforizma: »az erőszakra az erőszakot elhárító erő a válasz«.

Edward Rydz-Śmigły

A plakát csak fotómontázs; de a lengyel katona hősiessége valóság. Emellett a háború-nyertes nyugati szövetségeseinkre is számíthatunk.”

A propagandisztikus falragaszok nem Ignacy Mościcki köztársasági elnököt ábrázolták, hanem az ország formálisan másodiknak számító vezetőjét, a marsallal egyenruhában bizakodón jövőbe tekintő Rydz-Śmiglyt, aki – beszédes jelképként – mindenki mást elta- kart. Plakátját nem a Varsóba bevonuló német katonák távolították el, hanem – „rögtönítéletként” – maguk a fővárosiak. Zbigniew Wójcik, aki kisgyerekként ismerte Rydz-Śmigly tábornokot, a lengyel hadsereg inspektorát, mivel családja – kormányőr apja révén – vele egy házban lakott, jegyzi meg, hogy a történelmi értékelésnek nemcsak mindig kritikusnak, szigorúnak, hanem igazságosnak is kell lennie... Igazságosnak Rydz-Śmiglyről ítélkezve is, aki ugyan szeptember 17-én éjfél után valóban elhagyta Lengyelországot, de azzal a céllal, hogy a szövetséges Franciaországból irányítsa a további küzdelmet.

Nemcsak Zbigniew Wójcik lép fel a marsall védelmében. Rehabilitálásának, azaz igazságos megítélésének igénye már 1981-ben, a Szolidaritás idején is felmerült. Ennek kapcsán megfogalmazható a kérdés; az 1939-es szeptemberi drámáért Rydz-Śmigly lett volna a legfőbb felelős? Ő jelképezte volna egy személyben a vezérkar, a kormány és a köztársasági elnök tehetetlenségét? Vagy bűnbak csupán? Vajon nem a nagy ellenfél, az 1939. szeptember 30-án Párizsban emigráns kormányt alakító Władysław Sikorski tábornok és hívei

formáltak és vették a kollektív történelmi emlékezetbe a róla ma is élő képet: az államférfiként rossz döntéseket hozó, botcsinálta politikusét, a fővezéreként felsült katonáét és a nemzetét cserbenhagyó „szökevényét”?

Akiket internálnak és akik kormányt alakíthatnak

Való igaz, a végzetes szeptemberben mind a cselekedetei, mind a mulasztásai ellene szólnak. A Rydz-Śmigły-vezette hadműveleti iroda a német–lengyel háború harmadik-negyedik napján elveszítette ellenőrző- és irányító-képességét az egymástól mind elszigeteltebben harcoló lengyel hadtestek fölött, miközben egy német páncélos oszlop feltartóztathatatlanul nyomult délnyugat felől Varsó felé. A megjelenése által kiváltott pánik hatására a lengyel kormányzervek már szeptember 7-én elhagyták Varsót, a fővezér törzse pedig másnap áttette székhelyét előbb a breszti erődbe, pár nappal később Włodzimierzbe, a hónap közepén a II. Köztársaság délkeleti szegletében fekvő Kolomeában, majd onnan a szövetséges Románia határán fekvő Kutyba.

Tizennyolc órával azt követően, hogy a Vörös Hadsereg szeptember 17-én hajnalban egymillió katonájával átlépve az 1400 kilométeres keleti határt támadást intézett Lengyelország ellen, a lengyel vezérkar, a kormány és a köztársasági elnök – hivatalnokok, katonák és civilek tömegeitől kísérve – Romániába menekült. A határt éjjel után egy és két óra között lépték át. Az állam és a hadsereg vezetőit, akik meg voltak győződve arról, hogy akadálytalanul átjuthatnak Franciaországba, azonnal internálták. Voltak azonban, akik – francia közbenjárásra – továbbutazhattak Párizsba. Többek között a legfelsőbb francia kormánykörök támogatását élvező és tíz éve a hatalmon lévő „piłsudskisták” ellenzékének számító Władysław Sikorski tábornok. Szeptember 30-án az ő vezetésével alakult meg az emigráns lengyel kormány Párizsban. Ahhoz, hogy ez jogszerűen történjék, előbb le kellett mondatni Ignacy Mościcki köztársasági elnököt, aki miután a franciák által is sürgetett kérésnek eleget tett, Romániából Svájcba távozhatott. A Lengyelek Világszövetségének addigi elnökéből köztársasági elnöké avanszált Władysław Raczkiewicz pár órával Sikorski kinevezése előtt tette le a köztársasági elnöki esküt. A románok által szigorú házi őrizetben tartott Rydz-Śmigłyt október 23-án kelt levelében szólította fel, hogy köszönjön le a fővezéri posztról. A marsall négy nappal később aláírta a lemondó nyilatkozatot. Ezt követően átmenetileg a fővezér is Sikorski lett, aki a miniszterelnöki poszt mellett a hadügyminiszteri és az igazságügyminiszteri tárcát is megkapta.

Sikorski legfontosabb feladatának egy új lengyel hadsereg francia földön történő felállítását tartotta, s azt, hogy a „piłsudskista kurzusban” szerepet vállalt politikusokat, fő tisztségviselőket, katonai vezetőket – a törzstisztekig bezáróan – a honi konspiratív közéletből és az emigráció politikai tevékenységéből kizárja s lehetőség szerint felelősségre vonja. Ez, különösen az esküjükre hivatkozó katonák esetében, nehéz feladatnak bizonyult, s hosszú távon károsan osztotta meg az emigrációt.

A konspiráció lengyel hagyományai Rydz-Śmigły életrajzában

Rydz-Śmigły mintha a legnehezebb körülmények között magára talált volna... Internálása kezdetén azzal bízta meg Edward Galinat vezérkari őrnagyot, hogy juttassa el a még harcoló Varsóba a föld alatti katonai ellenállási szervezet létrehozására szóló parancsát. Galinat őrnagy szeptember 26-án Stanisław Riess berepülő pilótával együtt, akinek sikerült a „lefoglalt” lengyel repülőket őrző románok bizalmába férkőznie, egy fortélyosan „visszaszerzett” bombázóval – a román örök puskalövéseitől kísérve – levegőbe emelkedik, s pár óra múlva a német légvédelmi ágyúk tüzeiben leszáll Varsó legnagyobb közterén, a Mokotówi mezőn. Az általa hozott parancs arra szólította fel a Varsó védelmét irányító lengyel tábornokokat, hogy Lengyelország Győzelmének Szolgálatára néven hozzanak létre egy fegyveres ellenállási mozgalmat. Amikor két nappal később Varsó kapitulált, s 29-én délután a fővárosba bevonultak a német csapatok, már formálódóban volt a lengyel föld alatti hadsereg. És ennek létrehozásában így némi elismerés Rydz-Śmigłynek is kijár.

A lengyel politikusok és katonai vezetők a XIX. század végétől jártasak voltak a föld alatti közigazgatási és katonai struktúra kialakításában, az illegális oktatási hálózat s a kulturális élet megszervezésében. A lengyel állam 1918-as létrejöttében meghatározó szerepe volt a mind a polgárokat, mind a katonákat átható konspirációs tevékenységnek.

A galíciai Brezánban született és árvaként nevelkedett Edward Rydz, aki rajztehetségének és pártfogóinak köszönhetően a krakkói Képzőművészeti Akadémián tanulhatott, már húszévesen bekapcsolódott a konspirációba. Ez az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Galiciában nem járt veszéllyel, mert az osztrák kormány, különösen a hadsereg főparancsnoksága támogatta a majdani háborúban az oroszok ellen bevethető félkatonai jellegű lengyel lövészegyletek megalakítását. Józef Piłsudski is emiatt teszi át 1908-ban tevékenységének színterét az oroszországi len-

gyel területekről Galíciába. Vele együtt olyan kiváló fiatal emberek vesznek részt a későbbi (I. világháborúban komoly szerephez jutó) lengyel légió törzsalakulatainak szervezésében, mint Władysław Sikorski és Kazimierz Sosnkowski, akik a lengbergi műegyetemen szereznek mérnöki oklevelet, valamint a Śmigły fedőnevet felvevő Rydz, a költő, festőművész, tartalékos tiszt. Mindhárman kitüntetik magukat az I. világháború harcterein.

Rydz-Śmigły is az első vonalban harcol, s érdemeinek elismeréseként 1916 májusában már ezredes. Amikor Józef Piłsudski a központi hatalmak vereségét érezve, a szakítás ürügyeként 1917 nyarán megtagadja, hogy a lengyel haderő a német császárra esküdjön fel, s ezért internálják, Rydz-Śmigłyt bízza meg a Lengyel Katonai Szervezet (POW) főparancsnokságával. Ez a konspirációs szervezet az orosz, német és osztrák–magyar csapatokat azzal a céllal hálózta be, hogy a soraikban küzdő lengyeleket számon tartsa és olyan virtuális hadsereggé szervezze, amely – a nemzetközi helyzet kedvező alakulása esetén – az Európa tékéjére visszakérülő Lengyelország valóságos hadserege lehet.

Rydz-Śmigły eleget tesz ennek a gyors helyzetfelismerő készséget, kiváló szervezőképességet, személyes bátorságot igénylő veszélyes megbízatásnak. Az 1918 végén képlékeny határok között megalakuló Lengyelország 1919-es és 1920-as háborúiban ezredet, hadosztályt, hadműveleti csoportot egyaránt vezet. Miután 1920 áprilisában tábornokká nevezik ki, ő lesz a Szemen Petlura ukrán atamán szövetségében Kijev elfoglalására induló 3. lengyel hadsereg parancsnoka, az ukrainai hadjárat kudarca után pedig a Tuhaceszkij-vezette Vörös Hadsereg feltartóztatására, majd visszaverésére a Varsó által kettéosztott visztulai–wieprzi front középső szakaszának parancsnoka. E poszton a 16. szovjet hadsereg szétverésével érdemelte ki a legmagasabb lengyel katonai kitüntetést, a Virtuti Militarit.

Piłsudski intelme és öröksége

Józef Piłsudski 1926. májusi katonai hatalomátvételekor Rydz-Śmigły a vilnai katonai körzet parancsnokaként, ha nem is lelkesen, de jelentős erővel támogatja egykori felettesét – ellentétben a lengbergi katonai körzet e tekintetben tétlen parancsnokával, Władysław Sikorski tábornokkal s a csapdahelyzetből öngyilkossági kísérlettel kiszabadulni próbáló poznani körzetparancsnokkal, Kazimierz Sosnkowski tábornokkal. Minden bizonnyal ennek köszönheti, hogy az 1935-ben elhunyt Józef Piłsudski marsall szoban rátestálja a posztját, noha mind Sosnkowskit, mind Sikorskit tehetségesebbnek tartja.

Piłsudski az 1920-as évek második felében sajátosan autokratikus rendszert hozott létre, amelyben a parlamentarizmus szükséges díszlet volt csupán. A szejm legfőbb feladata a költségvetés megszavazása – vallotta. – Padsoraiból eltávolítandók az „agresszív” ellenzékiek. A válságokkal bombázott országot felkészült kormánynak és tekintélyes vezetőnek kell irányítania okos egyetemi professzorokra és jó katonákra támaszkodva. Így lett 1926 májusa után háromszor is miniszterelnök Kazimierz Bartel, a lengbergi egyetem matematika- és ábrázoló geometria professzora, s köztársasági elnök Ignacy Mościcki, a nemzetközi híru kémikus, a lengyel vegyipar egyik megeremtője.

Piłsudski bizonytalanul látta a weimari Németország és a diktatórikus eszközökkel irányított Szovjetunió közé ékelődött, 1918-ban újjászületett Lengyelország jövőjét. Hitler hatalomra jutása senkit nem tölthetett el nagyobb aggodalommal, mint őt. Ezért javasolta a francia politika legbefolyásosabb vezetőinek, hogy azonnal indítsanak Németország ellen közösen preventív háborút. Tisztában volt azzal, hogy az egy évvel később Hitlerrel megkötött megnemtámadási szerződéssel – (1932-ben ugyanilyen szerződést hozott tető alá a Szovjetunióval is) – csak elnapolni képes a Lengyelországot fenyegető veszélyt.

Az általa külügyminiszterre emelt Józef Beck ezredes elé azt a külpolitikai irányelvet tűzte, hogy Lengyelország mind Hitler Németországtól, mind Sztálin Szovjetuniójától tartson egyenlő távolságot. A lengyel kormány ennek jegyében utasítja el 1938-ban Franciaországnak azt a – (Moszkva által sugallt) – kérését, hogy Csehszlovákia megsegítésére engedje át Lengyelországon a Vörös Hadsereget. A lengyel döntéshozók meggyőződése szerint a beleegyezés automatikusan a keleti területekről való lemondást jelentette volna. Amikor 1938 őszén Józef Lipski berlini lengyel nagykövetnél Hitler áll elő azzal az egyébként Ribbentrop és Göring pár héttel későbbi varsói útja során is megismételt javaslattal, hogy közösen indítsanak háborút a Szovjetunió ellen, a lengyel kormány azt természetesen ugyancsak elutasítja: tisztában van azzal, hogy egy ilyen erkölcsileg, politikailag is vállalhatatlan akcióval Lengyelország elveszíti azokat a nyugati területeit, amelyek 1918-ig a Német Császársághoz tartoztak.

Rydz-Śmigły – a politikus

A hadsereg főparancsnoka a törvény szerint Mościcki köztársasági elnök volt. Őt a Piłsudski halála után a lengyel hadsereg főfelügyelőjévé kinevezett Edward Rydz-Śmigły követi a katonai hierarchiában. Ő azonban nem éri be a „másodhegedűsi” szereppel. Hogy Mościcki kielégítse becsvágyát, az ország védelmi

képességének fejlesztésére 1936 májusában létrehozta a Köztársasági Védelmi Bizottságot, s titkárságának élére Rydz-Śmigły állítja. Ettől kezdve semmi lényeges nem történhet a „titkár” beleegyezése nélkül. Nem véletlen, hogy az elkövetkező időkben kivétel nélkül csak tábornokok váltják egymást a miniszterelnöki bársonyszékben. Rydz-Śmigły tábora hónapról hónapra növekszik, s ez aggodalommal tölti el Mościckit. Sajátos módon akarja megakadályozni az esetleges katonai hatalomátvételt. 1936 novemberében fővezérré és Lengyelország marsalljává nevezi ki Rydz-Śmigły, tudtára adva, hogy mandátumának 1940-ben esedékes lejárta után ő lesz a köztársasági elnök.

A fővezér-marsall belpolitikailag több irányban tájékozódott, de az ellenzékiekkel – többek között az 1928-ban rendelkezési állományba helyezett Władysław Sikorski tábornokkal és az 1930-as évek elején meghurcolt „bal-közép” szemj-képviselőkkel – nem állt szóba. A nagy nemzeti összefogás jegyében kísérletet tett ugyan a baloldali Lengyel Néppárt megnyerésére, de amikor annak 1936-os pütkösi rendezvényén egy csoport az emigrációba kényszerített néppárti vezetőt, Wincenty Witost éltette, megsértődött, és faképnél hagyta a tiszteletére összegyűlt százötvenezer fős tömeget. Tartósabb kapcsolatot alakított ki a Mussolini eszméitől áthatott, fasizálódó Nemzeti Radikális Mozgalommal és annak ifjúsági szervezetével, amely antiszemizmussal és szélsőséges nacionalizmussal tovább növelte a szociális gondokkal, gazdasági bajokkal, nemzetiségi problémákkal táplált belpolitikai feszültséget Lengyelországban. Az így kialakult helyzet hamis illúziókkal történő ellensúlyozása – mármint-hogy Lengyelország a világ nyolcadik hatalma, s joga lenne gyarmatokra – hosszú távon visszatetszést keltett.

Rydz-Śmigły – a katona

Amikor Rydz-Śmigły katonaként gondolkodott, döntései alapjában véve reálisak voltak. Mert tudta, hogy a lengyel haderő – mondhatták bár az ellenkezőjét a nyilvánosságnak – egy korszerű háború sikeres megvívásához gyenge. Egyetértett Tadeusz Kutrzeba tábornokkal, az egyik legkiválóbb lengyel stratégának az esetleges német–lengyel háborúra vonatkozó elemzéseivel. Ezek szerint Lengyelország belátható időn belül nem lesz képes támadó háborút vívni erős szövetséges nélkül. Védelmi képessége is csak abban az esetben lehet megfelelő, ha hatékony tankelhárító fegyverzettel és ütőképes légvédelemmel rendelkezik, továbbá jelentős területek feladására kész.

De képes lehetett-e az alig húsz éve fennálló, gazdaságilag eltérő fejlettségű, egykor más-más államokhoz tartozó területekből összeillesztett, lakosságát tekintve többszörösen megosztott Lengyelország önerőből hatásosan fegyverkezni, hadseregét modernizálni? Rydz-Śmigły szinte késhegyig menő harcot folytatott Eugeniusz Kwiatkowski pénzügyminiszterrel, aki az 1920-as években a Gdynia nevű kis halászfalu helyén modern kikötővárost épített fel, hogy a hadsereg minél nagyobb arányban részesedjék a költségvetésből. A kiváló gazdasági szakemberként ismert Kwiatkowski azt vallotta, hogy a hadsereg korszerűsítését, fejlesztését csak modern ipar alapozhatja meg. Többek között ebből a célból döntött egy Központi Ipari Körzet kialakításáról a szegénynek számító Kielcei vajdaságban. Ez a vállalkozás hatalmas tömegeket juttatott munkához, s csökkentette a társadalmi robbanás veszélyét is. Kwiatkowski tiszttában volt az ország gazdasági teljesítőképességével, nem kivételezhetett a hadsereggel sem, amelynek a szemj által megszavazott költségeit is rendre megnyirbálta. Úgy vélte, az erőfeszítés gyümölcseit évek múlva mindazonáltal a hadsereg is élvezni fogja.

Az idő azonban sürgetett. Németország 1935-ben és 1936-ban összesen 31 milliárd márkát (65 milliárd zloty) költött fegyverkezésre, Lengyelország negyvenszer kevesebbet. A különbséget nem lehetett kiegyenlíteni közadakozásból vásárolt géppuskákkal. A lengyel mérnökök tervezőasztalain világszínvonalú repülőgépek, páncéltörő ágyúk, géppisztolyok, pisztolyok születtek, de sorozatgyártásukhoz hiányzott a tőke. A megszülető modern lengyel hadiipar páncéltörő ágyúinak első tizenöt darabját azért szállították le Angliának, hogy az így kapott pénzen a lengyel hadseregnek is jusson belőle egy ingyenes darab.

Bizonytalan szövetségesek

A Kutrzeba tábornok által kívánatosnak tartott erős szövetségest Franciaország jelentette, amelyben a lengyel politikai elit vakon bízott. Pedig el lehetett volna azon gondolkodni, hogy ugyan Rydz-Śmigły 1936-os franciaországi látogatása során vendéglátói a lengyel hadsereg modernizálására – évi egymilliárdos bontásban – négy-milliárd frank kölcsön folyósítására vállaltak kötelezettséget, de a háború kitöréséig egyetlen frankot sem utaltak át. Az is aggodalommal tölthette el a lengyel katonai vezetőket, hogy 1939 májusában a francia vezérkarral ugyan megállapodtak a segítségnyújtás részleteiben, de az ezt rögzítő dokumentumot sohasem írta alá a francia vezérkari főnök, Maurice Gamelin tábornok. Maga

Rydz-Śmigły mintha tudta volna, mi várható a franciáktól: 1938 őszén August Hlonddal, Lengyelország primásával a háború eshetőségéről bizalmasan beszélgetve azt mondta, hogy a technikailag felkészületlen Franciaország vereséget szenved Németországgal szemben. A vereséget így Lengyelország se kerülheti el...

A másik ország, amelyre Lengyelország elvileg számíthatott, az Egyesült Királyság volt. Csehországnak a III. Birodalomba történt bekebelezését követően március 31-én maga a „békebarát” miniszterelnök, Navile Chamberlein jelentette be: „Ha Lengyelország függetlenségét közvetlen fenyegetés éri, s a lengyel kormány érdekei úgy kívánják, hogy fegyveresen ellenálljon, Ókirályi felségének kormánya minden lehetséges eszközzel azonnal Lengyelország segítségére sietne...” Április 6-án Józef Beck londoni látogatásakor közleményt adtak ki, amelyben kilátásba helyezték a brit–lengyel katonai szövetség megkötését, amit Hitler azonnal kihasznált a német–lengyel megnemtamadási szerződés felmondására. A viszontválasz lengyel részről Beck külügyminiszter május 5-én elhangzott parlamenti beszéde volt, amelyben leszögezte: „Mi Lengyelországban nem ismerjük a mindenáron való béke fogalmát. Az emberek, a nemzetek és az államok életében csak egyetlen felbecsülhetetlen értékű dolog van. És ez a becsület!”

Józef Beck egyszeriben a legnépszerűbb ember lett Lengyelországban, de ez mit sem változtatott azon a tényen, hogy Anglia teljesen felkészületlen volt a háborúra. Hadiflottáját ugyan a legerősebbnek mondhatta a világon, de a kontinensen alig rendelkezett szárazföldi csapatokkal, s légierijének fejlesztése is éppenhogy elkezdődött. Mikor Londonban elrendelték az általános hadkötelezettség bevezetését, Hitler már a Lengyelország elleni hadművelet kidolgozására szólította fel tábornokait, s a tannenbergi csata huszonötödik évfordulójának megünneplése ürügyén jelentős katonai erőt helyezett át Kelet-Poroszországba.

Egyes történések kételyei

Ilyen bizonytalan szövetségeseikkel a háta mögött nem lett volna-e bölcsőbb, ha a lengyel politikusok nem utasítják el 1939 januárjában Ribbentrop arra vonatkozó javaslatát, hogy a lengyel fél egyezzen bele „Danzig Szabad Város” Németországhoz való csatolásába (mert az egyébként se volt része Lengyelországnak), illetve a tengerhez vezető „korridor fölötti” exterritoriális autópálya és vasútvonal megépítésébe? – teszik fel kérdést a lengyel történések közül többen is – Jerzy Łojekkel az élen. (A „területen kívüli” út- és vasútvonal megépí-

tését az 1920-as évek második felében, a lengyel–német viszony rendkívüli elmérgesedése idején maguk a lengyelek vetették fel.) Időt kellett volna nyerni – akárcsak néhány hetet is... Hitler októberben már nem robbantotta volna ki a háborút, mert az őszi ködben nem bombázhatott volna a Luftwaffe, s a sártengerben elakadtak volna a Wehrmacht páncélosai. Húzni kellett volna az időt. Legalább tavaszig... Bármilyen áron is...

Ribbentrop javaslatának – amelybe beletartozott a megnemtamadási szerződés huszonöt évvel történő meghosszabbítása – kategorikus lengyel elutasítására válaszul fordult Hitler arccal Moszkva felé. A két totalitárius hatalom egymás iránti hangneme márciusban változik meg érzékelhetően, válik mindinkább baráti-vá... A végeredmény: az augusztus 23-ról 24-re virradó éjszaka megkötött megnemtamadási szerződés és a Lengyelország felosztását dokumentáló titkos záradék. Hitler a Sztálinnal történt megegyezés nélkül nem robbantotta volna ki a háborút. A megegyezés ára a lengyel állam közös felszámolása volt.

A brit–lengyel katonai szövetség megkötése augusztus 25-én, és ami utána történik...

A titkos záradékról Anglia és az Egyesült Államok – a moszkvai német követség egyik munkatársa révén – nyomban tudomást szerzett. Az Egyesült Királyság a hónapok óta elnapolt katonai szövetségkötést augusztus 25-én Londonban azonnal tető alá hozta. A lengyel diplomácia ekkor is elkövet egy végzetesnek bizonyuló hibát. Nem ragaszkodik ahhoz, hogy – akár nem néven nevezve – a hadüzenet ne csak Németországra vonatkozzék, hanem minden más olyan országra, amely megtámadja Lengyelországot (vagy Angliát). A lengyel tárgyaló fél legfőbb gondja, hogy Mussolini Olaszországa – amellyel a varsói kormány jó kapcsolatot tart fenn – ne szerepeljen a dokumentumban. S hogy ezt elérik, sikernek könyvelik el. (Anglia pedig kimondatlanul azzal elégedett, hogy a Szovjetunió nem kerül be a szövegbe, vagyis a szövetség Angliát csak Németországgal szemben kötelezi el Lengyelország mellett.)

Hitler eredetileg augusztus 26-ra tervezte a Lengyelország elleni támadás megindítását. A londoni szövetségkötés hírére a háború kezdetét szeptember 1-jére halasztotta, s a lengyelek számára eleve elfogadhatatlan feltételeket szabott: nem csupán „Danzig Szabad Város” beolvasztását, hanem jelentős határvidéki lengyel területek elcsatolását is követelte közvetlenül vagy népszavazással. Hitler csak az angolokat és a franciákat tájékoztatta a Lengyelországnak támasztott követelésekről,

amelyeket nem gondolt komolyan. Ettől függetlenül a brit és a francia diplomácia tárgyalókésznek mutatkozott. A varsói francia és angol nagykövet augusztus 29-én visszavonhatja Rydz-Śmiglyvel az általános mozgósítást 13 órakor elrendelő parancsot, amelyet azért adott ki, mert hírszerzői arról tájékoztatták, hogy Szlovákia területén is német egységek vonulnak a lengyel határ felé. „Az általános mozgósítás elrendelése eleve negatív hatást okozhat Hitler magatartására. Alááshatja a béke megmentésére tett próbálkozásainkat” – érvelt szemrehányással a francia és az angol nagykövet.

Másnap az utolsó békekísérlettel felsült berlini angol nagykövet, Navile Henderson dolgavégezetlenül távozik Hitlertől. A lengyel fővezér több mint huszonnégy óra múltán ismét elrendeli az általános mozgósítást. Sok száz lengyel tartalékos fizetett az életével azért, mert az augusztus végére kijelölt gyülekezési pontokra tartó vonatokat szeptember első napjaiban már tervszerűen bombázta a Luftwaffe.

A támadó háború helyett „ülőháború”

Kutrzeba arra vonatkozó javaslata, hogy háború esetén a Visztula vonaláig adják fel Lengyelország nyugati és középső területeit, még csak megfontolás tárgyát sem képezte. A lengyel vezérkar eltökélt volt, hogy megvédi a Kelet-Poroszországgal együtt 2500 kilométeres lengyel–német határt. Lengyelország sikeres védelmére csak akkor lett volna esély, ha a 110 hadosztállal rendelkező nyugati szövetségesek a szeptember közepére ígért offenzívát megindítják a gyenge német erőkkal, mindössze 26 hadosztállal védett határ mentén húzóódó német Siegfried vonal ellen. Hitler tudta, hogy a franciák nem rendelkeznek támadási tervvel. A Maginot-vonal bevehetetlenségében bízva csak védelmi háborúra rendezkedtek be. És egy új Napóleon, aki mindezek ellenére a támadás mellett dönt, nemesak a Visztula, hanem a Rajna mentén sem bukkant fel.

Józef Beck még szeptember 7-én azt javasolta a lengyel fővezérnek, hogy székhelyüket Lembergbe tegyék át a fenyegetett Varsóból, s kihasználva a város korszerű híradóhálózatát, infrastrukturális adottságait és hatalmas tartalékait, ott alakítsák ki az ellenállás központját. Ezt javasolja Kazimierz Sosnkowski tábornok és ezt tartja elfogadhatónak Władysław Sikorski is, aki hiába kilincsel beosztásért Rydz-Śmigly marsallnál. A déli lengyel front parancsnoka, Sosnkowski tábornok meg van győződve arról, hogy a még harcoló lengyel hadseregrészek Délkelet-Lengyelországban történő összevonásával hetekig – a tél beálltával – hónapokig elhúzva a háborút,

kikényszeríthetik a nyugati fronton tétlen angol és francia hadosztályok támadását. Ennek feltétele a barátián semleges Magyarország és a szövetséges Románia közelsége mellett a Szovjetunió semlegessége.

A tervet Rydz-Śmigly marsall már Bresztben utasítja el... Az itt töltött napoknak azok voltak a legreménytelibb pillanatai, amikor a francia katonai misszió főnöke, Faury tábornok átadta Rydz-Śmiglynek az általa jól ismert francia vezérkari főnök arról szóló táviratát, hogy szeptember 17-én az egész nyugati fronton megindul a szövetségesek támadása. Néhány órával később a lengyel fővezér újabb táviratot kap, amelynek a párizsi lengyel katonai misszió főnöke, Stanisław Burchardt-Bukacki tábornok a feladója. „Megkaptam Gamelin tábornok marsall úrnak küldött táviratát. Kérem, e távirat egyetlen szavának se higgyenek, mivel a bejelentett nagy francia–angol offenzíva előkészületeire semmiféle jel nem utal” – írta kertelés nélkül, nyersen. Nem tudni az ezáltal kiváltott sok tompításból javasolja-e a francia nagykövet, Leon Noël Józef Becknek, hogy a lengyel kormány tegye át a székhelyét Franciaországba.

A hátbatámadás napján

A lengyel vezérkar szeptember 15-én költözik át Kolomeába. Mintha Rydz-Śmigly az eseményektől hátrahátrétna magát sodortatni... Mintha minél távolabb akarna kerülni a Dél-Lengyelországban is gyorsan közeledő német csapatoktól. Nem tudja, hogy a németeket leghatásosabban Lemberg előtt egy, a lengyelek által nem ismert dokumentum feltartóztatja: a Molotov-Ribbentrop-paktum. Sztálin szeptember közepén arra kérte Hitlert, hogy ezt követően a Luftwaffe repülőgépei se sértsék meg a Szovjetunióhoz tartozó lengyel területek légterét. *Ezt követően.* Vagyis a Vörös Hadsereg támadása után...

A lengyel kormány szeptember 16-án már a besszarábiai átkelőhely szomszédságában fekvő Kutyban van. Itt éri Rydz-Śmiglyt szeptember 17-én kora reggel a letaglózó hír, hogy a Vörös Hadsereg átlépte a Lengyel Köztársaság keleti határát, s egyes határvédő alakulatok harcban állnak a betolakodókkal. Hogy az aznap hozott intézkedéseket is pánikszzerű kapkodás jellemzi, azt talán már meg is lehetne érteni... Ha nem egy nemzet sorsáról volna szó...

Szeptember 17-én egy távlatos politikában gondolkodó államvezetés számára nem az lett volna a legfontosabb feladat, hogy az országot elhagyja, hanem hogy nyilvánvalóvá tegye a világ számára: a sztálini Szovjetunió ugyanolyan agressziót követett el Lengyelország ellen, mint Hitler III. Birodalma – szögezi le a Rydz-Śmiglyvel és Beckkel szemben rendkívül kritikus

történész, Jerzy Łojek. (Apját pár hónappal később Katyńban lövik majd agyon.) Ezt csak úgy lehetett volna elérni, ha a kormány lengyel területen maradva felveszi a harcot az új agresszorral szemben, és legalább néhány napon át folytatja a küzdelmet. Hogy ettől legyen hangos a világ... Rydz-Śmigłyék azonban semmiféle erővel nem rendelkeztek Kołomeában és Kutyban. Pedig ha villámgyorsan döntenek, ilyen erő a rendelkezésükre állhatott volna.

Először is a határról visszavonuló lengyel csapatokkal fel kellett volna robbantatni a Dnyeszter és a Prut hídjait. Azonnal Kołomea térségébe lehetett volna rendelni Stanisław Maczek ezredes Tarnopolban tartózkodó 10. gépesített lovashadosztályát. A harcképességét – az addigi tizenhat napos küzdelem ellenére is – eredményesen megőrző lengyel hadosztálynak ugyan százhusz kilométert kellett volna megtennie Kołomeáig, de a jól megépített országúton az élen haladó csapatok estig elérhették volna a város térségét. Bár a legdélibb határszakaszt átlépő szovjet csapatok közelebb voltak Kutyhoz, de a nehezen járható utakon közeledve a visszahúzó határvédelmi zászlóaljak csekélyebb erőkkel is eredményesen lassíthatták volna előnyomulásukat. Az indulást elrendelő parancsot Maczek ezredesnek azonban csak délután 16 órakor küldték el, szinte egy időben azzal a keleten „feltehető” lengyel egységeknek szóló utasítással, hogy a benyomuló Vörös Hadseregnek csak akkor álljanak ellen, ha egyértelműen támadás érné őket.

A szovjet haderő – a felszabadító szerepét játszva – az esetek többségében kerülni igyekezett az összecsapást. Ettől függetlenül nem egy visszahúzó lengyel határmenti zászlóalj, csapat, csapattörzsek kemény harcot vívott a betolakodó ellenséggel. (A Vörös Hadsereg a hivatalos jelentés szerint 737 halottat és 1862 sebesültet vesztett a lengyel hadjáratban. A valóságban ennél jóval nagyobb volt a vesztesége.) Azokat a lengyel tiszteket, akik egyetlen puskalövés leadása nélkül kerültek fogságba, ugyanaz a sors érte, mint akik az utolsó tőlényig harcolva jutottak a szovjetek kezére: ezek is, azok is Katyń, Kalinyin és Mjednoje tömegsírjaiban végezték 1940 tavaszán.

A rehabilitálás esélye

Rydz-Śmigły mind Józef Beck külügyminiszter, mind a francia nagykövet arról biztosította, hogy Románián keresztül szabad az út Franciaországba. A tragikus szeptember 17-én délben tartott utolsó minisztertanácsi ülésen azonban döntés született arról, hogy Romániát hivatalosan felmentik szövetségi kötelezettsége alól. (Az 1926-ban kötött szövetségi szerződés értelmében

szovjet támadás esetén a két országnak egymás segítségére kellett volna sietnie.) Ez a lovagias nyilatkozat mintegy hitelesítette a románok által már szeptember 6-án bejelentett semlegességet. A román kormánynak nem is kellett a fokozódó német és szovjet nyomásra hivatkoznia. Azzal, hogy internálta a lengyel kormány egyes minisztereit és a lengyel hadsereg vezetőit, katonáit, úgymond, csak a nemzetközi előírásoknak tett eleget. Emiatt Franciaország sajnálkozását fejezte ki, s Anglia felháborodott... Színlelésnek vehető mindkét állam reakciója, amely az internálás tényén mit se változtatott.

Rydz-Śmigły a lengyel kormány tagjaitól és tábornoktársaitól elkülönítve az Erdély és Havasalföld határán, a Töröcsvári-szoros térségében fekvő Dragoslavelén tartották szigorú házi őrizetben – közvetlen kíséretének tagjaival együtt.

Miután Franciaország 1940 júniusában pár hétig tartó enervált ellenállás után kapitulált Németország előtt, s a Sikorski tábornok által 1939 októbertől 1940 májusáig ott szervezett 85.000 fős lengyel hadsereg háromnegyed része odaveszett, Rydz-Śmigły úgy érezte, hogy Franciaország katasztrofális összeomlása és a Franciaországban felállított lengyel haderő pusztulása a dolog természetéből adódóan automatikusan más megvilágításba helyezi az ő háborús szerepét, s így rehabilitálja a személyét is. Miután látta, hogy a németek villámgyors tavaszi sikere az ő személyes sorsára semmiféle hatással nincs, de az ezt követő hónapokban Churchill egyetlen szövetségesévé előlépett Sikorski pozícióját se rengette meg, elhatározta, hogy visszatér a megszállt Lengyelországba, és bekapcsolódik a honi ellenállási mozgalomba.

A Magyarországon át Varsóba vezető út

Magyarországon menedéket talált híveinek egy szűk csoportja szervezte meg Rydz-Śmigły szökését, oly sikeres konspirációval, hogy mind a hitleri titkosszolgálat ügynökei, mind Sikorski kormányának bizalmasai azt jelentették róla 1941 elején, hogy Törökországban tartózkodik. A valóságban 1940. december 17-én hajnalban Arad térségében lépte át többedmagával a magyar határt.

Mind Horthy Miklós, mind Teleki Pál miniszterelnök kínos helyzetbe került volna, ha 1940 végén tudomást szerez arról, hogy a romániai internálásából megszökött Edward Rydz-Śmigły marsall, a lengyel hadsereg főfelügyelője és fővezére, aki 1938-as lengyelországi látogatásakor az egyik legszívélyesebb vendéglátója volt a kormányzónak, Budapesten lakik. Rydz-Śmigły menekülti státuszban Magyarországon tartózkodó és a Harcoló Lengyelország Tábora néven titkos szervezetet létrehozó

hívei azonban szigorúan ügyeltek a konspiráció legelembb szabályainak betartására és betartatására. Csoda, hogy a kilétéről tudomást szerzett magyar segítőtársak is hallgattak. Így Rydz-Śmigły tíz hónapon át nyugodt körülmények között készülhetett arra, hogy kijutva a németek által megszállt Lengyelországba, bekapcsolódhasson az ellenállási mozgalomba, s akár életének feláldozásával is lemossa az 1939 szeptemberében nevére tapadt szennyet, tisztázza akkor játszott szerepét.

Két kísérőjének segítségével 1941. október 25-én Rozsnyónál szökött át a szlovák–magyar határon, és november elején ért Varsóba. Vállalkozásának tulajdonképpeni célját azonban nem tudta elérni. A föld alatti harcba még közlegényként se tudott bekapcsolódni. Varsóba érkezése után egy hónappal szívrohamban meghalt. Halála okot adott különféle mendemondákra.

Ahogy Magyarországon és Lengyelországban álnéven élt, eltemetni is álnéven temették el. Egykori bajtársai, későbbi tábornoktársai, majd riválisai, Władysław

Sikorski tábornok szarkofágja a krakkói Wawel székesegyházának kriptájába került, Kazimierz Sosnkowski tábornok hamvait a varsói Szent János katedrálisban helyezték el. Edward Rydz-Śmigły Varsó történelmi temetőjében található sírhalmja is méltó környezetben áll: az 1939 szeptemberében és az 1944-es varsói felkelésben elesett hősök parcelláinak közelében.

A síron ma a hitleristák kijátszására szolgáló név – Artur Zawisza – alatt az igazi is olvasható. De miért pont Artur Zawisza? Akik ezen a néven Edward Rydz-Śmigły marsallt 1941 decemberében eltemették, pontosan tudták, ki az igazi Artur Zawisza. A lengyel áldozatkésztséget jelképező összeesküvő diák, aki az 1830-31-es lengyel szabadságharc leverése után két évvel a legreménytelenebb helyzetben tért vissza harcolni a már csak nevében létező Lengyel Királyságba, ahol maroknyi partizáncsapata élén fogságba esett. Az orosz hadbíróóság halálra ítélte. Varsóban akasztották fel és temették el. Majdnem ugyanott, ahol Rydz-Śmigły.

KÁLNAY ADÉL

Hamvadó idő

*Látta nagyanyámat valaki,
amikor kezét a kilincsre tette,
és benyitott a homályos szobába?
Nagyapám már ott feküdt az ágyon,
az utolsó mosoly szája szögletében,
kezét összekulcsolva szépen,
ahogy feküdni szoktak az álmodók,
akiknek szép képeket vetít a
hosszú éjszaka.
Akkor nagyanyám odament az ágyhoz,
és végighúzta kezét a hideg homlokon...
Ki látta azt a kezét,
ráncaiban a nehéz éveket?
És már ment is, nem időzött,
mert dolog volt nagyapám körül,
tenni kellett a gyertyákat, virágot,
ott volt még a tükör is takaratlan.
Meg sem állt a barna fényű kép előtt,
amelyen mirtusszal fején illeszti arcát
ahhoz a szép férfiarchoz.
– mert olyan szép ember volt a nagyapád,
hogy amikor a boltba belépett
Ki látta nagyanyámat, amikor piros*

*arccal cukrot mért a boltban?
Mézszőke copfjai lesöpörték az
elszóródott szemeket a pultról,
és nem mert az ajtóra nézni,
ha az a szép ember lépett be rajta.
Egyszer a kezük összeért,
és sima volt még az a kéz,
mint a bársony.
Csak arrébb rebbent,
nem menekült,
hanem ott maradt ötven évig,
rebbenésnyire tőle.
Ki látta azokat az éveket?
Ki látta bennük nagyanyámat,
ahogy hordozza csendben terheit,
aztán végül már inkább csak álldogál,
ablaknál, kerítésnél, temetőben,
vagy a buszra várva álldogál a
permetező esőben, könnyű szélben,
és megadóan tűri szótlanul,
ahogy lassan szürke port szór
hajába a hamvadó idő...*

**Van-e a kornak
ihlete?** Csoóri Sándor:
A szétilált nemzet
Nap kiadó, Bp., 2010.

A hetvenes évek közepe felé Csoóri Sándor egyik kritikusa (eleinte irodalomtörténész, később irodalompolitikus) föltette a kérdést: hol az igazi teljesítmény, hol az író arc-képét kirajzoló összefoglaló munka, a korszakos mű? A költő szétforgácsolja tehetségét, közéleti asztalborításai-val és zászlóbontásaival csak a hiányzó alkotásait pótolja.

Nem hinném, hogy bármely költőtől elvárható: egy fontos líratörténeti stílusáramlat (történetesen a *bartóki-ság*) egyik korai betetőzőjeként, versein kívül még valamilyen alpművet tegyen a nemzeti kultúra asztalára negyvenegynéhány évesen – de szerintem (ahogy ezt már akkoriban jeleztem egy dolgozatomban tőlem telhetően) a szociográfia, az esszé és a röpirat (a legeleveníbb publicisztika) műfajában Csoóri életművének nagyszabású prózai ága is jócskán bontakozni látszott már a hatvanas-hetvenes években. Elméleti munkásságának első másfél évtizedében olvashattuk szociografikus riportjait a gyorsan változó magyar falu életéről (*Író a toronyban*), alapvető esszéit a magyar irodalmi hagyomány népköltészeti forrásvidékéről (*Szántottam gyöpöt; Egykor elindula tizenkét kőműves*), néhány robbantás-erejű kísérletét arra, hogy a meggyalázott 1956-os forradalom végre szabadon kezelhető téma legyen (*A kiegyensúlyozottság ára*), és a trianoni határokkal elvágott magyarság ugyancsak tilos tárgyában is jogot szerezzen a felszólalásra (*Utazás félálomban*).

Mesterének, Illyés Gyulának szavával élve, a nemzeti és társadalmi *sorskérdések*hez nyúlt, azzal az írói tehetséggel, amely a szépség, a személyesség s a drámaiság erejével politikai és esztétikai tabukat képes áttörni, ledönteni. A további művek méltó folytatásai voltak fiatalkori vállalkozásainak. Addig föltáratlan tények, adatok sokaságát összegyűjtve, a magyarság betekosodott háborús sérüléseit föltárva s kitisztítva gyógykezelt a második világháború egyik legtragikusabb eseményét, a Don-kanyari katasztrófát.

Íróársainak műveiben is a mellőzött vagy egyenesen titkolt értékeket világította meg esszéiben. Nemcsak a pályakezdő Dobai Péter, a késve kibontakozó, újító lendületű Marsall László vagy Tornai József életművét „fedezte föl” a nagyközönség számára. A köztudatban a „költőfejedelem” rangját hallgatólagosan elnyert Nagy Lászlóról is lélekemelő esszéket írt, sok tiltott erényét világítva meg az irodalmi hatalmasságok számára érintésveszélyes költészetében. Jó időre elnémította a költészet profán „katedrálisában” tömjénszagot orrontó és

prüszkölő ízlésterroristákat – ezek jobbára csak tíz évvel a *Versben bujdosó* költőjének halála után jöttek elő kacifántos elméleteikkel, posztmodern símaszokban, bukósisakban.

A nyolcvanas évek közepétől Csoóri már a rendszerváltás előkészítésén munkálkodott újságcikkeivel és előadásaival. Hogy munkája milyen akadályokba ütközött, s miként csúfolták meg harcait a rendszerváltás után is, arról több prózakötetében vallott már. Mostani prózakönyve, *A szétilált nemzet* alaphangját a 2004 decemberi népszavazás, a 2006 őszi véres fővárosi események és a 2010-es tavaszi-őszi választások, majd a nyomukban járó remények, jogos aggodalmak és csalódások határozták meg. Gyötrelmes szellemi közérzete és borúlátása ellenére hangjának erélyéből mit sem vesztett, maradt, ki volt, ahogy Vasy Géza írta róla, „a nemzet rebellise”. Illyés Gyulával így is mondhatjuk: a *jogvédő hazafiság* első számú értelmiségi tényezője.

A maga mögött hagyott, váltólázszerűen változó évtizedekben Csoóri így lett az állhatatos életműépítés embere: mindig a kulturális nemzet szabadságáért harcolt, s mindig a József Attila-i *szép szó* eszközével. Éppen az lett a legfőbb, megkülönböztető sajátossága, amit a hetvenes évek fönt megidézett irodalmi bírása hiányolt benne: az összefüggő mű monumentális egysége s a művészi hivatásához való hűség. Ha valamilyen csoda folytán végre történelmi nyugvópontonra – s nem a rossz alkukkal elért „kiegyensúlyozottságra” – juthatnánk, akkor nemcsak ezekről a közéleti erényeiről kellene beszélni, s nem kellene kiszolgáltatni Csoóri Sándort olyasfajta támadásoknak, hogy politikai bátorságát és igazmondását a művészi teremtés pótlására használja. Ezek a (voltaképp nevetséges) kifogások annyit érnek, mintha egy szépségverseny győzteséről azt állítaná egy nagyokos esztéta: nem érvényes a győzelem, a gyönyörű hajadon romlandó anyagból van, húsz-harminc év múlva már senki sem emlékszik szépségére. Az ilyen észkombájn mindössze arról felejtkezne meg, hogy éppen az a nagyszerű az esztétikumban (sokszor még a természeti szépségben is), hogy a percnyiben szemlélteti az örököt, a változóban a változatlant, és értelmet látta a pillanatnyiségében, az egyszerűségében. Az eszményit keresi a gyarló életben, a folyamatban, az újakezdésben. Még a szépségkirálynő illanó mosolya és a balerina légies mozdulata is az élet akarását, értelmét és reményét fejezi ki. Hát még az olyan írásmű, mint Csoóri Sándor esszéinek hosszú sorozata, amely egyszerre bő fél évszázadnyi történelmi krónika és lelkiismeret, felszólítás a nemzeti önismeretre, egyúttal személyes vallomás és kitarulkozás. S nem utolsó sorban izgalmas, élvezetes olvasmány.

Érzékeny füllel szűri ki az általános közéleti lármából a hatalmi pozícióból elhangzó hazugságokat, s nem ismer irántuk kíméletet, látván züllesztő hatásukat mindenütt. Bozótvágo szenvedéllyel irtja a vadon burjánzó fölösleges idegen szavakat és más magyartalanságokat. Kimutatja a napjainkban lelepleződő csalásokat, sikasztásokat, pénzeltüntetéseket, külföldi adóparadicsomokba menekítéseket, s háttérükben az erkölcsök fölülről sugallt semmibe vételét. Nélkülözhetetlen közösségi értékek mellőzéséből s a divatos cinizmusból fakad a sok izléstelenség, mely tetszetős ruhában vagy pucéran illegeti magát a giccsműsorokban, például a tévé álságos „való világában”.

Csoóri írásainak legfőbb motívuma a nemzet kulturális önvédelme, amely nem akar ártani senkinek, hanem kívánatossá teszi elkopottnak vagy ósdinak beállított értékeinket. Versekről beszél makacsul, amelyek ma csak nyugdíjas magyartanároknak és egy-két hálás tanítványuknak kellene, népdalokról, amelyeket már csak néhány különc társaság dúdol a tábortűz mellett. Mint száz éve kifényesedett szerszámnyelekről, úgy beszél a jóízű régi szavakról, amelyeket kiszorítottak a seszínű, zörgő jövevényszavak és a csak hangzásra magyar szócsinálmányok – a néhány éve mindent elöntő s egyszer csak mindenestül eltűnő *konvergenciaprogramok*, a *befektetőbarát bankkölcsonök* és társaik.*

Illyés Gyula méltó követőjeként hangoztatja, hogy történelmi mulasztásaink következményei súlyosabbak

az elkövetett hibáinknál. Rossz gazdái eladták az országot, mielőtt törvénykeztek volna arról, hogy csak a közösség javára intézkedhetnek a közvagyonról. A közéletben Bibó István és József Attila hű olvasójaként is fölfedezi Csoóri a tétlenség mélyén a fortélyos félelmet. Közérzetjelentései elszomorító vallomások volnának, ha nem derengene bennük a küzdelem folytatásához óhatatlanul szükséges remény, s az írói minőségből fölsejlő erkölcsi erő. „Sokakkal együtt én is elmondhatom, hogy végigküzdöttem az életemet, de sose gondoltam arra, hogy ilyen fekete kárpitokkal kell magam fölött összehúznom az eget”. Nem éppen vidító sorok, de nem is vigasztalanok. Az erélyes bírálat kifogyhatatlan energiákról árulkodik. Egyúttal arról, hogy ha valaki egész életében a jó és a rossz közti különbség megvilágítására törekszik stíluskereső íróként, akkor nem vádolható azzal, hogy elszalasztotta maradandó műveit.

„Van-e a kornak ihlete?” – teszi föl a kérdést egyik esszéjében Csoóri Sándor. Igen, van, egy életműre is éppen elég *látomást és indulatot* bizonyító – válaszolják prózakötetei, a legújabbal együtt.

Alföldy Jenő

* Egy helyütt Csoóri szerényen azt írja, hogy két szóújítása volt: a hidroglóbuszt *gömbkút*nak, a faxot pedig *fénylevél*nek nevezte el a nyelvközösségnek tett javaslatként. Én emlékszem arra a negyven évvel ezelőtti cikkére is, amelyben fölvetette, hogy a metrómegállók fölé szerelt M rövidítést *mélyvasútnak* értsük.

Ősöm (1946 körül)

„Énekelem témája
nem nagy – mégis
a legnagyobb”

Tornai József:
A második eljövétel,
Műfordítások a világ
költészetéből
Gondolat, Bp., 2010.

„Utazni akarunk gőz és vitorla nélkül!” – írta Baudelaire *Az utazás* című híres versében, és ez ma is így van, már ami a szellem embereit illeti. Csupán annyival kell kiegészíteni, hogy autó, repülőgép és űrhajó nélkül akarjuk bejárni a mindenséget, persze nem pusztán a fizikai világot, hanem a szellem birodalmát is, s ehhez az egyik legtökéletesebb jármű évezredek óta: a költészet. Tornai József legalább háromszor utazta be a világot a költészet erejével, s több kisebb felfedezőutat is tett. Először a világ törzsi népeit látogatta végig, ennek volt gyümölcse 1977-ben a *Boldog látomások* című hatalmas magyar válogatás a világ ősköltészetéből. Aztán felkereste Angliában D. H. Lawrence-t, és 1987-ben az ő verseiből adott közre válogatást magyarul. Teljesen egyedülálló volt az útja Charles Baudelaire-hez. Évek fáradságtalan munkájával az első magyar költőként lefordította a teljes *Les Fleurs du Malt*, ráadásul *A romlás virágainak* romantikusan hangzatos és félrevezető címe helyett *A Rossz virágai* címet adta a kötetnek. Ezzel határozottan jelezte, hogy Baudelaire sosem a romlásról, hanem mindig a metafizikai értelemben vett rosszról, a gonoszról, az ördögről, a sátánról és – meglepő módon – annak virágairól ontotta magából látomásait. Második világ körüli útjának gyűjtése 1994-ben jelent meg *Himnuszok az éjszakához* címmel, majd harmadik nagy utazásának friss lenyomata 2010-ben látott napvilágot, s ennek címe: *A második eljövétel*. Érdemes felfigyelni a három út végkövetkeztetéseinek elkomorulására. Először *Boldog látomások*, aztán *Himnuszok az éjszakához*, végül *A második eljövétel*. Hogy miért kétségbeejtő ez a cím? Azért, mert – mint a kötetből kiderül – korántsem Jézus Krisztus dicsőséges visszatérésére utal, hanem a helyette megjövendőlt pokoli látomásra, amelyet William Butler Yeats írt meg, és híres versét az ír költő e két háborzongató sorral zárta: „And what rough beast, its hour come round at last, / Slouches towards Bethlehem to be born?” Tornai fordításában: „miféle vad rém, ideje elközelgett, cammog Bethlehem felé, hogy megszülessen?” A huszadik századi költészet egyik alapverséről van szó, amely mindig is vitákat fog kavarni, s amelyről sokféleképpen lehet gondolkodni, több magyar fordítása is van (a legismeretebb Nagy Lászlóé és Ferencz Győzőé), s azzal, hogy Tornai ezt a művet emelte ki és

tette meg címadó verssé, csatlakozott azon művészek és tudósok hosszú sorához, akik szerint az emberiség rohamléptekkel közeledik önmaga elpusztításához.

Mindenki tisztában van vele, mégis veszélyben a Föld, és veszélyben minden emberi érték, így a költészet is, és ki tudja, hogy meddig lehet beutazni a világot, s olyan versgyűjteményekkel hazatérni, mint Tornai új műfordításkötete? Mert ez a kötet, ha nem is teljes, de átfogó képet ad a világ költészeti földrajzáról: versek Európából, Afrikából, Ázsiából, Közép- és Dél-Amerikából és Észak-Amerikából. Tornai persze kiemelhetett volna sok más verset is a kötetből, hiszen jó néhány egyetemes érvényű darab olvasható benne Yeats rémlátomásán kívül. Ilyen például az amerikai Emily Dickinson rövid verse a XIX. századból: „Számolom, ha ez számolás, / költők – aztán a Nap – / aztán a nyár – aztán a menny, / listám eddig halad. / De már az első is elég – / gondolom meg magam – / a többi dísz, költők – írom, / és minden benne van.” Vagy meg kell említenem Rilke híres költeményét, az *Archaikus Apolló-torzót*, legfőképpen azért, mert Tornai az agyonidézett utolsó mondatot egy apró változtatással teljesen új megvilágításba helyezte, egyetemessé és kozmikusá téve, s ez a megoldás egyúttal nagyszerű ellenpontozása Yeats költeményének. Tornai fordításában az emlékeztető figyelmeztetés így szabadul meg közhely mivoltától: „Változtasd meg a léted!”

Szintén a kötet egyik pillére a XIX. századi román költő, Mihail Eminescu költeménye, a *Fogy életed a tegnappal*, különösen az utolsó strófája miatt: „Fényes, tarkálló vidékekre, / a forgó Földre mindenütt / a Gondolat ragyogásának / örökkévalósága süt.” Feltűnő, hogy Tornai alkatának megfelelően főként olyan verseket válogatott különféle kultúrákból, amelyeknek nemcsak képisége, érzékletessége erős, de a gondolatisága is. Kár tagadni, az igazán nagy versek gondolatilag is különlegesek.

Olyan verset is beválogatott a fordító, amely sajnos lefordíthatatlan, mégis megpróbálkozott a magyarítással, hiszen a vers képileg és gondolatilag egyaránt csúcsteljesítmény, nem beszélve tömörségéről. Giuseppe Ungaretti *Reggel (Mattina)* című darabjáról van szó. Olaszul így hangzik: „M’illumino / d’immenso.” Tornai fordításában: „Elvakít / a mindenség”. Ezt a verset egyszer olaszul köbe vették, és e mágikus aktust soha többé megismételni nem lehet. Ám a kötet más kuriózumokkal is szolgál. A fordító a Távol-Keletről is számos verset hozott haza, legfőképpen azért, mert alapelve, hogy Európa önmagában kevés. Átültette például a hatodik dalai láma, Tsangyang Gyatso költeményeinek egy részét is. A XVII. században élt dalai láma egyszerre

volt szent ember és kicsapongó férfiú, így verseiben az éteri szépség és a vérbő szexualitás teljes természetességgel váltogatja egymást. Kendőzetlenül írja az egyik négy sorosában: „A fehér fogú lány / szerzeteseket néz, / de egy hunyorítás / a szemembe, s enyém.”

A japán szamurájok halálversei magyarul ebben a kötetben láttak először napvilágot. A japán harcosok közvetlenül a haláluk előtt írták meg rövid verseiket, a hosszú sort az egyik legismertebb haiku-költő, Basho kezdi a kötetben, ám szerintem mégsem az övé a legacélosabb háromsoros. Az 1797-ben elhunyt Toko verse így hangzik: „A halálversek – / merő káprázatok, a / halál az halál.”

A kötet valószínűleg legnagyobb bravúrja Rafael Alberti *Fehér* című verse. A spanyol költő egyébként 97 évet élt, ráadásul hajszál híján végigélte a XX. századot, mivel 1902-ben született, és 1999-ben hunyt el. A *Fehér* – címéhez hüen – semmi másról nem szól, mint arról, hogy mit jelent a fehér a mindenségben. Alberti huszonhárom mámoros tételben szó szerint újrateremti a fehéret. Olyan magasztalást zeng hozzá, amilyenre csak költő képes. Ebből a versből idézni tilos, az egészet kell elolvasni egy szuszra, s ha az ember a végére ért, máris kezdi újra, olyannyira nem lehet betelni vele.

Minden kultúrkörből – a fordító szándéka szerint – lehetőleg csak a legjobb költők és a legizgalmasabb versek szerepelnek, a nyilvánvaló cél a csúcok bemutatása; ezeket az ózondús magaslatokat többek közt Walt Whitman, Edgar Allan Poe, Ezra Pound, Octavio Paz, Li Taj-po, Po Csü-ji, Joyce Mansour, Frederico García Lorca, Fernando Pessoa, Vasko Popa, Paul Éluard, T. S. Eliot, Percy Bishe Shelley, Angelus Silesius, Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Hölderlin, Rainer Maria Rilke, Friedrich Nietzsche, Gottfried Benn lakja. Éppen ezért a kötet alighanem legnagyobb meglepetése, hogy a legmerészebb, leglenyűgözőbb verset egy alig ismert indiai szerzetes, bizonyos Sri Jnanadeva írta. Töményen szürrealista és töményen filozofikus költeményről van szó, amely a tudat kimeríthetetlen és titokzatos gazdagságát tárja fel teljesen szabadon és zuhatagszerűen. Minden

ízében modern költemény, nyoma sincs semmiféle ódon jellegnek, s szinte felfoghatatlan, hogy miként írhatta ezt valaki a XIII. században, Indiában. Ráadásul Sri Jnanadeva mindössze huszonkét évet élt. Rendkívül termékeny volt, a kötetben megjelent több mint nyolcoldalas verse csupán töredéke az egész költői műnek. Indiában és szakemberek körében a másik legismertebb munkája a nagy hindu vallásos eposz, a *Mahábhárata* külön is nagy becsben tartott fejezetéhez, a *Bhagavad-gítához* írt kommentárja. A szentnek tekintett jogi verse nemcsak költőileg meghökkenítő, de filozófiailag is zavarba ejtő, főleg európai emberek számára. A vers alapvető mondanivalója az indiai szolipszizmus, az anátmaváda, az önmagamság tana. Egyetlen tételben így foglалható össze: az egész világ én magam vagyok. Igaz, hogy Európa egyik legnagyobb misztikusa, Eckhart mester is lényegében ugyanezt tanította, de ettől még e gondolat megértése és átélése

Afrika (1963)

rendkívüli nehézségekkel jár. Úgy tűnik, ez lehet a magyarázata annak, hogy a fordító igencsak következetlenül hol azt írja, „önmagam”, vagyis helyesen egyes szám első személyben fogalmaz, hol pedig egy elvont kifejezés létrehozására tesz kísérletet egy névelő beiktatásával, vagyis azt írja: „az önmagam”. Ilyen kifejezés azonban nem létezik a magyar nyelvben, és meglehetősen furcsán is hangzik, ráadásul elvész a gondolat lényege, vagyis hogy valóban önmagáról van szó; arról a döntő spirituális tapasztalatról, amikor önmagamra ébrednek. A kötetben szerepel Walt Whitmantól vagy egy tucat szabad vers, s ez azért is rendkívül érdekes, mert az amerikai költőre bizonyíthatóan nagy hatással volt az indiai bölcsélet, s az önmagamság tana számára egyáltalán nem volt idegen. Ezért is írhatta az *Ének önmagamról* című hosszú, ötvenkét részből álló költeményét, a *Fűszálak* című kötet legfőbb versét, s egy rövidebbet is, amely a válogatásban megtalálható, és így kezdődik: „Énekelem témája nem nagy – mégis a legnagyobb: önmagam, / ez az egyszerű, különálló személy.” A legnagyobb utazás önmagamtól önmagamig tart.

Tornai Szabolcs

**„Uram, tudod,
ha akarod,
megtisztíthatsz
engem” (Mt 8,2)**

Turai Laura:
Mágnesangyal
Magyar Napló, Bp., 2010.

Kezdetől csodáltam, s e parányi könyvecske nyolcvanegynéhány költeményét olvasva újra megcsodáltam e lírikusnak a magyar költői hagyomány iránti érzékenységet, verseinek érzelmi-hangulati feszültségét, ugyanakkor levegő után kapkodó, pillanatnyi elnémulásait, bátor önkeresését, „hitért mászó” életerejét és gyermeki őszinteségét is.

A *Nápolyi canzonetták* – a kötet első ciklusának darabjai – e nyelvkeresésnek csupán első fázisát mutatják. Még a *Polip* jelentéssűrítő nyelvjátéka (‘két kar ölel’: ’nyolc kar öl-el’) mellett sem egészen egyértelmű, hogy az itt található állatversekben (*Sakál, Delfin*) milyen viszony képzelhető el az említett élőlények és a lírai én között. Hasonló a helyzet a *Narancs* című négy sorosnál, melyben a „parancs” és a „narancs” ugyan fölbreszthetnek különféle asszociációkat Radnóti Miklóstól Takács Imréig, mégsem szolgál különösebb poétikai nóvummal. Ám e fragmentumszerű nyitóversek szürrealista képhalmazása mögött már felszikrázik néha az az egyéni és legitim létnyelv, mely azután a *Caserta Vecchia* Szerb Antalt idéző, ódorfeinás városérzetében, az *Amalfi* Adyra jellemző szóviszony-variációiban („vár ódon kerengők árva ciklámenje”), illetve a *Forum Romanum* kosztolányis megrendülésében végre megkezdí a várva várt kibontakozást.

Centrális szerkesztési elvet követve, már az *Ott...* című második ciklusban helyet kapott a gyűjtemény három legsikerültebb szövege, a római katolikus liturgia – *Agnus Dei* utáni, áldozás előtti – Krisztusváro vallomását mediáló *Pogány ima* („de csak egyetlen szóval mondd... // és meggyógyul az én lelkem”), a lassanként önmagára találó nyelvet érzéki képekbe tömörítő *Part* („Csak egy résnyi késhegyélen / fér át a kardhal-álom / kicsiny bogárka szárítja szárnyát / partot ért bokámon”), valamint a Bárka 2010/4. számában napvilágot látott *Ez az* című költemény, mely már képes arra, hogy a költő kedvelt toposzai – a „narancs”, a „rózsa”, a „part” és a „jég” – között izgalmas, új értelemösszefüggést teremtsen. Az egységes nyelv azonban még várat magára, hiszen a *Légy szelíd* rímélése („kérlek”: „kimérlek”), zeneisége, szimultán lüktetése, a *Borostyánfelhő* ígéretes szóalkotmányai („sínsötétbe”, „labirintus-árnyam”) mellett például az *Ahhoz képest* sorai mutatnak némi bizonytalanságot („hogy tavasszal hull avar”). Ezt azonban feledtetik a ciklus intertextuá-

lis utalásokban gazdag darabjai; közelebből: a *Feltámadás* Nemes Nagy Ágnes *Lázár*, illetve Sylvia Plath *Lady Lazarus* című költeményét idéző biblikus jelentéstere, a *Felhőféhérben*, melyben ott bújkál Vajda János *Üstökösének* felsornyi variációja („nagyítóval a véghetetlen égre”), vagy a Pilinszky kozmológiáját tükröző *Szemfényvesztés*.

Az *Olyannak lenni* gömbölyded rímeivel a *Csak* című ciklusban is továbbhullámszik a tizenkilencedik század végének, huszadik század elejének Vajdára, Juhászra jellemző rímes, négy soros esztétikai tradíciója („töviseimbe édes balzsamot szűrj / hogy ki csendes bánattal tele / belémakadjon észrevétlen / s én rózsaként meghalok vele”); előbújnak még itt-ott az intertextusok is (*Ha akarod*); ám a költemények többsége már a költői szerepvállalás („kiiszom a tavasz... // méregpohárát!” *Ujjongás*), a lét-kérdés örökké kínzó temporális kitevője („A percek mögött megvénülök / van szó a semmi másra? *Állapot I.*), s ezek folyományaként a mindennél lázasabb nyelv- és képteremtés felé fordul. Ebből az egzisztenciál-ontológiai önmagaság- és önmeghaladásvágyból születik meg azután a *Szabadságsnitt* („a halál / féktelen liftjei járnak”, „szempillahosszú sötét éjjelek / szilánkmezejében / főnixmadárfogyok”), a *Város* („a szemétszűrte légihány / vákuum-delejében / csigamerészen hordozni tekinteted”) és végül a *Ha a semmi néz* („zöld zokniban zihál az ősz”, „a szó a szem fehér / tavára kiült / rettenet-penész”). A végkövetkeztetéssel azonban – mely a meggyógyított leprás evangéliumi történetébe ágyazódik – Turai Laura mégiscsak a legmagasabb, az Isteni létnyelvbe helyezi megvalósulásának, üdvözülésének misztériumát és egyetlen lehetőségét: „Uram, tudod, ha akarod, megtisztíthatsz engem” (*Ha akarod*).

A záróciklus, a *Léleknapló* – noha talán nem a legérettebb versek foglalata – mégis a kiteljesülés csarnokába vezet. Az itt található, a *Halak a hálóban* Pilinszkyjét idéző költemények soraiban („nem félni, hálnak lenni” *Vice versa*, „kezünk közül a halak / beleszúznak a tó vizébe” *Promenáda*, „én: ó hal a habban” *Hétköznap*) a hit, a tudat és a nyelv termékeny találkozását, a hagyomány és az újítás egymást gazdagító mintázatait figyelhetjük meg. Mindezek alapján nem szorul különösebb bizonyításra, hogy Turai Laura lírája produktív, vonzó, régi és új kihívásokkal bátran szembenéz, a továbblépés és az elmélyülés lehetőségével egyaránt megáldott szóművészet.

Zárásként álljon itt a *Szürkület* egyetlen sora: „nincs már szavam, igába vont az éden.”

Soltész Márton

Érzelmi Lázár Balázs:
tőkefelhalmozás emlékrestaurátor
Tipp Cult Kft., Bp., 2009.

Lázár Balázs verseinek felütése az alagútból váratlanul robogva kibukkanó vonathoz hasonlítható: „szinte hallani hogy / ropognak a / szomszéd udvarban / összehordott limlomok / a lomha éj romlott / fogai alatt / mintha bennem is így / rágná lassan / a láthatatlan idő / a valamire-még-jó-lesz / ócska pillanatokát” (*szinte*). Ropogásról, limlomokról, éjszakáról szól a vers, majd a külső belsőként folytatódik tovább: „bennem is”, ahol az idő a kannibalizmus bűnébe esik. A költő az egyszerűsége törekvéjében megfogalmazza verseiben az őt körülvevő környezetet, s hozzákapcsolja érzéseit, gondolatait és a vele történeteket. Kifelé figyel, de a lelki, szellemi kontroll a belsőre vonatkozik. Innen származik az a paradoxonnak is tekinthető megállapítás, hogy a világos szerkezet és mondanivaló ellenére verseiben van egy kevéske a két ismeretlenes egyenletek szellemiségéből: „egy világot körbezáró / óvatlan tekintet / egy biztató de sehol sem / végződő mozdulat / melybe mégis belefér / formátlannak gondolt önmagam” (*egy-egy*). A költő sodródik, szinte akarata ellenére történnek meg vele dolgok, de mindenkor tudja, hol jár, mi a következő lépés, hol várható, ha nem is a megoldás, de a befejezés.

A színész Lázár Balázs egy éven keresztül ösztöndíjas volt Amerikában. Ezzel az ösztöndíjjal sokat nyert a színész, érzésem szerint a költő azonban még többet. Életének talán legsűrűbb időszakát eredményezték az Amerikában megtapasztaltak. A tengeren túl idegen találkozott idegennel, idegen vált ismerőssé, barátá: „velük és tizenhét másik ösztöndíjjal / Paraguaytól Tajvanig és Németországig / Sváizföldre színésztől biológusig / mennyi különbözően érdekes ember / izgatott de egyelőnyűen zsongó szívek” (*Santa Cruz*). Minden egyes napnak megvolt a maga sajátos lehatárolt története, pajzán esete, sztorija, mókás játékosága, már-már fülledt tragikomikuma. A kötet verseiben a költő remek érzékkel jellemzi alkalmi ismerőseit, jeleníti meg az amerikai életmód sajátosságait, szokássá rögzült formáit. A köznapok élményei termékenyítően hatottak a jó fantáziával, nyelvi lelemény-nyel, nyelvi kreativitással megáldott alkotóra. Amikor csak tehette, elhagyta a valóságból kihabzó látszatot, de a valóságban rejtőző lényeket érintetlenül hagyta. Ez szükség-szerűen következett tehetségéből. A köznapot, a megszokásba simulót a nyelvi sűrítés segítségével irodalmi magasságokba emelte. És ami még ennél is fontosabb: képzelete mindig is kiapadhatatlan volt: „megértem végre a lényeket / hogy sorsom sohase létezett / s nincs valódi mint a képzelet” (*ha holnap újra ott ébrednek*).

Kötetében semmi nyomát nem leltem nagyotmondásnak. A szép mondat mellé nem egy még szebbet illeszt. Az ő kályhája, ahonnan mindenkor elindul, a természetes-ség az életben is, és akkor is, amikor egyedül van. A lát-szatra jelentéktelen esetekben is ráérez a költői lehetőségre. Mer esendő ember lenni: „tudhattam volna hogy túlöltözöm / de ez már mindig így van velem / mielőtt átadnák a diplomát / szorongásom is levetem” (*diplomaosztó*).

Szükségét érzi a mesterkéltég ellen való spontán védekezésnek. Költészetében kiegészíti egymást a parányi és a kozmikus méretű. A külső teret a költő átengedi az anyagnak, a belső tér mindenható ura pedig a lélek s a hit: „csak az emelkedő verstani láz / mely fellobbant testet és lelket / s tisztítótüztől esetleg / meggyógyulhat e beteg világ” (*retro*). A költő szeret a háttérben maradni, az élet megy a maga útján, nincs kizárva sem a legjobb, sem a legrosszabb; csak a túlélés kötelező: „talán azért mentette meg életem / azon az éjjeli Blue Lake-i sétán / az éppen arra autózó / Humbolt University egyik / középkorú rendező-hallgatója / a kerítés nélküli házak közül / váratlanul kirobbanó / habzó pofájú dán dogtól / hogy a turné alatt majd / én menthessem meg a / parkolóban napozó Aaront / a majdnem ráguruló kisbusztól” (*kapcsolat*). Ez a vers is mutatja, hogy olykor fölösleges a messziről történő nekifutás, helyből dobantva is születhet vers.

A költő dolga a rögzítés, a tudósítás, a felvillantás, a gyógyító szándék: „kerülj kritikus / távolságra önmagadtól” (*kritikus távolság*). A költő dolga az érzékenység, a valóságra ráérés továbbadása: „s még érezni véltem a különböző / érzelmi maszkok arcát is a bőrömmön” (*messzi közeli*). Költészetében számtalan esetben kitaposott mezgye vezet a cél felé. Lépsz néhányat, s máris egy sűrű, bozontos versvilágban vagy. „mígnem a felhőtlen égből / egy váratlan esőcsepp pottyán le / és folyik hidegrázósan végig / a hosszú téltől hamuszürke testen...” (*Egy mondatban mit jelentett?*)

Az *emlékrestaurátor* kötet cím találó. A közelmúlt felidézése Amerikába vezeti el az olvasót. A kötetben a hazához és a szülővároshoz, Szolnokhoz kötődő versek is olvashatók. A költő múlthoz való viszonya szüntelenül mozgásban van; állandóan tisztul, kihullajtja a lényegtelen, a fajsúlytalant. A kötetből kibontakozik az érzelmi tőke felhalmozásának története és mikéntje is: „itt nőttem fel váratlanul / még most sem értem hogy van az / itt lettem hallgatag gyerekből / örök boldogtalan kamasz” (*afterszolgok*). A valósággal folytatott párbeszédét az elfogulatlan tárgyilagosság jellemzi. Maga helyett is az időt, a tényeket, az emlékeket beszélgeti. Csodálni való dolgokkal olykor naponta találkozunk, de ámitani senkit se akar. A mai világban ez a kevés viszont nagyon is soknak számít.

Szenti Ernő

**A pusztulás
evangéliuma** Tóth Imre:
A lélek nulla foka
Parnasszus, 2009.

Első, *Nostradamus menyegzője* című kötete után a 2009-es könyvhétre jelent meg Tóth Imre új verses-könyve: *A lélek nulla foka*. A Parnasszus Könyvek Új vizeken sorozatában napvilágot látott karcsú, kézbesimuló kiadvány már a fedél illusztrációjával – Dürer *Apokalipszis* című metszetsorozatának *A négy apokaliptikus lovas* című lapja – előrevetíti a kötetbe válogatott költemények különös világát. Ennek egyik meghatározó jellegzetességét Kun Árpád a hátsó borítón lévő rövid ismertetőjében a „szinte romboló természeti jelenségként” megnyilvánuló életidegenség szervező erejében látja, amit – az eltérő nézőpont miatt kicsit polemizálva – sokkal inkább talán egy másfajta, puritánságában is gazdagabb életminőség preferálásaként határozhatnánk meg. Ez pedig egyfelől a letűnt aranykor utáni égető, nosztalgikus szellemi vágy, másrészt a világ(ok) szükségszerű bukásából és felbomlásából megszülető új rend utáni sóvárgás formájában jelenik meg. Persze, addig el kell jutni valahogy. A kötet barokkosan, sőt szinte szürrealisztikusan egybeszótt „látomásos” képeiben ennek megfelelően elementáris erővel tör fel a teljes szétesés felé tartó általános romlás – „Halottak fölött járok, de az élők sem különbek.” (*Személyes év*), „Fekete napkorong gördül a horizont felett...” (*Az ördög nyugalma*) –, végül a szent minőséghez kapcsolódó tartalmak is kiüresednek: „Eltört a Mindenség pulzusát mérő szerkezet. A lélek feloszlatja önmagát.” (*Időeltörésben*), „Az angyalok lezuhanak a fákról.” (*Berlin*, 1985) és „A mennyország elesett.” (*Dísz tér*).

Mindez kétfajta olvasatot kínál. Egyfelől a lírai én, a versek alanya az egyetlen, aki szubsztanciálisan „túléli” a katalizmat („én vagyok az utolsó ember” – *A lélek nulla foka*), aki egyedül őrzi a kollektív emlékezet lángját (a „világok őre”), s akiben, mint Noé bárkájában, a régi kor(ok) értékei átmentődnek az új világba. Így nyilvánvalóan ő az egyetlen, aki a megváltozott viszonyok között a szó, az ige erejével újjáformálhatja azokat, tehát bizonyos értelemben demiurgosz státuszt nyer – talán úgy is mondhatjuk: ő maga az egész emberiség, legalábbis amit érdemes megőrizni belőle. Nem véletlen a szövegekben megnyilvánuló felsőbbrendűség, kiválasztottság-tudat. Az elbukókkal, elbukottakkal szemben a túlélő/újraélő főként többlétevé, jobb képességei, valamint erkölcsi emelkedettsége miatt

válak az *egyedülivé*. Egyszerre filozófus, katona és szakrális személy, próféta.

A másik lehetőség a fentebb már jelzett „látomásos” olvasat, mely szerint az én, mint a szerző első kötetének címében szereplő Nostradamus (aki éppen 400 évvel a költő születése előtt halt meg) mintegy lidérces álmában idézi meg a múlt és jövőbeli pusztulás(oka)t és a folytonos újjászületést. Ezt erősítik a mindennapi ismétlődő, monoton cselekvések sorát megtörő, az időből kiköppentő hatások, különös események, a megelőző vagy éppen eljövendő világok emlékei, ahol élet és halál csak egy pillanat (*Rekonstrukció, És a tavaszpon-ton átlép*). Legszemléletesebben ez a mechanizmus a *Metanoia* című versben jelenik meg: itt a gyermek boddhiszátva egy alföldi vasútállomás kupéjában találkozik későbbi önmagával és ismeri meg személyes életének menetét, s végül nem szeretne más lenni, mint egy közönséges kisgyerek.

Persze a különböző személyiségek – mind ugyanazon „egy” különböző változatai – megjelenítése, a csak a kollektív emlékezet által őrzött ősi, a történelmi múltból ismert, a jelenlegi és a jövőbe vetített történések ilyen jellegű, többszörösen szimbolikus megmutatása is csak igazán gondosan egybe- és megerősítésként egymásra öltött szóttas (textus) formájában lehetséges. A kötet korpuszána darabjai, a versek így olyan különös jelrendszerekké állnak össze, melyben az egyes elemek, s azok kapcsolatai is folytonosan játékba hívnak más irodalmi, filozófiai, kultúrtörténelmi, vagy éppen szakrális szöveghelyeket. A szerző alkimista vegykonyhájában biztos kézzel és természetesen eleganciával elegyíti az orphikus tanokat a Bibliával, a középkori misztikával és a keleti (főként buddhista és hinduista) bölcseséggel, írásaiban visszaköszönnek Hamvas Béla és Várkonyi Nándor gondolatai, de motívumaiban, sőt néha, főként prózáirók esetében konkrét szövegátvétel formájában is, szellemi egységbe hozza a magyar (többek közt Weöres, Pilinszky) és világ-irodalom (Kafkától Borges-en át Eco-ig és Marquez-ig) más alkotóit is, míg a cím például Barthes korszakos jelentőségű tanulmányára utal.

Mindez az olvasótól e területeken komoly jártasságot, mérhetetlen olvasottságot és szinte Baskerville-i Vilmoséhoz hasonló jelölvasó és -értelmező-képességet követel. Tóth Imre könyve nehéz olvasmány, de az értők számára csábító kihívás, igazi elmélyülést, odafordulást és a szöveg tiszteletét igénylő, érdemes és hasznos szellemi kaland, mellyel érdemes megpróbálkozni. Kíváncsian várva újabb kötetét, csak ajánlani tudjuk.

Szemes Péter

„Meztelen fény” Szabó T. Anna:
Villany
Magvető, Bp., 2010.

A 2010-es könyvhétre a költőnőnek immár hatodik verseskötete látott napvilágot *Villany* címmel.

Költőnő – írtam, nem mintha a magyar nyelvnek szüksége lenne efféle nembeli megkülönböztetésre. De ha Szabó T. Anna verseit olvassuk, akarva-akaratlanul is érezzük: átsugárzik belőlük a nőiség – persze ne értelmezzük rosszul, ne afféle lebutított bájít, kicicomázott finomkodást értsünk alatta. Hogy elébe menjünk az ostobácska felvetéseknek, amelyek „férfirolalom” és „nőirolalom” lehetséges hasonlóságait és különbözőségeit elemezzetnék, valamint egyik vagy másik létjogosultságát kívánnák megkérdőjelezni, mindjárt állapítsuk meg Virginia Woolffal: „Ha valaki férfi, akkor agyának női fele is meg kell foganjon; ha pedig nő, meg kell termékenyülnie a benne lakozó férfitől.”

Ilyen jellegű „megtermékenyülést” érzékelhetünk Szabó T. Anna verseit olvasva, és ez az, ami költészetéből csakúgy, mint a benne rejtőző emberből (nőből, anyából, szeretőből) kisugárzik. Ez az a „villany”, aminek nemcsak hideg fénye, hanem meghittsége is körülveszi, átjárja az olvasót. Ez az a nőiség (a „férfiség”-nek ellenpontjaként létező, azzal valamiképp harmóniában élő, vele egyesülő), ami olyan közeget teremt, amelyben otthonosan mozoghat mindenki, aki hagyja, hogy a megtapasztalt, az átélt benne megnyissa meleg szobáit. A kötet legjobb lapjain ezt az atmoszférát olyan technikával teremti meg a költő, mely az egyesből, a személyesből kiindulva fokról fokra lép át az általános terepére. A *Hold-dal* sorait olvasva tisztán bontakozik ki ez a lassú, szinte észrevétlen (s épp észrevétlenségében szép és tiszta hangú) átmenet. Vegyük előbb az első néhány szakaszt: „sütött a hold és te már elaludtál / az öleléstől sütött még a testem / felkeltem mellőled a bodza ízű / derengésben az erkélyre kimentem // levágott hajad ott volt még kupacban / bizsergetőn körülvette lábam / lapult akár egy éjszakai állat / még meg is mozdult ahogy rajta álltam // a meztelen fény átütött egészen / a hajad szurkált ahogy beletúrtam / tested a testem minden részed részem / legyél a jövőm ha voltál a múltam”. Bármennyire is nagy kedvvel nyúl Szabó T. Anna a „szerepversekhez”, ez a hang, ez a személyesség az, ami költészetét felemeli; verse akkor ad legtöbbet,

amikor mögötte meglátunk valamit *önnön lényének* nem csupán külső, de belső körvonalaiából is, amikor mint a „meztelen fény” megmutatja magát. A költészet általános igazsága ezekre a versekre is érvényes: a költő minél mélyebbre ás le önmagába, annál megkérdőjelezhetőbb lesz a végső, egyetemessé tágitott konklúzió: „már annyi elmúlt hajszálak a percek / amit megéltünk mind levedlik rólunk / kihül a test és kilép a sötétbe / pár marék por lesz minden ami voltunk // de ott a múltunk minden holdsütésben / egymásra vetít minket mint az álom / hogy por a porban hulltában is éljen / hogy test a testbe mindig visszajárjon”.

Ha az imént arra utaltam, hogy jobban kedvelem a költő kitarulkozó, mint szerepbe bújtatott verseit, most azt is hozzá kell tennem: ha a szerep jól megformált, elhithető ereje van, akkor képes lerombolni költő és olvasó közt a falat, amelyet egy nyilvánvalóan elképzelt helyzet hamissága húzhat fel olykor, olyannyira, hogy elbizonytalanodunk: a szerep szerep-e valójában? Ilyen vers *A két kezemmel*. „Most anyám. Nemhogy hálás lenne, / kap mindennap húst, főzeléket, / a két kezemmel pelenkázom, / de ő üvölt, hogy szar az élet. // Hiába mondják, hogy leépült, / én tudom, csak nekem csinálja. / Rosszul szeret? Frászt. Nem szeret. / Bármit mondjon a Bibliája (...) Istenem, nem bírom tovább. / Hogy hörgött ma is: Üss meg! Ölj meg! / Két éve némán ápolom, / hogy ki ne mondjam: Te dögölj meg.” Ha kegyetlen is: ereje van. Ha meg is forgatja bennünk a kést, egyszerre kezünkbe is adja. Mert bár elrettenünk, cselekvővé válunk. Abban a pillanatban, ahogy a vers végiggondoltatja velünk önmagát, helyettünk él. És valahol itt van a kutya elásva, ami a női-férfi (vagy férfi-női) költészetet illeti. A hang egyértelműen nőé (mert persze azt is lássuk be, hogy a nemi szerep vállalása nélkül egy steril, belső hatásoktól megtisztított költészetet kapnánk), de ami kibontakozik belőle, fülünkben visszacseng: ettől függetlenedő hangzás. A költészet sosem tisztaszobában születik, sokkal inkább sokak által bejárt utakon, sok kéznyomot őrző kilincsek ajtóit nyitogatja, még sincs verseskönyv fehér foltok (kihagyások) nélkül. Éppen ezért nem érthetünk egyet azokkal, akik e kötet verseit szilánkokra, s e szilánkokat még apróbb szemekre törve akarják megközelíteni, hogy ne látszódjon más belőle, mint zúzalék. Mert mellékútjával együtt is költészet ez, amely ugyanúgy fénylik, mint versének holdja, holdfény átjárta teste: meztelenül.

Rózsássy Barbara

CSONTOS JÁNOS
**Szőnyegek, poklok,
 klottgatyák, angyalok**

**Kiss Benedekről, Szentmártoni Jánosról,
 Falusi Mártonról és Turai Lauráról**

Furcsa műfaj a válogatott meg az összegyűjtött verseskötet. Az előbbi azért, mert a válogatás szempontjait mindig lehet vitatni; az utóbbi meg azért, mert nem lehet. Verseket összegyűjteni klasszikusok esetében kötelező, élő klasszikusok esetében bátorság. Leginkább amiatt, mert az életmű lezáratlan: a fegyelmezetlen költő folyvást újabb opuszokat ragaszt a szövegtárhoz, s az utókor ettől egészen meg lesz zavarodva. A legbájosabb mindebben az, ahogyan az utókort elképzeljük: szemöldökráncoló, szigorú bácsikaként, aki csakis elvágólag szereti a verseket, egy sarokba szorult porcicától pedig valósággal örjögésbe fog. Persze a világért sem vonnám kétségbe az „összes versek” létjogosultságát. Ilyesmit kézbe venni még közepes poéták esetében is némi megilletődöttséggel jár együtt: egy szelet az elérhetetlen örökkévalóságból. Igaz, ez a fajta gyűjtögető életmód tényleg az utókor reszortja – de hát bízhatunk a mai (holnapi) zord időkben a selyma utókorban? Érdeklí majd egyáltalán a poros múlt, a mi poros jelenidőnk? A költő életében kiadott gyűjteményes verstár részben e bizalmatlanság gyümölcse, részben pedig a hedonizmusé: az is élvezhesse kicsit a lédús adományt, aki a fát ültette, gondozta és lombosította. Az élvezettel azonban az ellentmondások megtapasztalása is együtt jár: egy ilyesfajta kollekciónak ugyanis szükségképpen egyenetlen. Nincs költő, aki pszichikailag és poétikailag mindig azonos – kellőképpen magas – hőfokon lángolna. Nem is szólva az elvi problémákról: mi legyen a torzókkal, töredékekkel, bökversekkel? E tárgyban például Alföldy Jenő álláspontja igen szilárd: ki a könyvből ezekkel! Legyen ez a bíbelődő utókor sara, mint mondjuk Kosztolányi esetében. De vajon tudjuk-e, hány egyszeri verspoén szállt örök sírba amiatt, mert ezekre a zseniális műhelyforgácsokra nem terjedt ki a kosztolányis műgond? Még csak nem is sejtjük. Úgyhogy az összegyűjtött versekben legyen csak minden szépen összeszedgetve; aztán majd ráérünk később, hosszú téli esteken ráncolt homlokkal szelektálni.

*

Kiss Benedek *Utak keresztye* címmel gyűjtötte össze 1962 és 2009 között írt „felnőtt” verseit. A gyermekverseket, mint más műfajt, különvete, de azokat is módszeresen

összegereblyézte. Így az össztermés a *Színek vándorlása* és a *Fénnyel, füttvel* kötetekkel volna teljes, ha az azóta eltelt két évben – eléggé nem helyeselhető módon – nem költött volna új s újabb dalokat. Tizenegy korábbi verseskötet alkotja tehát az *Utak keresztye* anyagát – félelmetesen gazdag tárház. Az első darabok velem egyidősek – s bizony már jómagam is igencsak közel járok a félszázhoz. Ily módon e tiszteletreméltó teljesítményt és terjedelmet futólag bírálhatnom nem is volna túlon túl ildomos – ezért csupán néhány megjegyzés a „kissbencei” klasszikus költészetéről; még az egyben olvasás sokkhatása alatt. Legszembetűnőbb vonása az egyneműség. Miközben kompozícióiban ez a fajta versbeszéd szakadatlanul hullámzik, nyelvilag pedig kimeríthetetlenül tobzódik, a versbeszélő két emberöltő óta azonos önmagával. Ez akár elképesztőnek is mondható egy ilyen betegesen változó-kony korban. Ez a kor rendre az újnak tapsol, vagy amit éppen újnak gondol. Kiss Benedekben is van innováció, nem is kevés – ám a megújulás rendszerint a saját erővonalai mentén történik, sohasem azokat mesterségesen keresztyül szelve. Az idő múlása még leginkább a szóhasználat lassú elmozdulásán érhető tetten – de például a dalformához olyan kitartó hűséggel ragaszkodik, mint poétabarátja, Utassy József. Külön tanulmányt érdemelnének ezek a párhuzamosságok: ahogyan például – egymástól nyilvánvalóan korántsem függetlenül – fölfedezik a haiku és a tanka versformát, önkényesen a magyar dal- és epigramma-hagyományhoz igazítják, sőt ha kell, nyugati barbár módjára meg is rímeltetik, kétségbeesésbe taszítva a sznob japanofileket. Ugyanazt írták mindketten évtizedeken át – Kiss Benedeket már a pályaindító *Gazdátlan évszak* is maskulin Pallas Athénéként mutatta meg, aki teljes vértetben pattant ki a magyar líra mezejére –, csak éppen az életkor előrehaladtával organikus alakultak a témáik: a lángoló vérű fiatalemberekből meglett korú férfiak lettek. Utassy-nak a korai gyász, fia eltemetése miatt nem adatott meg a nagypapaság – Kiss Benedek unokaversei azonban remekül illenek a kései költészetén mindinkább eluralgó, némiképp melankolikus anakreoni hangütéshez. Egyáltalán: jól állnak neki az őszikék. A dalforma arra is jó, hogy egybedolgozza az idősíkokat: gyermekkort és felmenőket, a középkorú ember küzdelmeit és kétségeit, a politika hívságait, a kicsapongó és hűséges szerelmet, az Istennel való alázatos-dévaj küzdelmet, de még a halálvárast is. Egyáltalán: a Kilencek költőinek legtöbbjét szemlátomást megtermékenyítette a hetedik évtized: Konczek József, Oláh János, Győri László őszikéi szellemi-lírai reneszánszsal jártak együtt; Mezey Katalin, Kovács István (és a korán elment Rózsa Endre) pedig már fiatalon is mintha kicsit őszikéket írtak volna – nyilván a gondolati költészet markánsabb jelenléte miatt tűnik így.

(Mint minden teóriának, ennek is van gyenge pontja: Péntek Imre ha agyonütik sem akar öregedni – változatlanul az ifjonti bohóság jellemzi.) Kiss Benedek „apokrif litániája” persze legkevésbé sem spontán fejlemény, noha organikus következmény: költőnk tudatosan összegez életet és művet. Kicsit igazít is a szövegeken (például az Alföldy-féle elvek alapján kirostálásra érett „kacifántokon” és egyebükt), de nem ront neki Nagy László-i vagy Szabó Lőrinc-i hevülettel az ifjúkori opuszok módszeres átigazításának. Teheti, mert nemcsak lírája, de erkölce is egyenmű: nincs restelni- és retusálnivalója. Így a végeredmény olykor egyenetlen ugyan, de – mint fogalmaz – „talán vállalható”. Pontosan; csak talán nélkül. „Fogadják, mint egy ötvenéves térdeplés imáit egy templomban, ahol nincsenek szőnyegek” – írja a könyv ajánlásában. No, ezt a szőnyeget nem egészen értem, de egy poéta soraiban ne keressünk mindig rációt. Amúgy pedig igazza van: tényleg nincsenek szőnyegek.

(Kiss Benedek: *Utak keresztje. Összegyűjtött versek, 1962–2009.* Holnap Kiadó, 2010.)

*

Szentmártoni Jánost dicsérni jöttem, nem temetni. Ha valaki, én aztán megtehetem ezt, hiszen jó másfél évtizede, költői indulása idején egy hasonló folyóirat-jegyzetben alaposan lehúztam az első verseit: már-már eltanácsoltam a pályáról. Akkori ítéletem (már akkor sem voltam ítéző) részleteiben igaz volt, de összességében igazságtalan – vagy csak én érek meg kínosan lassan az újabb költőgenerációk törekvéseinek befogadására. Azt hiszem, nem is annyira Szentmártoni ifjan is komoly hangütése irritált (én éppen magamat sem tudtam akkortájt komolyan venni), hanem a Kárpáti Kamil-féle versműhely futószalag-képzete. Revízió alá kell venni ezt is, hiszen legalább féltucat markáns költő jött ki ebből az „üzemből”, a tömegtermelés minden jele nélkül. (Relikviaként őrzöm Kárpáti Kamilnak az eset kapcsán írott korabeli levelét, amiben meg lényegében ő tanácsol el engem a literátori pályáról.) Szentmártoni ráadásul időközben következetes szerkesztő, gondos kritikus és fáradhatatlan irodalomszervező is lett; s ha feleannyira jó lesz írószövetségi elnöknek, mint poétának, már nem kell szégyenlősen félig leengedni a redőnyöket a Bajza utcában. Az én befogadói „pálfordulásom” pontosan megjelölhető, hiszen ritkán éri katarzis az embert kortárs versek olvasása közben. Volt eset korábban is gratuláló sms-re (szép az, ami érdek nélkül tetszik), de ennek a költészetnek a hívévé *A kérdező* című Szentmártoni-opusz hatására lettem. Most is azt néztem meg először, hogy az új válogatott kötetben helyet kapott-e (hál’Istennek igen, ráadásul igen fajsúlyos helyen, záróciklusként – annyira nagyot tehát

nem tévedhettem). A *Ballada hétköznapi diszletekkel* komoly és szép könyv, s ha túltesszük magunkat az előítéleten, hogy kell-e egy harmincas éveire járó poétának válogatott kötetet fabrikálnia (ez esetben kell), illetve hogy ennek szerkesztési elvévé az önéletrajzi szálát kell-e megtenni (de hát alanyi költő, még ha tárgyias lírát művel is), akkor elcsodálkozhatunk azon a szemérmes őszinteségen, ami a poétáknak sajátja. Ez mintha már generációs vonás volna: mentes a diktatúra szellemi bújócskától, kétszínű játszmától; mondhatni: Szentmártoni már a demokrácia gyermeke. Azt azért nem állítanám, hogy eredendően boldogabb is, de hogy szerencsésebb, az bizonyos. Ám az előny itt egyben hátrány: a „hétköznapiságból” bontani ki költészetet kevésbé hálás feladat. Persze azért nem kell bedőlni a mítoszhiánynak: egy jó költő ezt a semmiből is megteremti, ez az életanyag pedig csak első közelítésre szokványos. Kísérlet polgári költészetre – fogalmazta meg bennem izgága cédulázó énem, merthogy itt harmóniavágy van meg apaszerep; de ennél sokkal izgalmasabb a filozofikus költő, aki ráadásul mintha még szégyellné is picit ezt a hajlamát. (Petőfinek bezzeg *Az apostol*-ban nem volt skrupulusa.) Vissza hát a kedvenchez, *A kérdező-höz*, amely tényleg Petőfi hangját imitálja („Hol a boldogság mostanában?”), de méginkább rokon Babits *Esti kérdés*-ével, dikciójában pedig Illyés *Egy mondat...*-ával. Látszólag poétikai kérdésekkel küzd (mint más verseiben is visszatérően), de már a felütés is kellőképpen szemtelen és pátoszromboló: „Hol van az ihlet mostanában? / Fűvet nyír kockás klottgatyában?” De aztán visszaveszi a fennkölséget is, könnyedén keveri az esztétikai minőségeket, előjönnek múltak és lidércek, rákok és puffadt májak, benne vannak az Attilák: József és Gérecz, Kassák és a mester, Kárpáti Kamil, benne a hajléktalanság és a forradalom, az eszmény és halovány visszfény, a szerelem és a költészet, no meg mégiscsak az ars poetica: „Harsonaszóig írom a versem: / hogy míg rá nem talállok, keressem! / Hogy amíg ő nem lesz: kutassam! / Adja mind vissza, amit od’adtam!” Ilyen bonyolult, ilyen egyszerűen. Ezért meg a sárga irigység tölt el a költőtárs iránt: „De Ulisszesz szomja üz, láza hajt. / Szemem tatján Kolumbusz ácsorog.” Pontos, nagyon pontos. Lehet, hogy itt kéne abbahagyni?

(Szentmártoni János: *Ballada hétköznapi diszletekkel. Válogatott és új versek, 1992–2010.* Stádium Kiadó, 2010.)

*

Falusi Márton eleve válogatott verseket ír – legalábbis kezdettől ez a benyomásom. Létezik, hogy valaki egyszerre bölcs és frivol? Közben meg arcátlanul fiatal, néha rövidnadrágban számolva be külhoni költőfesztiválokról. (Utóbbi gond magától megoldódik.) Falusi mintha szánt-

szándékkal utasítana el mindenféle bevett versnyelvet. Nem egyiket vagy másikat – mindegyiket. Verssorai ezért első olvasásra túlbonyolítottnak, nyakatekertnek hatnak. Aztán visszatér az ember, újraolvassa, szétszálazná, s látja, hogy a vers egyben van, nem csonkolható, nem analizálható. Jó ég, mi ez az egész? Szórakozik velem? A bolondját járhatja szegény öreggel? De nem: a tónus olykor kifejezetten komoly, sőt komor. Rendszerint létfilozófiai borongás rejlik a szóviccel határos stiláris nyelvöltögetések mögött. Ilyenkor még magától is meg-meghatódik, és ez esendővé teszi. Számomra (aki a lelke mélyén, önképe szerint poeta doctus, de időnként azon kapja magát, hogy a fésületleneknek szorít), a rímrontás a legfájdalmasabb. Olykor ez már mazochisztikus élvezetet okoz: „Szóviccekkal provokállak verthelyzetből, / fejszékekkel oszlatják fel a spontán erdőt.” Talán azért nem működnek Falusi esetében a pohos poétikák, mert éppen-séggel a hagyomány a legfőbb problémája, ám ezt nem adhatja elő tradicionális nyelvezeten. „Az érzélem groteszkbe görcsöl” – írja a versei kapcsán Ágh István, és milyen igaza van. „Csak az olvassa versemet, / ki elől pofont rejteget” – parafrázeálja Falusi József Attilát, az egyik nagy hagyományost; „minden vers exportvers a közönségtől” – summáz bujdosó pentameterben. *Fagytak poklaid* című újabb kötetében két gondolatkör is megragadott: az egyik a Budapest-problematika (lehetséges-e körbeírni egy várost?); a másik a Csoóri-jelenség.

Az *Eretnek ima* alighanem a legjobb, amit a nagy költőelőd 80. születésnapjára írtak. Nem lehet könnyű egy élő legendával együtt szerkeszteni a *Hitelt* – de ez a hódoló vers több, mint a „nagyapaképpel” való viadal: ismét csak a hagyományhoz való viszonyról szól. „Lázadnom kéne ellened, / s ha apám volnál, megtagadnálak, / de te nagyapám lehetnél, / dédapám” – hangzik a felütés; majd olyan csoóris verssorokat kreál, amelyeket soha nem írhatna le Csoóri: „a líra stoplisa ma nem pipacsot cselez, / a költészet bakancsa ma nem hegyet mászik”. A fő gond, hogy a példa folytathatatlan: „homlokod sáncairól zúdul rám 80 huszár”, hiszen „verseid előtt elpirulok szemlesütve, / mert nem oldódnak föl a pasztell varázslatában”. Falusi lapzártakor még a *Hitel* szerkesztője volt, s ez jó jel: a dédapa érti a verset.

(Falusi Márton: *Fagytak poklaid*. Magyar Napló Kiadó, 2010.)

Figyelő (1960 körül)

Egyszer, még az óidőkben, Mezey Katalin Almássy téri versíró szemináriumán, jól kikaptam Tóth Krisztinától, mert egy verselemzés hevében költőnőnek merésztem nevezni. A kedd délutáni jelenéseken mindenki „sárvári” volt, csak én betolakodó (később

érv típusként középiskolás koromban én még Petőfi modorában meg disztichonban költöttem); úgyhogy illedelmesen visszavonultam, de egy életre megjegyeztem, hogy az nem feminizmus, ha különbséget teszünk költőnő és női költő között. (Littérature féminine – mondja a jelenségre a francia, de a „nőirodalom” magyarul egyszerűen rémes.) Azért hozakodom most ezzel elő, mert Turai Laura kötete kapcsán ismét felöltött bennem a régi minősítés. Mit mondjunk arra, ha valaki jó költő, de egyszerűen elementárisan süt belőle a nőiesség? Nem az erotika (vagy nem elsősorban az), hanem valami meghatározhatatlan minőség, amit a férfigy talán képes befogadni, de csak kivételes esetekben (Flaubert, Weöres) képes laboratóriumi-
lag előállítani. Élek a gyanúperrel: nem véletlen, hogy épp Dobozi Eszter ajánlja a publikum figyelmébe a debütáló költőtársat (költőtársnőt). Turai Dobozi tanítványa lehetett a kecskeméti Kodály Iskolában, később bölcsészé és grafikusá képezte magát – még a címadás (*Mágnasangyal*) is e kétarcúságról tanúskodik. (Nagy László óta tudjuk: ez nem rossz kevercs.) Dobozi

szépnek és bátornak nevezi Turai költészetét, de metaforikust és szenvedélyest ért rajta. Fény, remény, szín – ezek a mentor kulcsszavai. Keresést, várakozást, megérkezést és mindezek feszültségét érzi a versekben. Mindez persze bennük van, de lényegesebb a női lágyság és keménység; és e kettő együttese. Meg tényleg a bátorság, az ilyen lebegő négy sorosok kivajúdására: „Fáj, hogy felszárad a kavicsról a harmat / hogy a holdra nézve szemem megpihen / hogy alszom észrevétlen szmogföldről ágyon / s nincsen ébredésem idebenn”. Vagy ez a bokorrímes itt: „rétek szilánkszőnyegén indulok feléd / nem elég a szórt fény, hő kell, meleg ég / hogy lövelli szikráit a tuskemarkú jég! / s hogy viselhető el most, hogy mégis elég?” Boldog a férfiú, aki felé ilyen sorok iramodnak.

(Turai Laura: *Mágnasangyal*. Magyar Napló Kiadó, 2010.)

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötetei: *Csanádi Imre költői világa I-II (Pályakép, Huszonöt verselemzés, 2009), A megszenvedett éden (Költők, esszéírók, elbeszélők, 2010).*

Antal Attila (1956, Sátoraljaújhely) költő, tanár. 1992-ben egyetemi doktori, 2002-ben Ph.D. címet szerzett. Jelenleg a Nyíregyházi Főiskola Irodalomtudományi Osztályán dolgozik docensként. Eddig négy verseskötete jelent meg, legutóbbi: *Párhuzamos világok* (Szepessy Bélával közösen, 2005).

Balázs K. Attila (1973, Barót) költő. A Kolozsvári Műszaki Egyetemen és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar–angol szakán végzett. Több romániai és magyarországi irodalmi folyóirat közölte verseit. Kötete: *Vizuáliák* (2009).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként. Budapesten él. Legújabb verseskötete *Delelő* címmel az idei könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Ébert Tibor (1926, Pozsony) író, költő, zeneművész. A Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskolán és az ELTE magyar–filozófiatesztétika szakán végzett. 1945-ben Budapestre települt. Hosszabb ideig Franciaországban élt. Többek közt Bartók-, Pásztory- (1987), Péterfi Vilmos-díjas (2006). 1996-ban a Magyar Köztársaság Érdemrendjével tüntették ki.

Faludi Ádám (1951, Tatabánya) író, tanár, újságíró. 1970-től az írás mellett más kifejezési formák is – happening, akció, vizuális költészet, rock – megjelennek alkotásaiban. Legutóbbi kötetete: *Hogyan teremtettem a világot* (2010).

Farkas Gábor (1977, Miskolc) 2002-ben diplomázott a Debreceni Egyetem magyar szakán. 2001 óta jelennek meg versei, tanulmányai folyóiratokban, antológiákban. Debrecenben él.

Kálnay Adél (1952, Ózd) író, tanár. Greve- (1999), József Attila- (2003), Teleki Blanka- (2008) és Karácsony Sándor-díjas (2010). Dunaújvárosban él. Legutóbbi kötetete: *Hamvadó idő* (2011).

Kelebi Kiss István (1947, Budapest) költő, grafikusművész. Verseskötetei: *Négyszögletű galaxis* (2003), *Fernando Pessoa kőgalambjai* (2009).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötetetei: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (válogatott versek, 2010).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport tagja. József Attila-díjas (1979, 1999) és Balassi Bálint-émlékkardos (2003). Legutóbbi kötetetei: *Fénnyel-fütttyel* (gyermekversek, 2009), *Apokrif litánia* (2009), *Utak keresztje* (összegyűjtött versek, 2010).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetetei: *A barátság anatómiája I-II.* (Magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „Egy a lengyel a magyarral” (esszék, 2008). Idén Babérkoszorú-díjjal tüntették ki.

Kürti László (1976, Vásárosnamény) költő. Mátészalkán él és dolgozik gimnáziumi tanárként. Legutóbbi kötetete: *Alkalmi otthonok* (versek, 2007).

Lukács Sándor (1947, Miskolc) színművész, költő. Jászai Mari-díjas (1978), Erdemes Művész (1990). Legutóbbi kötetete: *Az elűzött álom* (vál. versek, 2006).

Makkai Ádám (1935, Budapest) költő, nyelvészprofesszor. 1956-tól az Egyesült Államokban él. A Forum Linguisticum folyóirat megalapítója. Legutóbbi kötetete: *Úristen! Engedj meghalni!* (versek, 2002). Idén Kossuth-díjjal tüntették ki.

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író. A *Kilencek* költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, az Írók Szakszervezetének főtárgya. József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetete: *Bolygópályák* (2010).

Nagy Gábor (1972, Körmend) költő, irodalomtörténész, a szombathelyi Savaria Egyetemi Központ docense. Bella István-díjas (2009). Új kötetete az idei Könyvfesztiválra jelenik meg *Angyalaid mind repülni tudnak* címmel kiadónk gondozásában.

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író, a *Kilencek* költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetetei: *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002).

Oláh Katalin (1974, Budapest) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Mesteri voltak Rétfalvi Sándor, Kő Pál, Colin Foster, Király Lőrinc.

Péntek Imre (sz.: Molnár Imre, 1942, Lenti) költő, író. A *Kilencek* költőcsoport tagja. 1990-ben létrehozta az Árgus című folyóiratot. 2003-tól a Pannon Tükör főszerkesztője. József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi verseskötete: *Félrebeszéd* (2009).

Rózsássy Barbara (1979, Budapest) költő, a Stádium Fiatal Írók Körében indult. Művelődésszervező és olasz szakon tanult. Gérecz Attila-díjas (1998). Legutóbbi kötete: *Éjszakai tárlat* (2009).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész az ELTE BTK-n tanít. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Ez volt a magyar 20. század* (2008), *A magyar ezredforduló krónikája 1989–2009* (2009).

Serfőző Simon (1942, Zagyvarékas) költő, író. A *Hetek* költőinek tagja. 1968-tól a miskolci Napjaink munkatársa, jelenleg a Felsőmagyarország Kiadó vezetője. József Attila-díjas (1991) és Balassi Bálint-émlékkardos (2008). Legutóbbi kötete: *Fészek-hagyók* (novellák, kisregény, 2009).

Soltész Márton (1987, Budapest) kritikus. A Károli Gáspár Református Egyetem magyar szakán végzett. Írásai különböző folyóiratokban jelennek meg. Alma matere a békéscsabai Bárka.

Szabó Tibor Benjámín (1976, Gyula) író, kritikus, a Bárka folyóirat munkatársa. Legutóbbi kötete: *47 (Démonok ideje)* (regény, 2009). 2010-ben Móricz ösztöndíjas volt.

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, az MTA doktora. Volt a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója, a Duna Televízió alelnöke, a Semmelweis Egyetem, a veszprémi Pannon Egyetem egyetemi tanára. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem professzora. Legutóbbi kötete: *Katonák, csendőrök, ellenállók* (Tanulmányok, 2007).

Szemadám György (1947) festőművész, író. Többek között tagja a MAOE-nak, a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, a Magyar Festők Társaságának, a Magyar Művészeti Akadémiának és a Magyar Írószövetségnek. A Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje kitüntetettje (1997) és Munkácsy-díjas (2001).

Szemes Péter (1979, Zalaegerszeg) kritikus, esztéta. A Pannon Tükör kulturális folyóirat főszerkesztő-helyettese, tanulmány-kritika rovatának vezetője, a Pannon Írók Társasága alelnöke.

Szent Ernő (1939, Hódmezővásárhely) költő, képzőművész. Kisújszálláson él. A hetvenes évek végétől a képzőművészet mellett az irodalom egyre meghatározóbb szerepet kap tevékenységében. Nagykunságért-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Nyikorgó árnyak* (2009).

Temesi Ferenc (1949, Szeged) író, műfordító. József Attila-díjas (1988) és a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje kitüntetettje (1994). Legutóbbi kötetei: *Kölcsön Idő I-II.* (2005, 2006), *Amszterdam stb.* (2008). Idén Babérkoszorú-díjjal tüntették ki.

Tompa Zsófia (1981, Budapest) a PPKE magyarésztétika szakán végzett, jelenleg a Doktori Iskola hallgatója. Dédapja, a székelyudvarhelyi költő, Tompa László, valamint Beney Zsuzsa életművével foglalkozik.

Tornai Szabolcs (1971, Budapest) filozófus, esszéíró. Öt évig műfordítóként dolgozott, tíz évig kulturális újságíróként, 2011 februárjától pedig a Magyar Napló munkatársa mint szerkesztő és szervező. Filozófiai megközelítésű filmelemzések és könyvkritikákat is ír. Öt éve versenyszerűen tájfut. Első filozófiai könyve: *A világ mint téveszme* (2009).

Tóth Imre (1966, Zalaegerszeg) költő. A szegedi József Attila Tudományegyetem könyvtár szakán végzett, könyvtáros a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárban. A Pannon Tükör című folyóirat belső munkatársa, jelenleg szépirodalmi rovatvezető. Kötete: *Nostradamus menyegzője* (2004).

Turcsány Péter (1951, Budapest) író, műfordító, szociológus, kiadóvezető. 1988-tól kis megszakítással a Polisz című irodalmi lap főszerkesztője, 1991-től a Kráter Műhely Egyesület könyvkiadó-vezetője, majd 1998-tól elnöke. 2006-tól folyamatosan önkormányzati képviselő Pomázon, 2010-től idegenforgalmi tanácsnok. Kölcsény (1997) és Pest megye Millenniumi Különdíjas (2000). Legutóbbi kötete: *Arc és Lélekzet* (verses, 2011). Idén a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel tüntették ki.

A Pannon Művészet Alapítvány, Magyar Írószövetség Költői Szakosztálya és az Aquincumi Múzeum meghirdeti a

XIV. AQUINCUMI KÖLTŐVERSENYT!

Klasszikus formában írt (alkaioszi, szapphoi, anakreoni, aszklepiádészi, hexameter, disztichon, leoninus, stb.) pályaművet várunk, egy pályázatban legfeljebb kettőt.

Egy-egy vers terjedelme ne legyen több 32 sornál.

A hívó mondat ebben az évben:

Nunc vino pellite curas!

Borral üzzétek el most a gondot!

Beérkezési határidő: 2011. május 16.

A pályaműveket a Magyar Írószövetség címére várjuk: **1062 Budapest, Bajza u. 18.**

A borítékon tüntessék fel:

XIII. Aquincumi Költőverseny

Zárt borítékban kérjük mellékelni a nevet és a lakcímet. A pályaműveket előzsűri bírálja el. A döntőbe jutott versekről az Írószövetség május 30-tól ad tájékoztatást (322-88-40).

Döntő és eredményhirdetés:

2011. június 4. 11.00

Aquincumi Múzeum

(Bp., III., Szentendrei út 139.)

A műveket EGRI MÁRTA, MIKÓ ISTVÁN, PAPP DÁNIEL és PAPP JÁNOS szoláltatják meg.

Közreműködik: **a Trigonon Együttes**

– I. díj: *Arannyal ékesített babérkoszorú.*

– II. díj: *Ezüsttel ékesített babérkoszorú.*

– III. díj: *Bronzzal ékesített babérkoszorú.*

– *Közönségdíj cserépszavazással.*

– *Különdíjak.*

Epigrammaíró verseny a helyszínen megadott témában.

Borkóstoló: **DÜZSI TAMÁS** (Szekszárd) mutatja be és kínálja borait.

XVIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál

2011. április 14–17.

Szeretettel várjuk a Magyar Napló, a Széphalom Könyvműhely és a Cz.Simon Kiadó közös **KÜLSŐ 3-as pavilonjánál** a Millenáris Parkban!
Cím: **Budapest II., Kis Rókus u. 16-20.**

DEDIKÁLÁSOK

Április 15., péntek

16 órától CZAKÓ GÁBOR (Cz.Simon Kiadó)

16 órától SZIKORA JÓZSEF: *Vízben* (Széphalom Könyvműhely)

Április 16., szombat

14 órától BÍRÓ GERGELY: *Oroszlánkeringő*
(elbeszélések, Magyar Napló)

15 órától NAGY GÁBOR: *Angyalaid mind repülni tudnak*
(versek, Magyar Napló)

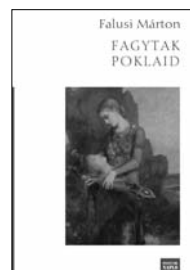
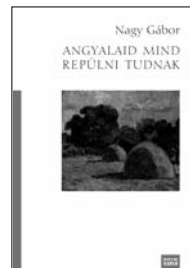
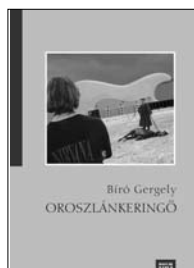
15 órától NYERGES MAGDA: *Magyar feltalálók és tudósok*
(Széphalom Könyvműhely)

16 órától CZAKÓ GÁBOR (Cz.Simon Kiadó)

16 órától FALUSI MÁRTON: *Fagytak poklaid*
(versek, Magyar Napló)

17 órától TURAI LAURA: *Mágnesangyal*
(versek, Magyar Napló)

18 órától DR. ZALAVÁRY ISTVÁN: *Genetikailag manipulált*
(Széphalom Könyvműhely)

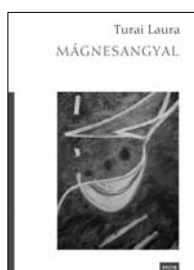
Április 17., vasárnap

16 órától CZAKÓ GÁBOR (Cz.Simon Kiadó)

A Széphalom Könyvműhely könyvbemutatója

2011. április 16., szombat, 17 óra, Kner Imre terem

DR. ZALAVÁRY ISTVÁN: *Genetikailag manipulált*

www.magyarnaplo.hu

www.szephalom-konyvmuhely.hu

www.czsimon.hu

www.bookfestival.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>